

**OLIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR
VAZIRLIGI
ANDIJON DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI**

**U.USMANOVA
M.QUVONDIQOVA
O.NAZAROV**

**BOSHLANG'ICH TA'LIM
PEDAGOGIKASI
(O'quv qo'llanma)**

Andijon 2024

UO‘K: 372.4(075)

KBK: 74.202.4

M 13

BOSHLANG'ICH TA'LIM PEDAGOGIKASI

ANNOTATSIYA

Ushbu o'quv qo'llanmada muallif tomonidan boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 3-bosqich talabalari uchun "Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi" fanida erishilgan eng so'nggi yutuqlar nuqtai nazaridan yondashilgan. Boshlang'ich ta'lim umumiy o'rta ta'lim tizimida muhim bo'g'ini hisoblanib, u bularda o'qish-o'rganish istagi va ko'nikmalarini shakllantirish, bolani yuqori darajada shakllangan, bilish faoliyatiga jalb qilish, bola ruhiyatida zohir bo'lgan adolat va ezgulikni barqarorlashtirishni maqsad qilib qo'yadi. Boshlang'ich ta'lim jarayonini tashkil etish, uning samaradorligini oshirish, kichik maktab yoshidagi bolalarga ta'lim-tarbiya berishning pedagogik asoslarini mukamma'llashtirishga xizmat qiladigan qator ilmiy qarashlar, pedagogik nazariyalar shakllanganki, ular xarakteriga ko'ra unitar holatdagi, an'anaviy ta'lim turidan farqli o'laroq shaxs kamolotini, uning barkamol shakllanib rivojlanib borishini ta'minlashiga xizmat etuvchi ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil qilish imkoniyatini beradi.

АННОТАЦИЯ

В данном учебном пособии автор подошел к начальному образованию учащихся 3-х классов с позиции последних достижений «Педагогики начального образования». Начальное образование считается важным звеном в системе общего среднего образования, оно предполагает формирование стремления и умений учиться и учиться, вовлечение ребенка в высоко сформированную познавательную деятельность, направленность детской психики на стабилизацию кажущейся справедливости и добра. . Сформировался ряд научных взглядов и педагогических теорий, служащих организации процесса начального образования, повышению его эффективности, совершенствованию педагогических основ воспитания детей младшего школьного возраста, которые по своей природе являются unitарными, традиционными в отличие от типа образование, она дает возможность организовать образовательный процесс, служащий обеспечению развития человека, его совершенного становления и развития.

ANNOTATION

In this study guide, the author approached primary education for 3rd grade students from the perspective of the latest achievements in "Pedagogy of Primary Education". Primary education is considered an important link in the general secondary education system, and it involves the formation of the desire and skills to study and learning, the involvement of the child in highly formed cognitive activities, the child's psyche aims to stabilize apparent justice and goodness. A number of scientific views and pedagogical theories have been formed that serve to organize the primary education process, increase its effectiveness, and improve the pedagogical foundations of education for children of primary school age, which by their nature are unitary, traditional unlike the type of education, it provides an opportunity to organize an educational process that serves to ensure the development of a person, his perfect formation and development.

Taqrizchilar:

A.Matkarimov – (PhD) GFR Bremen shahri, Grone Ta'lim akademiyasida
BaEint21 kasbiy integratsiya loyihasi koordinatori

B.Marasulov - ADPI Boshlang'ich talim metodikasi kafedراسي
dotsenti

1-MODUL. BOSHLANG'ICH TA 'LIM PEDAGOGIKASI FAN SIFATIDA

1-Mavzu: Boshlang'ich ta 'lim pedagogikasi, innovatsiya va integratsiya fanining predmeti, metodologiyasi, ilmiy-tadqiqot metodlari. Shaxs rivojlanishining umumiy qonunlari, uning tashxisi to'g'risida g'oyalar.

Reja:

1. Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi fanining maqsad va vazifalari.
2. Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi fanining asosiy tushunchalari.
3. Ilmiy-pedagogik tadqiqot metodlari.
4. Shaxs tushunchasi, shaxs rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar.

Tayanch tushunchalar: pedagogika, didaktika, metodika, ta'lim, tarbiya boshlang'ich ta'lim, individ, shaxs, yosh davri, o'smirlik, o'spirinlik, tadqiqot metodlari, omillar.

Fan mavzusi	Qoshimcha adabiyotlarning xavolalari	Mavzu bo'yicha videodarslar. (Eslatma: QR kodni skanerlang)
Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi fan sifatida	<ol style="list-style-type: none">1. https://fayllar.org/boshlangich-talim-pedagogikasi-mazmuni-predmeti-ilmiy-tadqiqot.html2. https://foydali-fayllar.uz/wp-content/uploads/2021/02/1-sinfda-ko'rgazmali-qurollardan-foydalanish.pdf	

1. Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi fanining maqsad va vazifalari. Pedagogika (yunoncha paidagogike bo'lib, paidagogos "bola" va "etaklayman") ijtimoiy tarbiyaning umumiy qonuniyatlari, muayyan jamiyatda yagona ijtimoiy maqsadga muvofiq yosh avlodni tarbiyalash hamda unga ta'lim berishning mohiyati va muammolarini o'rganadigan fan. Pedagogika ijtimoiy fanlar tizimiga kiruvchi fan sanalib, yosh avlod hamda kattalarni milliy istiqlol g'oyalari asosida tarbiyalash, unga ta'lim berish muammolarini o'rganadi. Pedagogika fani shaxsni rivojlantirishning ikki muhim jihati – uni o'qitish va tarbiyalashga asosiy e'tiborni qaratganligi bois didaktika (ta'lim nazariyasi) va tarbiya nazariyasi fanning muhim tarkibiy qismlari hisoblanadi.

Didaktika (yunoncha didaktikos "o'rgatuvchi") ta'limning nazariy jihatlari, ta'lim jarayonining mohiyati, tamoyillari, qonuniyatlari, o'qituvchi va o'qituvchi faoliyatlari, ta'limning maqsadi, mazmuni, shakl, metod, vositalari, natijasi, ta'lim jarayonini takomillashtirish yo'llari va hokazo muammolarni tadqiq etadi.

Tarbiya nazariyasi – pedagogikaning muhim tarkibiy qismlaridan biri bo'lib, tarbiya jarayoni mazmuni, shakl, metod, vosita va usullari, uni tashkil etish muammolarini o'rganadi. Pedagogika fani shaxsni shakllantirishdek ijtimoiy buyurtmani bajarish asosida jamiyat taraqqiyotini ta'minlashga alohida hissa qo'shadi. Pedagogika fani maqsadi va vazifalarining belgilanishida ijtimoiy munosabatlar mazmuni, davlat va jamiyat qurilishi, uning hayotida etakchi o'rin tutuvchi g'oyalar mohiyati muhim ahamiyatga ega. O'zbekiston Respublikasida demokratik, insonparvar hamda huquqiy jamiyatni barpo etish sharoitida mazkur fan yuksak ma'naviy va axloqiy talablarga javob beruvchi yuqori malakali kadrlarni tarbiyalash tizimini ishlab chiqish, milliy istiqlol g'oyasi asosida ta'lim va tarbiya nazariyasini ijodiy rivojlantirish vazifasini hal etadi. Bu jarayonda quyidagi vazifalarni bajarishga e'tibor qaratiladi:

1. Ma'naviy va axloqiy talablarga javob beruvchi yuqori malakali kadrlarni tarbiyalashga yo'naltirilgan pedagogik jarayonning mohiyatini o'rganish.

2. Shaxsni har tomonlama kamol toptirish qonuniyatlarini aniqlash.

3. Ijtimoiy taraqqiyot darajasidan kelib chiqqan holda, rivojlangan xorijiy mamlakatlar ta'lim tizimi tajribasini o'rganish asosida uzluksiz ta'lim tizimini takomillashtirish.

4. Ta'lim muassasalari hamda, ularda faoliyat olib borayotgan pedagoglar faoliyati mazmunini asoslash.

5. Ilg'or pedagogik tajribalarni umumlashtirish va amaliyotga joriy etish. Pedagoglarni pedagogika nazariyasiga oid bilimlar hamda ta'lim-tarbiya usullari bilan qurollantirish.

6. Ta'lim-tarbiya birligi hamda ijtimoiy tarbiya yo'nalishlari o'rtasidagi o'zaro aloqadorlikni ta'minlashning pedagogik shart-sharoitlarini o'rganish.

7. O'qitish hamda tarbiyalash jarayonining samarali texnologiyalarini yaratish.

8. Oila tarbiya ni muvaffaqiyatli tashkil etish yuzasidan ota-onalar uchun ilmiy-metodik tavsiyalarni ishlab chiqish.

Bizga yaxshi ma'lumki, har bir fan o'zining tayanch tushunchalari, qonuniyatlari, tamoyillari, qoidalari tizimiga ega. Aynan mana shu holat uning fan sifatida e'tirof etilishini kafolatlaydi. Fanning mohiyatini ochib beruvchi eng muhim, asosiy tushuncha kategoriya deb ataladi. Pedagogika fanining asosiy kategoriyalari shaxs kamolotini ta'minlash, ta'lim va tarbiya samaradorligiga erishishga haratilgan jarayonlarning umumiy mohiyatini yoritadi. Eng muhim kategoriyalar sirasiga quyidagilar kiradi: shaxs, tarbiya, ta'lim (o'qitish, o'qish), bilim, ko'nikma, malaka, ma'lumot, rivojlanish.

2. Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi fanining asosiy tushunchalari. Shaxs – psixologik jihatdan taraqqiy etgan, shaxsiy xususiyatlari va xatti-harakatlari bilan boshqalardan ajralib turuvchi, muayyan xulq-atvor va dunyoqarashga ega bo'lgan jamiyat a'zosi. Tarbiya - muayyan, aniq maqsad hamda ijtimoiy-tarixiy tajriba asosida yosh avlodni har tomonlama o'stirish, uning ongi, xulq-atvori va dunyoqarashini tarkib toptirish jarayoni. Ta'lim – talabalarni nazariy bilim, amaliy ko'nikma va malakalar bilan qurollantirish, ularning bilish qobiliyatlarini o'stirish va dunyoqarashlarini shakllantirishga yo'naltirilgan jarayon. Bilim – shaxsning

ongida tushunchalar, sxemalar, ma'lum obrazlar ko'rinishida aks etuvchi borliq haqidagi tizimlashtirilgan ilmiy ma'lumotlar majmui. Ko'nikma – shaxsning muayyan faoliyatni tashkil eta olish qobiliyati. Malaka –muayyan harakat yoki faoliyatni bajarishning avtomatlashtirilgan shakli. Ma'lumot – ta'lim-tarbiya natijasida o'zlashtirilgan va tizimlashtirilgan bilim, hosil qilingan ko'nikma va malakalar hamda tarkib topgan dunyoqarash majmui.

Rivojlanish – shaxsning fiziologik va intellektual o'sishida namoyon bo'ladigan miqdor va sifat o'zgarishlar mohiyatini ifoda etuvchi murakkab jarayondir. Shaxs kamolotini ta'minlash, uning intellektual, ma'naviy-axloqiy hamda jismoniy jihatdan rivojlanishiga erishishda turli yosh davrlari, har bir davrning o'ziga xos jihatlari, shuningdek, bolaning fiziologik, psixologik holatini inobatga olish maqsadga muvofiqdir. Shu bois yaxlit pedagogik jarayon muayyan turkumni tashkil etuvchi pedagogik fanlar tomonidan o'rganiladi. Ular quyidagilardir:

1. Umumiy pedagogika –ta'lim va tarbiya jarayonining umumiy qonuniyatlari, tamoyillari, amalga oshirish shakl, metod, vositalarini o'rganadi.

2. Maktabgacha ta'lim pedagogikasi – maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarni tarbiyalash, ularni intellektual, ma'naviy-axloqiy va jismoniy jihatdan kamolotga etkazish masalalarini o'rganadi.

3. Korreksion (maxsus) pedagogika – rivojlanishida turli psixologik va fiziologik nuqsonlari bo'lgan bolalarni tarbiyalash va o'qitish bilan bog'liq muammolarni o'rganadi. O'z navbatida korreksion pedagogika uch qismga bo'linadi: surdopedagogika, oligofrenopedagogika, tiflopedagogika.

4. Metodika – xususiy fanlarni o'qitish xususiyatlarini o'rganadi.

5. Pedagogika tarixi – ta'lim va tarbiyaning yuzaga kelishi, taraqqiy etishi, muayyan tarixiy davrlarda etakchi o'rin egallagan pedagogik fikrlar taraqqiyoti masalalarini o'rganadi.

6. Pedagogik texnologiya – ta'lim va tarbiya jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash, texnologik yondashuv asosida ta'lim va tarbiya jarayonining samaradorligini oshirish muammolarini o'rganadi.

7. Pedagogik mahorat – bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy mahoratlarini oshirish, takomillashtirish muammolarini o'rganadi.

8. Ijtimoiy pedagogika – ijtimoiy munosabatlar jarayonida pedagogik g'oyalarning tutgan o'rni va roli, shaxsni kasbiy va ijtimoiy faoliyatga yo'naltirish muammolarini o'rganadi.

3. Pedagogik ilmiy-tadqiqot metodlari. Pedagogika fani rivoji muayyan pedagogik muammolarni tadqiq etish maqsadida olib borilgan tadqiqot ishlarining g'oyasi, mazmuni hamda natijalari hisobiga ta'minlanadi. Ijtimoiy va ishlab ciqarish jarayonining keskin rivojlanishi shaxsni har tomonlama kamol toptirish imkonini beruvchi omil hamda pedagogik shart-sharoitlarni aniqlash, jamiyat va shaxs ma'naviyatiga ziyon etkazuvchi holatlarni bartaraf etishni taqozo qiladi. Tarbiya jarayonlarining mohiyatini anglash ularni keng yoki tor doirada o'rganish, mavjud ko'rsatkichlar vositasida ularning sodir bo'lish sabablarini o'rganish, zarur chora-tadbirlarni belgilash ilmiy izlanishlarni tashkil etish zaruriyatini yuzaga keltiradi. Pedagogik izlanishlarning samarali kechishi bir qator ob'ektiv va sub'ektiv omillarga bog'liq. Mazkur jarayonda maqsadga muvofiq keluvchi, maqbul. Ayni vaqtda samarali bo'lgan metodlarni tanlay olish ham muhimdir. Shaxsni tarbiyalash, unga muayyan yo'nalishlarda chuqur, puxta ilmiy bilimlarni berishga berish tamoyillari, ob'ekti va sub'ektiv omillarini aniqlovchi pedagogik jarayonning ichki mohiyati, aloqa va qonuniyatlarini maxsus tekshirish va bilish usullaridir.

Zamonaviy sharoitda, pedagogik yo'nalishda, tadqiqotlarni olib borishda quyidagi metodlardan foydalanilmoqda: Pedagogik kuzatish metodi.

- ✚ Suhbat metodi.
- ✚ Anketa metodi.
- ✚ Intervyu metodi.
- ✚ Ta'lim muassasasi xujjatlarini taxlil qilish metodi.
- ✚ Test metodi.
- ✚ Bolalar ijodini o'rganish metodi.
- ✚ Pedagogik tajriba metodi.

Matematik-statistik metod.

Kuzatish. Uni qo'llash jarayonida, ta'lim muassasalarining o'quv-tarbiya ishlari jarayonini o'rganish asosida tadqiq etilayotgan muammo holat aniqlanadi, tajriba- avvali va yakunida qo'lga kiritilgan ko'rsatkichlar o'rtasidagi farq to'g'risidagi ma'lumotga ega bo'linadi.

Suhbat metodi. Bu metod pedagogik kuzatish jarayonida ega bo'lingan ma'lumotlarni boyitish, mavjud holatga to'g'ri baho berish, muammoning echimini topishga imkon beruvchi pedagogik shart-sharoitlarni yaratish, tajriba-sinov ishlari sub'ektlari imkoniyatlarini muammo echimiga jalb etishga yordam beradi.

Anketa metodi (frantsuzcha – tekshirish). Ushbu metod yordamida pedagogik kuzatish va suhbat jarayonida to'plangan dalillar boyitiladi. Anketa metodi ham tizimlangan savollar asosida respondentlar bilan muloqotni tashkil etishga asoslanadi. Anketa savollariga javoblar, ko'p hollarda, yozma ravishda olinadi.

Intervyu metodi respondent tomonidan tadqiq etilayotgan muammoning u yoki bu jihatini yorituvchi hodisaga nisbatan munosabat bildirilishini ta'minlaydi. Intervyu respondent e'tiboriga turkum savollarni havola etish asosida o'tkaziladi. Interv'yular jarayonida olingan savollarga nisbatan tadqiqotchi tomonidan munosabat bildirilishi uning samarasini oshiradi.

Ta'lim muassasasi xujjatlarni taxlil qilish metodi. Pedagogik hodisa va dalillarni tekshirish maqsadida ta'lim muassasalari faoliyati mazmunini yorituvchi ma'lumotlarni tekshirish maqsadga muvofiqdir. Ta'lim muassasasi faoliyati mohiyatini yorituvchi xujjatlar quyidagilardan iborat: O'quv mashg'ulotlarining jadvali, o'quv dasturi, guruh (yoki sinf) jurnallari, talabalarning shaxsiy varaqalari, buyruqlar, pedagogik kengash yig'ilishi bayonnomalari yozilgan daftar, Pedagogik kengash rarorlari, ta'lim muassasasi smetasi hamda pasporti, tarbiyaviy ishlar rejasi, o'quv-tarbiya ishlarini tashkil etish borasidagi hisobotlar, ta'lim muassasasi jihozlari (o'quv partalari, stol stullar, yumshoq mebellar va hokazolar) qayd etilgan daftar va hokazolar.

Test metodi. Ushbu metod respondentlar tomonidan muayyan fan sohasi yoki faoliyat (shu jumladan, kasbiy faoliyat) bo'yicha o'zlashtirilgan nazariy bilim va amaliy ko'nikma, malakalar darajasini aniqlashga xizmat qiladi.

Bolalar ijodini o'rganish metodi. Mazkur metod talabalarning muayyan yo'nalishlardagi layoqati, qobiliyati, shuningdek, ma'lum fan sohalari bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalari darajasini aniqlash maqsadida qo'llaniladi. Uni qo'llashda talabalarning ijodiy ishlari – kundaliklari, insholari, yozma ishlari, referatlari, hisobotlari muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

Pedagogik tajriba (eksperiment – lotincha “sinab ko'rish”, “tajriba qilib ko'rish”) metodi. Pedagogik tajriba metodidan muammo echimini topish imkoniyatlarini o'rganish, mavjud pedagogik sharoitlarning maqsadga erishishning kafolatlay olishi, ilgari surilayotgan tavsiyalarning amaliyotda o'z in'ikosiga ega bo'la olishi hamda samaradorligini aniqlash maqsadida foydalaniladi.

Matematik-statistik metod tajriba-sinov ishlari, shuningdek, umumiy holda tadqiqotning samaradorlik darajasini aniqlash maqsadida qo'llaniladi, muammo holatini ifodalovchi ko'rsatkichlar maxsus matematik formulalar yordamida qayta taxlil etiladi.

4. Shaxs tushunchasi, shaxs rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar. Shaxs tushunchasi insonga taalluqli bo'lib, psixologik jihatdan taraqqiy etgan, shaxsiy xususiyatlari va xatti-harakatlari bilan boshqalardan ajralib turuvchi, muayyan xulq-atvor va dunyoqarashga ega bo'lgan jamiyatning a'zosini ifodalashga xizmat qiladi. Odam shaxs bo'lishi uchun psixik jihatdan rivojlanishi, o'zini yaxlit inson sifatida his etishi, o'z xususiyatlari va sifatlari bilan boshqalardan farq qilmog'i kerak.

Kadrlar tayyorlash milliy modelida shaxs kadrlar tayyorlash tizimining bosh sub'ekti va ob'ekti, ta'lim sohasidagi xizmatlarining iste'molchisi va ularni amalga oshiruvchi sifatida ta'riflanadi. Kadrlar tayyorlash sohasidagi davlat siyoati insonni intellektual va ma'naviy-axlohiy jihatdan tarbiyalash, uning har tomonlama rivojlangan shaxs sifatida namoyon bo'lishiga erishishni nazarda tutadi. Mazkur ijtimoiy talabning amalga oshirilishi har bir furaroning bilim olish, ijodiy

qobiliyatini namoyon etish, intellektual jihatdan rivojlanishi hamda muayyan kasb yo'nalishi bo'yicha mehnat qilish huquqni kafolatlaydi.

Odamning ijtimoiy mavjudot sifatida shaxsga aylanishi uchun ijtimoiy muhit sharoitlari va tarbiya kerak bo'ladi. Ana shular ta'sirida odam inson sifatida rivojlanib boradi va shaxsga aylanadi. Rivojlanish shaxsning fiziologik va intellektual o'sishida namoyon bo'ladigan miqdor va sifat o'zgarishlar mohiyatini ifoda etuvchi murakkab jarayondir. Rivojlanish mohiyatan oddiydan murakkabga, quyidan yuqoriga, eski sifatlardan yangi holatlarga o'tish, yangilanish, yangining paydo bo'lishi, eskining yo'qolib borishi, miqdor o'zgarishining sifat o'zgarishiga o'tishini ifodalaydi. Rivojlanishining manbai qarama-qarshiliklarni o'rtasidagi kurashdan iboratdir.

Bola shaxsining rivojlanishi inson ijtimoiy mavjudotdir degan falsafiy ta'limotga asoslanadi. Ayni vaqtda inson tirik, biologik mavjudot hamdir.

Demak, uning rivojlanishida tabiat rivojlanishining qonuniyatlari ham muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, shaxs bir butun mavjudot sifatida baholanar ekan, uning rivojlanishiga biologik va ijtimoiy qonuniyatlar birgalikda ta'sir etadi, ularni bir-biridan ajratib bo'lmaydi, chunki shaxsning faoliyati, hayot tarziga yoshi, bilimi, turmush tajribasi bilan birga boshqa fojiali holatlar, kasalliklar ham ta'sir etadi.

Inson butun umri davomida o'zgarib boradi. U ham ijtimoiy, ham psixik jihatdan kamolga etadi, bunda bolaga berilayotgan tarbiya maqsadga muvofiq bo'lsa, u jamiyat a'zosi sifatida kamol topib, murakkab ijtimoiy munosabatlar tizimida o'ziga munosib o'rin egallaydi. Shaxsning fazilatlarini to'g'ri ko'rish va bexato baholash uchun uni turli munosabatlar jarayonida kuzatish lozim. Shaxsni rivojlantirish vazifasini to'g'ri hal etish uchun uning xulqiga ta'sir etuvchi omillar hamda shaxs xususiyatlarini yaxshi bilish zarur.

Tarbiya bolaga samarali ta'sir etishi uchun o'sish va rivojlanish qonuniyatlarini bilish va hisobga olish maqsadga muvofiq. Shunday qilib, rivojlanish va tarbiya o'rtasida ikki tomonlama aloqa mavjud. Fanda, odamning

shaxs sifatida rivojlanishiga biologik va ijtimoiy omillarning ta'siri o'rtasidagi munosabatni belgilashga oid munozara ko'pdan buyon davom etmoqda.

Insonning shaxs sifatida, rivojlanishida ijtimoiy hodisalarning ta'siri kuchli bo'ladimi? yoki tabiiy omillar etakchi o'rin tutadimi? Balki tarbiyaning ta'siri yuqoridir? Ular o'rtasidagi o'zaro munosabat qanday? Fanda biologik yo'nalish deb nomlangan nuqtai nazar etakchi o'rinlardan birini egallab, uning vakillari Aristotel, Platonlar tabiiy-biologik omillarni yuqori qo'yadi. Ular tug'ma imkoniyatlar, taqdir, tole har kimning hayotdagi o'rnini belgilab bergan, deyдилar. XIX asr falsafasida vujudga kelgan preformizm oqimi namoyandalari esa shaxs rivojlanishidagi naslning rolga katta baho berib, ijtimoiy muhit va tarbiyaning rolini inkor etadi.

Xorij psixologiyasidagi yana bir ohim – bixeviorizm XX asr boshlarida yuzaga kelgan bo'lib, uning namoyandalari, ong va aqliy qobiliyat nasldan-naslga o'tib, insonga u tabiatan berilgan, deyiladi. Mazkur ta'limot vakili amerikalik olim E.Torndaykdir.

Progmatisizm oqimi va uning vakillari D.D'yul, A.Kombe ham shaxs rivojlanishini biologik nuqtai nazarda asoslaydilar. Ular rivojlanishni farat miqdoriy o'zgarishdan iborat, deb qaraydilar. Naslning rolini absolyutlashtirib, uni inson taqdirida hal qiluvchi ahamiyatga ega deb biladilar. Demak, bir guruh xorijiy olimlar rivojlanishni biologik (nasli) omilga bog'laydilar.

Biologik oqimga qarshi falsafiy oqim vakillari rivojlanishi ijtimoiy omil bilan belgilaydilar. Bu oqim vakillari bola shaxsining jismoniy, psixik rivojlanishi u yashaydigan muhitga bog'liq deb ko'rsatadilar.

Muhit deganda odam yashaydigan sharoitdagi barcha tashqi ta'sir tushuniladi. Shu nuqtai nazardan tarbiya tufayli bolani o'zi yashaydigan ijtimoiy sharoitga moslashtirish mumkin, degan xulosa kelib chiqadi.

Ular ijtimoiy muhitning rolini hal qiluvchi omil deb hisoblaydilar. Demak, odam bolasining shaxs sifatida rivojlanib, taraqqiy etib borishi, uning shaxs bo'lib kamolga etishida nasl (biologik omil), ijtimoiy muhit (bola yashaydigan sharoit), shuningdek, maqsadga muvofiq amalga oshadigan tarbiya ham birdek ahamiyatga

ega. Bu omillarning ta'sirini aniqlashda ilg'or pedagogik olimlar, psiholog va faylasuflar ta'limotiga suyaniladi. Falsafada shaxsni jamiyat bilan bog'liq bo'lgan ijtimoiy hayotdagi murakkab voqelik deb qaraladi. Ular individning ma'naviy boyligi uning munosabatlariga bog'liq, deb hisoblaydilar.

Haqiqatdan ham, shaxs mehnat faoliyati zaminida rivojlanadi, kamolga etadi. Inson sharoitni, sharoit esa odamni yaratadi. Bu esa o'z navbatida inson faolligini namoyon etadi, shaxs ma'lum ijtimoiy tuzum mahsulidir. Jamiyat shaxs kamolotining muayyan imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishi yoki yo'q qilishi mumkin. Shaxsga ijtimoiy muhitning ta'siri ham muhim. Bu tarbiya orqali amalga oshiriladi, ya'ni:

-birinchidan, tarbiya ta'sirida muhit bera olmagan bilim, ma'lumot egallanadi, mehnat va texnik faoliyat bilan bog'liq ko'nikma va malakalar hosil bo'ladi.

-ikkinchidan, tarbiya tufayli tug'ma kamchiliklar ham o'zgartirilib, shaxs kamolga etadi.

-uchinchidan, tarbiya yordamida muhitning salbiy ta'sirini ham yo'qotish mumkin.

-to'rtinchidan, tarbiya kelajakka qaratilgan maqsadni belgilaydi. Demak, tarbiya bilan rivojlanish bir-biriga ta'sir etadi, bu tarbiya doimiy va uzluksizdir.

Shunday qilib, bola shaxsining rivojlanishida tarbiya ham etakchi o'ringa ega bo'lib, tarbiya tufayli nasl-nasabi, oila muhiti, ijtimoiy muhit ta'sirida har tomonlama rivojlanishga qodir, degan xulosani chiqarish mumkin. Rivojlanishning yosh va o'ziga xos xususiyatlari. Muayyan bir yosh davriga xos bo'lgan anatomik, fiziologik (jismoniy) va psihologik xususiyatlar yosh xususiyatlari deb ataladi. Ana shu yosh xususiyatlarni hisobga olgan holda ta'lim va tarbiya ishi tashkil etiladi. Shunda bola rivojlanishiga tarbiya ta'siri kuchli bo'ladi.

Bolalarning tarbiya ga to'g'ri yondashish, uni muvaffaqiyatli o'qitish uchun bola rivojlanishidagi turli yoshdagi davrlariga xos xususiyatlarni bilish va uni hisobga olish muhimdir. Chunki bola orginizmining o'sishi ham, rivojlanishi ham, psixik taraqqiy etishi ham turli yosh davrlarida turlicha bo'ladi. Abu Ali Ibn Sino, Yan Amos Komenskiy, K.D.Ushinskiy, Abdulla Avloniy ba boshqa olimlar, ham

bolani tarbiyalash zarurligini uqtirib o'tganlar. Bolaning o'ziga xos xususiyatini hisobga olish juda murakkab. Chunki, bir xil yoshdagi bolalar ham psixik jihatdan turlicha bo'lishi mumkin. Masalan, ko'rish va eshitish qobiliyati, faolligi, tez anglash, sust fikr yuritishi, hovliqma yoki vazminligi, sergap, kamgapligi, serg'ayrat yoki g'ayratsizligi, yalqov yoki tirishqoqligi, pala-partish va chala ishlaydigan, yig'inchoqligi yoki ishga tez kirishib ketishi kabilar nerv faoliyati tizimining ta'siri bo'lib, o'qituvchi, tarbiyachi ularni bilishi zarur.

Bolaning individual – o'ziga xos xususiyatini bilish uchun temperamentning umumiy tiplari va bolaning o'ziga xos xususiyatini o'rganish, metodikasini bilish muhim. Temperament (lot. “temperamentum” “qismlarning bir-biriga munosabati” ma'nosini anglatib, shaxsning individual psixologik xususiyatlari majmuidir. Shuningdek, turli yosh davrlarining o'ziga xos rivojlanish qonuniyatlari ham mavjud. Bolaning jismoniy va psixik kamoloti quyidagi davrlarga bo'linadi:

1. Go'daklik davri – chaqaloqlik (1 oy) davri, bir yoshgacha bo'lgan davr.
2. Bog'chagacha bo'lgan yosh davri – 1 yoshdan 3 yoshgacha.
3. Maktabgacha bo'lgan yosh davri – 3 yoshdan 7 yoshgacha.
4. Kichik maktab yoshidagi talabalar (bolalar)–7 yoshdan 11,12 yoshgacha.
5. O'rta maktab yoshidagi talabalar (o'smirlar) 14-15 yosh.
6. Katta yoshdagi maktab talabalari (o'spirinlar) – 16-18 yosh.

Kichik maktab yoshida o'yin faoliyatining o'rnini endi o'qish faoliyati egallaydi. Bu juda qiyin o'tish davri bo'lib, bolaning bo'yi, og'irligi jihatdan uning tashqi ko'rinishi kam farq qiladi. Suyaklari qotmagani tufayli tez shikastlanadi. Muskullari tez o'sishi tufayli serharakat bo'ladi. Bosh miyasi tez rivojlanadi. Jismoniy o'sishiga xos bu xususiyatlar tarbiyachidan ehtiyotkorlikni talab etadi. Bu yoshda bola bilim olish va o'rganishga qiziquvchan bo'ladi.

O'rta maktab yoshi (o'smirlik 12-15 yosh). O'smirlikning murakkabligi anatomik-fiziologik va psixologik xususiyatdagi kuchli o'zgarishlar bilan bog'liqdir. Bolaning o'sishi tezlashadi. Bu davrni o'tish davri ham deyiladi. Bu davrda jinsiy etilish davri boshlanadi. Bu bolaning fe'l-atvoriga ta'sir etadi. O'smir

hayotida mehnat, o'yin, sport va jamoat ishlari katta rol o'ynaydi. Ba'zilarining o'zlashtirishi pasayadi, intizomi bo'shashadi.

Katta maktab yoshi – kollej, litsey talabalari (o'spirinlik davri 15-18 yosh). Bu davr o'spirinlarning ilk balog'atga etgan davridir. Mazkur davrda jinsiy etilish tugaydi. Ularda mustaqillik sezila boshlaydi. O'spirin yoshlar hayotga kelajak nuqtai nazaridan qaray boshlaydilar. Madaniy darajasini orttirishga intilish kuchaya boradi, his-tuyg'ularida ham o'zgarish yuz beradi. O'z-o'zlarini tarbiyalashga kirishadilar. Ideal tanlash va unga ergashish kuchayadi. Bu davrda, ular o'rtasida munozaralar o'tkazish yaxshi natija beradi. O'spirinlar o'z guruhiga intiladi. Shuning uchun ham o'spirinning barcha intilishlari ma'lum maqsadga yo'naltirilgan bo'lishi zarur. Ularda o'quv fanlarini tanlashga nisbatan ehtiyoj kuchaya boradi.

O'spirinlik bu arliiy faoliyatning ham rivojlanish davri sanaladi. Ular o'z fikrlarini mustaqil ifodalashga harakat qilib, shaxslik xislatlarini namoyish eta boshlaydilar. Shunda o'qituvchilar va katta yoshlilar ularning hali g'o'r fikrlari va dunyoqarashlarini to'g'ri yo'naltirishlari muhim va bu davrda o'z-o'zini anglash, ma'naviy-axloqiy, ijtimoiy xislatlari tez shakllanadi.

Bunga uning faoliyati, jamoada va jamoat joylarida o'zini tutishi, odamlar bilan tez muloqotga kirishishi ham turtki bo'ladi. O'zini kattalardek his etish, o'ziga xosligini namoyon etish, boshqalarning diqqatini o'ziga qaratishga harakat qiladi. Axloqiy muammolarni o'z qarashlari nuqtai nazaridan hal eta boshlaydi. Hayot mohiyati, baxt, burch, shaxs erkinligini o'z qiziqishlari bilan o'lchaydilar. Shu bois ularga katta yoshlilarning beg'araz, to'g'ri yo'nalish berishlari o'ta muhim. Bu davrda yoshlar xulqi ham tarkib topa boshlaydi. Bunda shaxsning jamoadagi mavqei, jamoa shaxslari bilan muomala-muloqoti muhimdir.

Albatta, bu borada, ta'lim muassasasida faoliyat ko'rsatayotgan yoshlar ijtimoiy harakati ta'siri katta ahamiyatga ega. Chunki o'spirin-yoshlar mustahil hayot ostonasida bo'lib, ularning bu hayotga to'g'ri qadam qo'yishi uning jamiyatning faol fuqarosi bo'lishining muhim shartidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Pedagogy and Practice: Teaching and Learning in Secondary Schools.
2. Michael Uljens.School Didactics and Learning: A School Didactik Model Framing an Analysis of Pedagogical Implications of Learning Theory 2008-y.
3. John Dewey,How we think(1910).Martin,Jay.The Education of John Dewey.(2003) Columbia University Press.Gutek Gerald L.(2009)New Perspectives on Philosophy and education .Pearson Education Inc.
4. R.A.Mavlonova, N.H.Vohidova, N.H.Raxmonqulova. Pedagogika nazariyasi va tarixi. Darslik T.: Fan va texnologiyalar. 2010-yil
5. K.Xoshimov, S.Ochilov.O‘zbek pedagogikasi antologiyasi.O‘quv qo‘llanma.T.:O‘qituvchi 2010-yil

Qo‘shimcha adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy taxlil, qat’iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik - har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak.O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2016 yil yakunlari va 2017 yil istiqbollari bag‘ishlangan majlisidagi O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti nutqi. // Xalq so‘zi gazetasi, 2017.16 yanvar, №11
 2. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. “O‘zbekiston”, 2017.
 3. Mirziyoyev Sh.M. Qonun ustuvorligi - inson manfaatlarini ta’minlash taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. “O‘zbekiston”, 2017.
 4. R.A.Mavlonova,D.Abdurahimova. Pedagogik mahorat. T.:Fan vatexnologiya 2012-yil.
 5. N.Egamberdieva, Ijtimoiy pedagogika. Darslik O‘zMKN.T.: 2009-yil.
Internet saytlar
1. <http://zivonet.uz>
 2. <http://edu.uz>
 3. www.nadlib.uz

2-Mavzu: Boshlang'ich maktabdan pedagogik jarayoning zamonaviy tendetsiyalari. Boshlang'ich sinf o'qituvchisining bilim va ko'nikmalariga qo'yilgan talablar.

Reja

1. Ta'lim mazmunining mohiyati va uning tarixiy tasnifi.
2. Pedagogik texnologiyani amaliyotga tatbiq etishning konseptual-pedagogik bosqichilari.
3. O'quv jarayonida talabalar bilimini nazorat va hisobga olishning vazifalari
4. O'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini baholash mezonlari.

Tayanch tushunchalar: pedagogik jarayon, bilim, ko'nikma, va malaka, baxo, baholash, mezon, nazorat.

Fan mavzusi	Qoshimcha adabiyotlarning xavolalari	Mavzu bo'yicha videodarslar. (Eslatma: QR kodni skanerlang)
Boshlang'ich maktabdan pedagogik jarayoning zamonaviy tendetsiyalari. Boshlang'ich sinf o'qituvchisining bilim va ko'nikmalariga qo'yilgan talablar	<ol style="list-style-type: none">1. https://fayllar.org/boshlangich-maktabda-pedagogik-jarayonning-zamonaviy-tendensiy.html2. https://kompy.info/boshlangich-maktabda-pedagogik-jarayonning-zamonaviy-tendensiy.html	

Ta'lim mazmunining mohiyati va uning tarixiy tasnifi. Ta'limning eng muhim ijtimoiy vazifasi – ijtimoiy talablarga mos keluvchi shaxsni shakllantirishdir. Ta'lim jarayoni insoniyatning ruhiy va moddiy madaniyatining aks ettiruvchi qismi faoliyat usullari va tizimlashtirilgan ilmiy bilimlarni egallash asosida yuzaga keladi.

Ta'limning mazmuni deganda, talabalarning o'qish jarayonida egallashi lozim bo'lgan hamda tizimga solingan bilim, ko'nikma va malakalarning aniq belgilangan doirasi tushuniladi. Ta'lim mazmuni uchun bir nechta asosiy qoidalar mavjud, jumladan:

- ta'lim mazmuni ilmiy asosga yo'nalgan bo'ladi;
 - ta'lim mazmuni fanda faqatgina faktlar va nazariy qoidalar tarzida ochib beriladi;
 - o'quv materiali fanlarning zamonaviy holatiga mos bo'ladi, hayotiy qarashlarni shakllantirishga imkon beradi;
- har bir o'quv fani bo'yicha ta'lim mazmuni shu yoki boshqa fanlar tizimiga mantiqan mos bo'ladi;
- ta'lim mazmuni alohida o'quv fanlari orasidagi o'zaro aloqadorlikka asoslanadi;
 - maktab, o'rta-maxsus kasb hunar ta'limida ta'lim texnik va mehnat ta'limi bilan birga qo'shib olib boriladi, talabalarni kasbga yo'naltirishga imkon beradi;
 - ta'lim bilimlarni egallashda qiyinchiliklarni yengib o'tishda irodalilikni shakllantirishga o'rgatadi;
 - ta'lim mazmuni talabalarning yosh imkoniyatlariga mos bo'ladi.

Ta'lim mazmuniga nisbatan ikki xil yondoshuv mavjud: 1) bilimga yo'naltirilgan. 2) shaxsga yo'naltirilgan yondoshuv. Ta'lim muassasalaridagi o'qitish mazmuniga qo'yilayotgan talab mazkur mamlakatning ishlab chiqqan strategiyasida aniqlanadi. Bu strategiya “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” da yozilgan bo'lib, unda taxlim tizimi tubdan isloh qilindi, yuqori darajali kadrlar tayyorlashning uzluksiz tizimini egallagan mamlakatlardagi kabi yo'lga qo'yil ko'zda tutilgan.

Hozirgi davrda bizning respublikamizda ta'lim mazmunini aniqlashda quyidagi g'oyalarga asoslaniladi: insonparvarlashuv, differentsiiallashuv, integratsiyalash hamda axborot texnologiyalaridan keng foydalanish. Ta'lim mazmunini insonparvarlashtirish deganimiz ta'lim muassasasi bolaga ehtibor bilan qarashini, ya'ni bolaning shaxsini hurmat qilish, iularning qiziqishlarini, qobiliyatlarini hisobga olish yotadi. Shuning bilan birga talabalarning o'quv soatini qisqartirish ortiqcha ishlardan saqlaydi. Insonparvarlashuv ijtimoiy va tabiiy va ilmiy fanlarning "insonga xizmat" qilishini talab etadi. Ta'lim mazmunini insonparvarlashtirishda asosiy rolni til va adabiyot, ruhiy-insonparvarlik tarbiya, jamiyatshunoslik fanlari asosiy rolg' o'ynaydi.

Ta'lim mazmunini differentsiiallashuvi- o'quv tashkil etishdagi ikkinchi yetakchi g'oya. Differentsiyallashuv-bu hozirgi davrda ta'lim berishning umumiy tendentsiyasi. Bizning respublikamizda ta'lim berishni differentsiiallashtirish maqsadida fanlarni chuqurlashtirib o'qitiladigan sifnlar, maktablar ochilgan. Ta'lim mazmunini integratsiyalashuvi g'oyasi bir-biriga yaqin fanlarni qo'yib, integrativ fanlarni yaratishni maqsad qilib qo'yadi. Integrativ fanlar talabalarga olamning tugal manzarasini hosil qilishda ulkan rol o'ynaydi. Bundan tashqari o'tiladigan darslarning sonini qisqartiradi.

Ta'lim mazmuni normativ xujjatlar: o'quv rejasi, o'quv dasturi va darsliklarda ko'rsatilgan.

O'quv rejasi: davlat xujjatidir. O'quv rejasi barcha ta'lim muassasalarida so'zsiz amal qilinishi lozim bo'lgan davlat xujjatidir. O'quv rejasi tegishli ta'lim vazirligi tomonidan tasdiqlanadi. O'quv rejasida:

- o'quv yilining boshlanishi va tugash vaqti, beriladigan tahtillarning kuni, ta'lim muassasasida o'tilishi kerak bo'lgan fanlarning tizimi;
- o'rganilayotgan fanlarning ro'yxati va bo'linishi (taqsim qilinishi);
- fanlarning asosiy va fakulg'tativlarga bo'linishi;
- har bir sinfda o'quv fanlarini o'rganishda haftalik va yillik taqsim qilinishi soati ko'rsatilgan bo'ladi.

O'quv dasturi o'quv rejasi asosida har bir o'quv fani uchun tuziladi. O'quv dasturi har bir o'quv fanini o'qitish uchun ajratilgan bilim hajmi, tizimi va g'oyaviy-siyoiy yo'nalishini aniqlab beradigan xujjatdir.

O'quv dasturida o'quv yili davomida har qaysi sinfda alohida fanlar bo'yicha talabalarga beriladigan ilmiy bilim, ko'nikma va malakalarning hajmi belgilab beriladi. Dasturda har qaysi o'quv fanlarining mazmuni izchillik bilan yoritiladi va ta'lim mavzular orqali ko'rsatiladi. Ma'lum mavzu yuzasidan talaba o'zlashtirishi lozim bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalar qsqacha ifodalab beriladi. O'quv dasturi uch qismga bo'linadi:

- tushuntirish xati (o'rganilayotgan fanning) maqsad va vazifalari;
- mazmuniy (asosiy) qism;
- bilim, ko'nikma va malakalarni baholashda metodik ko'rsatma, ta'limning ko'rsatma'li va texnik vositalari soni, tavsiya etilgan adabiyotlar ro'yxati;

Darslik – o'quv adabiyotlarining asosiy turi. Unda fan va madaniyatning zamonaviy yutuqlari darajasi, aniq sohadagi bilimlar asosida tizimli ravishda bayon etiladi. Darslik ta'lim asosiy maqsad va vazifalariga, aniq yoshdagi ijtimoiy guruhning rivojlanishiga va tarbiyalanishiga javob beradi. Darslik talabalarning ikkinchi “muallimi”. Chunki u avvalo talaba uchun zarur qo'llanmadir. Har bir o'quv fanining mazmuni darslikda batafsil yoritiladi. Darslik tegishli fanga oid ilmiy bilim asoslarini dasturga va didaktika talablariga muvofiq ravishda bayon qiluvchi kitobdir. Darslik bilan bir qatorda ayrim o'quv fanlari yuzasidan o'quv qo'llanmalari tuziladi. Masalalar va mashqlar to'plami, atlaslar, xrestomatiyalar, lug'at kitoblari va hokazolar.

Davlat ta'lim standartlari Davlat ta'lim standarti O'zbekiston Respublikasi o'z mustaqilligini qo'lga kiritilgandan so'ng yaratildi. DTS O'zbekiston Respublikasi “Ta'lim to'g'risida”gi Qonuni va “Kadrlar tayyorlash Milliy Dasturi” normativ xujjatlari asosida yaratilgan. Standart o'lchov, andoza, qoli', mezon ma'nosini beradi. DTS ta'limning mazmuniga hamda sifatiga qo'yiladigan talablarni belgilaydi. DTS ta'lim oluvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarining sifatiga

qo'yiladigan minima'l darajadagi talabni aniqlaydi.DTS larni bajarish O'zbekiston Respublikasining barcha ta'lim muassasalari uchun majburiydir.

2. Pedagogik texnologiyani amaliyotga tatbiq etishning konseptual-pedagogik bosqichilari.

Ma'lumki, har qanday texnologiya ta'limning yangi mazmunini shakllantiruvchi ta'lim tamoyillariga asoslanadi va ta'lim oluvchi shaxsini tarbiyalash, unda mehnat va muayyan yo'nalishlarda kasbiy ko'nikmalarni hosil qilishga yo'naltiriladi. Ta'lim jarayonining faol sub'ektlari o'qituvchi va talabalar bo'lib, ularning hamkorligidagi faoliyatlari muayyan mavzu (yoki fanlar asoslari) bo'yicha kam kuch va vaziyatini tavsiflaydi.

O'qituvchining faol, samarali faoliyat ko'rsatishiga yo'naltirilgan ta'lim jarayonining metodik ishlanmasidan farqli ravishda, ta'limning pedagogik texnologiyasi ta'lim oluvchilarga qaratiladi, shuningdek, ularning shaxsiy va o'qituvchi bilan birgalikdagi faoliyatini hisobga olgan holda o'quv materialini o'zlashtirishga sharoit yaratadi. pedagogik texnologiyaning yetakchi muammosi talaba shaxsini rivojlantirish orqali ta'lim maqsadiga erishishni ta'minlashdan iboratdir.

Pedagogik texnologiya turini tanlash dars va mashg'ulotda qaysi darajadagi bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirishni nazarda tutilganiga bog'liqdir.

Ta'lim-tarbiya jarayoni butun mashg'ulot davomida talabalarning faolligi va qiziquvchanligini muntazam ravishda rivojlantirib borish maqsadini ko'zda tutadi, o'quv omillarini yaratishga asoslangan pedagogik texnologiya talabalarni o'quv yoki o'quv ishlab chiqarish faoliyatiga tezkor jalb qilish imkonini beradi. Aks hoda, zaif, yetarli darajada tushunarli bo'lmagan yoki aniq natijani ko'zlanmagan topshiriqlar mashg'ulotning samarasiz yakunlanishiga olib keladi.

Bunday holatlar aksariyat vaziyatlarda o'qituvchining talabaga nisbatan salbiy munosabatda bo'lishiga sharoit yaratadi. Natijada talaba ortiqcha hissiyotlarga beriladi, uni bilim olishga undovchi rag'bat yasayadi, undan "ko'ngli soviydi" hamda o'quv predmeti va o'qituvchiga nisbatan salbiy munosabatda bo'la boshlaydi. O'qituvchi va talaba orasidagi munosabat insonparvarlik mezonlari

asosida tashkil etilib, noxush hissiyotlarni bartaraf etishga yo'naltirilishi lozim. O'qituvchi bilan talaba orasidagi munosabat erishilgan yutuqlardan zavqlanish, o'quv faoliyatiga ma'suliyatli yondashish hamda o'zaro hamkorlikda ijodiy faoliyatni yo'lga qo'yishga undashi kerak. Bu esa pedagogik ta'sirni tashkil etish uchun zarur bo'lgan o'zaro aloqa vositasi, "ko'prik"ni vujudga keltiradi.

Pedagogik munosabatning tarkibiy qismi bo'lgan muloqot (kommunikativ faoliyat) jarayoni quyidagi bosqichlarda yo'lga qo'yiladi;

-pedagogik jarayonni andozalashtirish; talabalar guruhi bilan muloqotga kirishish; bevosita muloqot (kommunikativ hamkorlikni tashkil etish; -rivojlantiruvchi pedagogik jarayonda muloqot jarayonini boshqarish; -pedagogik jarayonda muloqot tizimiga muayyan o'zgartirishlarni kiritish asosida qayta andozalashtirish. O'quv omillarini yaratishga asoslangan pedagogik texnologiya o'qituvchining talabalar bilan mulokaoti asosida ta'sir etishni ham uz ichiga oladi. Keng tarqalgan muloqot yoki ta'sir metodlari quyidagilardan iborat:

-ishontirish; isbotlash natijalarga asoslanish; bevosita o'rta bevosita ta'sir; o'z-o'zini tarbimash; o'zaro ta'sir metodlari.

Pedagogik texnologiyani o'quv jarayoniga faol tatbiq etish hisobiga ta'lim jarayoni rag'bat (motivatsiyasi) kuchaytirilishi mumkin. Ma'lumki, tayyor holda olingan bilimlarni amaliyotda qo'llash kiyin. Bu, aynikasa, tabiiy fanlar bo'yicha topshiriqlarni bajarishda namoyon bo'ladi. Shuning uchun bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirishda talabalarning bevosita faoliyat ko'rsatishlari hamda o'qituvchi tomonidan boshqaruvga asoslangan pedagogik texnologiyani qo'llash talab etiladi.

Pedagogik texnologiya turlarini tanlash shakllanayotgan bilim, ko'nikma va malakalar, tashkil etilayotgan darslarning shakli, qo'llanilayotgan metodlar va metodik usullarning xususiyatiga bog'liq. Masalan, talabalarda ijodiy tafakkurni rivojlantirish, o'quv materi- allariga tanqidiy yondashish ko'nikmasini shakllantirish hamda maasuldor faoliyat turlarini tashkil etish bilan bir qatorda an'anaviy dare shakllari bilan birga konferensiya darsi, ishchanlik uyinlari, integral (ikki komponentli) darslardan foydalanish lozim. Mazkur vaziyatda ta'lim

metodlari ta'lim maqsadi (bilimlarni turli vaziyatlarda tushashga yo'naltirilgan topshiriqlar, yangi sharoitda faoliyat kursatishga undovchi to'shiriqlarni bajarish, o'zlashtirilgan bilimlar asosida sxemalar tuzish, ularni tasniflash, qiyoslash, izchil tizimga solish, umumlashtirish va boshqalar) bilan mutanosib bo'lishi kerak.

Yetarli darajadagi rag'bat va talabalar faoliyatini samarali tashkil etish bilan ham ko'zlangan natijalarga erishilmaydi. pedagogik jarayonning samarasi bu jarayonni tashkil etish va boshqarish yo'llarini to'g'ri tanlash bilan ta'minlanadi. Pedagogik texnologiyani boshqarish o'zida quyidagi ikki yo'nalishni mujassamlashtiradi:

- 1) faoliyatni boshqarish;

- 2) talabalar jamoasini boshqarish. Muayyan pedagogik texnologiyani tanlash dars holatini o'zgartirishning variantli choralarini ko'rishni taqazo etadi. Ma'lumki, ta'lim-tarbiya jarayoni o'zida uchta o'zaro aloqadorlik - ta'lim, tarbiya va shaxs rivojlanishini aks ettiradi. Mazkur uchlikni ta'lim jarayoniga barobar tatbiq qilish modul texnologiyalarini qo'llashni osonlashtiradi.

Modul texnologiyalarining afzalliklaridan biri ta'lim mazmunini tartibga solishdir. Ushbu texnologiya mohiyatiga ko'ra mavjud axborotlarning talabalar faoliyatini Davlat ta'lim standartlari doirasida yetarli darajada muvafaqqiyatli amalga oshirish imkonini beradiganlari tanlab olinadi. Modul texnologiyasining mohiyati ta'lim jarayonini modullar (o'quv predmeti va uning bo'limlari mazmunini tartibga solish, ta'limning muayyan bosqichidan boshlab bo'linmaydigan kasbiy faoliyatni mantiqan tugallangan qismlarga ajratish) asosida loyihalashtirishdan iboratdir. So'ngra ajratilgan har bir modul bo'yicha shu modulning o'zigagina taalluqli bo'lgan faoliyat mazmuni va ta'siri doirasi belgilanadi.

Modul texnologiyasi maqsadini ro'yobga chiqarish uchun modul bosqichma-bosqich amalga oshiriladi. Ushbu jarayonda sodir etilayotgan har bir harakat (qo'yilayotgan qadam) o'quv elementi sifatida qoraladi. O'quv elementi o'z ichiga quyidagilarni qamrab oladi: faoliyatning aniq elementlarini o'rgatish bilan bog'liq

bo'lgan nazariy va amaliy axborotlar, ta'lim uchun zarur bo'lgan faoliyatni ta'minlovchi materiallar haqidagi ma'lumotlar, maqsadlar identifikatsiya (ta'lim oluvchilarni harakatlantiruvchi maqsadlar), o'quv materiallari, o'quv sharoitini nazorat qilish instrumentlari (talabalarning ko'zlangan natijalarga erishishlari uchun zarur bo'lgan shart sharoitlar, testlar, maqsad etaloni va boshqalar).

Ta'lim texnologiyasi jarayonining umumiy maqsadi quyidagi darajalarda oydinlashadi:

1. Ta'lim muassasasining maqsadi hamda o'qituvchi va uning metodik faoliyati identifikatsiyasi.
2. O'quv predmeti (bo'lim)ning maqsadi, o'qituvchi va uning metodik faoliyati identifikatsiyasi.
3. Modul (o'quv elementi) maqsadi va o'qituvchining talabalar bilan hamkorlikdagi faoliyati moduli, uning tashxis qilinadigan oxirgi natijalari.

Rejalashtirishning an'anaviy metodlaridan ta'lim texnologiyasiga o'tish keng ko'lamdagi ishlarni amalga oshirishni taqozo qiladi. Jumladan, metodik majmualar yaratish, ta'lim jarayonini didaktik, metodik va tashkiliy jihatdan ta'minlash nazarda tutiladi. Modul texnologiyaini ishlab chiqish tartibi quyidagi ketma-ketlikdan iborat bosqichlarni o'z ichiga oladi: Pedagogik texnologiyani ishlab chiqishning analitik bosqichida O'zbekistan Respublikasining "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" va kadrlar tayyorlashning Milliy modeli, o'quv predmetlari bo'yicha yaratilgan Davlat ta'lim standartlari, ularda ilgari surilgan g'oyalar asosida chiqdriladigan xulosalar, yosh avlodni barkamol shaxs etib shakllantirishga yo'naltirilgan ta'lim mazmuni hamda ma'lum mashg'ulotning umumiy, aniq, makasadiga erishish uchun ta'limning tashkiliy shaklini tanlash makasadga muvofiqdir.

Pedagogik texnologiyani amaliyotga tatbiq etishning kontseptual-pedagogik bosqichida ta'lim kontsepsiyalari, ta'lim tizimi bosqichlarida nazarda tutilgan asosiy g'oyalar, umumiy xulosalar hisobga olinadi. Modulning tarkibiy tuzilishi umumiy ta'lim, akademik litsey, kasb-hunar kolleji, bakalavriat, magistratura,

umuman sotsiumning tarkibi sifatida ifodalanadi. Bu ayniqasa, bosqichli ta'lim tizimining alohida elementlari uchun xarakterlidir.

Pedagogik texnologiyani amaliyotga tatbiq etishning maqsadli bosqichida ta'lim muassasasi (umumiy urta tah lim muassasasi, akademik litsey, kasb-hunar kolleji, institut yoki universitetning uzoq muddatga mo'ljallangan maqsadi, ta'lim sohalari va shu blokda alohida olingan o'quv predmeti tarkibidagi aniq, bir blokning ifodalanishi hisobga olinadi.

Pedagogik texnologiyani amalda qo'llashning mazmunli bosqichida ta'lim sohalari, muayyan blok tizimidagi o'quv predmetlari mazmunini tanlash tamoyillari, alohida elementlar, ya'ni, aniq, o'quv identifikatsiyasi o'quv predmetlari mohiyatini yorituvchi yirik mavzularda aks etishi kerak.

Pedagogik texnologiyani amalda qo'llashning jarayonli bosqichida o'qituvchining vazifalari, shuningdek, talabalar tomonidan o'quv faoliyatini tashkil etishga yo'naltirilgan ta'lim turi, ta'lim metodlari namoyon bo'ladi. Bu jarayonda o'qituvchi va talaba o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning demokratik tamoyil, samarali usul, tashkiliy shakl va ta'lim vositalarining tanlanishiga alohida urg'u beriladi.

Faoliyat nuqtai nazaridan yondashish kontsepsiyasiga asoslanib, o'qitish jarayonini tashkil etishning quyidagi mantiqiy ketma-ketligini asoslash mumkin: dastlab o'quv material mazmunining tavsifi, uni o'rganishdan ko'zlangan maqsad (o'zlashtirish darajalari), shuningdek, pedagogik vazifaning qo'yilish shartlari taxlil etiladi. So'ngra, ta'limning samarali metodlari hamda talabalar bilish faoliyatini boshqarish tizimi ishlab chiqiladi, ta'lim vositalarining ro'yxati tuziladi. Hosil qilingan metod va ta'lim vositalarining yaxlit tizimi tashkiliy shakllar bilan uygunlashtiriladi, ya'ni, muayyan texnologiya ishlab chiqiladi. Umumlashgan pedagogik texnologiyalar ma'lum psixopedagogik asoslarda kurilgan "sintetik nazariya" sifatida qoraladi. Amaliy pedagogik texnologiyalar oldindan rejalashtirigan natijaga erishish maqsadida tayyorgarlik jarayonini loyihalash muammosini metodik jihatdan hal etishga yo'naltiriladi va avvaldan loyihalashtirilgan ta'lim jarayonining pedagogik texnologiyasi o'zida ta'lim

maqsadi, mazmuni, shakl, metodlar va vositalar tizimi, o'qituvchi va talabalarning birgalikda faoliyat ko'rsatish imkoniyatlari hamda yakuniy natijaga erishishni ta'minlovchi majmuani mujassamlashtiradi.

3.O'quv jarayonida talabalar bilimini nazorat va hisobga olishning vazifalari. O'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini nazorat qilish, baholash tashxislashning zaruriy tarkibiy qismlari sanaladi. Ular pedagogik texnologiyaning ancha qadimiy usullaridir. Nazorat va baholash maktab amaliyoti rivojining doimiy hamrohi bo'lib kelgan. Shunga qaramay, bugun ham baholashning mazmuni, texnologiyalari haqida qizg'in munozaralar davom etmoqda. Avval bo'lgani kabi pedagoglar baho nimani qayd etishi lozimligini aniqlashga urinmoqdalar. Ular baho nimani ko'rsatishi lozimligi: ta'lim oluvchi o'zlashtirishning qat'iy belgilovchisi – sifat ko'rsatkichi bo'lishi kerakmi, yo aksincha, u yoki bu ta'lim tizimining ustunligi va kamchiliklarining ko'rsatkichi bo'lishi kerakmi degan masalada bahslashib kelmoqda.

Ta'limni baholashda ziddiyatli qarashlarning tug'ilishini buyuk pedagog Ya.A.Komenskiy ham ta'kidlab o'tgan edi. U pedagoglarni o'zlari ega bo'lgan baholash huquqidan aql bilan foydalanishga chaqirgan. Ta'lim oluvchilarga nisbatan nazoratning ob'ektiv bo'lishiga erishish didaktik tizimlarning asosida yotadi.

Olimlarning ta'kidlashcha, demokratlashgan ta'lim tizimida yuzaki (formal) nazorat bo'lmasligi lozim, didaktik nazorat o'qitishning o'ziga xos metodi sifatida aniq ifodalangan ta'lim beruvchi, rivojlantiruvchi yo'nalganlikga ega bo'lishi, o'z-o'zini nazorat qilish bilan birlashishi, eng avvalo, ta'lim oluvchining o'zi uchun zarur va foydali bo'lishi lozim.

Ta'lim tizimini demokratlashtirish bilim, ko'nikma va malakalarni nazorat va baholashdan emas, balki baho yordamida o'qishga undashning eskirgan shakllaridan voz kechishni talab qiladi. O'quvchilarning o'quv mehnatini rag'batlantirishning yangi usullarini izlash, ta'lim va tarbiya sohasida kuch to'plab borayotgan shaxsiy foyda tamoyili yangicha yondashuvlarni belgilab beradi.

Tashxislash tizimida baho rag'batlantirish vositasi sifatida bir qator afzalliklarga ega bo'ladi. Birinchi navbatda, baholovchi fikrlar (ballar) qo'llanishi mumkin bo'lgan tashxislash natijalari shaxsning o'z darajasini belgilashga ko'maklashadi, bu esa raqobatli ta'lim sharoitlarini yaratishda muhim omil sanaladi.

Ta'lim jarayonining muhim tarkibiy qismlaridan biri-nazorat va hisobga olishdir. Bu tushunchalar o'ziga xos mohiyat va xususiyatlarga ega. O'qituvchi nazorat va hisobga olishni to'g'ri tashkil etsa, ta'lim jarayonining samaradorligi ortadi. Buning uchun o'qituvchi o'quvchining o'quv materiallari-ni o'zlashtirish darajasini aniqlab borishi lozim.

Nazorat (ta'lim jarayonida) ta'lim oluvchining bilim, ko'nikma va malakalari darajasini aniqlash, o'lchash va baholash jarayonini anglatadi. Aniqlash va o'lchash esa tekshirish deb ataladi.

Tekshirish – nazoratning tarkibiy qismi bo'lib, uning asosiy didaktik vazifasi o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasida aks aloqani ta'minlash, pedagog tomonidan o'quv materialini o'zlashtirish haqida ob'ektiv axboroti hamda bilimlardagi kamchilik va nuqsonlarni o'z vaqtida aniqlashdir. Tekshirishning maqsadi nafaqat o'quvchining bilim darajasi, sifati, balki uning o'quv mehnati hajmini ham aniqlashdan iborat.

O'quvchilarning bilim va malakalarini tekshirish qo'yida ko'rsatilgan mantiqiy ketma-ketlikda olib borilishi kerak:

Tekshirish tizimidagi birinchi bo'g'in ta'lim oluvchilarning bilim darajasini oldindan aniqlash hisoblanadi. Odatda, u o'quv yili boshida o'quvchilar tomonidan avvalgi o'quv yilida o'zlashtirilgan bilimlari darajasini aniqlash maqsadida o'tkaziladi. Bu kabi tekshirish, shuningdek, o'quv yilining o'rtasida yangi bo'lim (kurs)ni o'rganishga kirishilganda ham o'tkazilishi mumkin va o'rinli bo'ladi.

Bilimlarni tekshirishning ikkinchi bo'g'ini har bir mavzuni o'zlashtirish jarayonidagi joriy tekshirishdir. Joriy tekshirish ta'lim oluvchilar tomonidan o'quv dasturida belgilangan ayrim alohida elementlarni o'zlashtirish darajasini tashxislash imkonini beradi. Mazkur tekshirishning asosiy vazifasi o'rgatishdir.

Bunday tekshirishning shakl va metodlari turlcha bo'lib, ular o'quv materiali mazmuni, murakkabligi, o'quvchilarning yoshi va tayyorgarligi, ta'lim bosqchi va maqsadlari, muayyan pedagogik sharoitlarga bog'liq bo'ladi.

Takroriy tekshirish bilim, ko'nikma va malakalarni tekshirishning uchinchi bo'g'ini sanalib, joriy tekshirish kabi mavzuli bo'lishi mumkin. Yangi mavzuni o'rganish bilan birga o'quvchilar avval o'rganilganlarni takrorlaydilar. Takroriy tekshirish bilimlarni mustahkamlashga ko'maklashadi, biroq o'quv ishlari bosqchini tavsiflash, bilimlarni o'zlashtirish mustahkamligi darajasini tashxislash imkonini bermaydi. Ushbu tekshirish tashxisning boshqa turlari va metodlari bilan birga qo'llanilsagina kutilgan samarani beradi.

Tizimning to'rtinchi bo'g'ini o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini yaxlit bo'lim yoki kursning alohida mavzusi bo'ycha davriy tekshirish hisoblanadi. Mazkur tekshirishning maqsadi - kursning turli qismlarida o'rganilgan o'quv materialining strukturaviy elementlari o'rtasidagi o'zaro aloqalarni o'zlashtirish sifatini tashxislash. Davriy tekshirishning asosiy vazifasi – tizimlashtirish va umumlashtirish.

Tekshirishni tashkil etishda beshinchi bo'g'in ta'lim oluvchilarning, ta'lim jarayonining barcha bosqchlarida egallangan bilim, ko'nikma va malakalarini yakuniy tekshirish va hisobga olishdir. O'zlashtirishning yakuniy hisobi har bir chorak va o'quv yili oxirida o'tkaziladi.

U olingan baholarni qo'shib, o'rtacha arifmetik ballni mexanik tarzda chiqarishdangina iborat bo'lmasligi lozim. Bu, avvalo, mazkur bosqchda belgilangan maqsadga muvofiq tarzda amaldagi ta'lim olganlik darajasi (sifati)ni tashxislashdir.

Tekshirishdan tashqari nazorat o'z chiga baholashni (jarayon sifatida) va bahoni (natija sifatida) ham oladi. O'qituvchi o'qitish bilan bir vaqtda o'quvchilarning o'rganilayotgan mavzuni qanday qilib idrok etishini, esda saqlashga xarakat qilishini va uni amalda qo'llash malakalarini egallashini hisobga olib borishi kerak. Hisobga olish – bu o'qitishning muayyan bir davrida o'quvchilar va o'qituvchi faoliyatini umumlashtirib xulosalash.

Hisobga olish natijasida o'qituvchi ham, o'quvchi ham o'zlarining keyingi bajaradigan ishlarining shaklini va mazmunini belgilaydi. O'zlashtirishni hisobga olish o'quvchilarning bilish faoliyatini rag'batlantirib, ma'lum bir harakatlarni bajarish uchun uning irodasini tarbiyalaydi. Shuningdek, o'zlashtirishni hisobga olish o'qituvchining faoliyatni ham tashkil etadi. O'qitish metodlari va shakllarining tabora takomillashuvi natijasida baho o'qituvchining pedagogik mahorati ko'rsatkchiga aylanmoqda va o'qituvchining o'z malakasini oshirib borishida muhim ahamiyatga ega bo'lmoqda.

To'g'ri tashkil etilgan hisobga olish natijasida o'qituvchi o'quvchilarning o'zlashtirishini aniq baholay oladi, ularning o'z bilimlarini takomillashtirishga intilishini yuzaga keltiradi, aqliy va ahloqiy rivojlanishiga ta'sir etadi. O'quvchilarning o'zlashtirish natijalarini hisobga olishda quyidagilarga e'tiborni qaratish lozim:

- 1) o'quv dasturi asosida mavzu va bo'limni o'rganishda o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini har tomonlama nazorat qilish;
- 2) har bir yakunlangan mavzu bo'yicha o'quvchilarning faoliyati to'g'risida to'liq xulosa chiqarish;
- 3) o'rtacha arifmetik ma'lumotlarga tayanibgina o'quvchilarning o'zlashtirish darajasini baholamaslik;
- 4) o'quvchilarning mavjud bilimlariga aniq, batafsil ma'lumot (tavsif) berish uchun ularning bir necha o'quv yilidagi statistik o'zlashtirish ma'lumotlarga asoslanib tahlil etish.

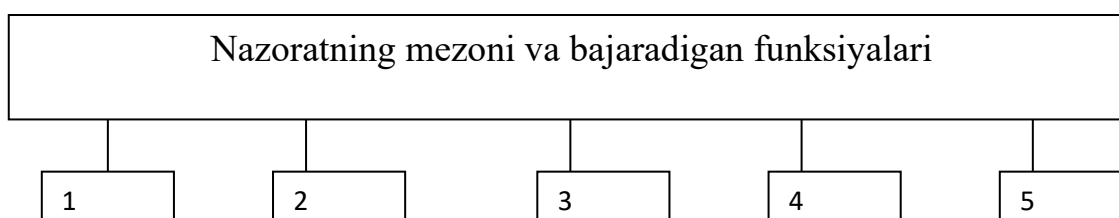
Demak, o'zlashtirishni nazorat qilish va hisobga olish nazorat, o'qitish, tarbiyalash va rivojlantirish vazifalarini bajaradi.

Nazorat qilish vazifasi o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalari darajasini aniqlash va baholashdan iborat. Bu o'quv materiallarini o'rganishning keyingi bosqichiga o'tish imkoniyatlarini aniqlashtiradi hamda o'qituvchining o'quv metodlarini va usullarini to'g'ri tanlaganini nazorat qiladi. Nazorat qilish vazifasi o'quv materiallarini o'rganishning maqbul yo'llarini topish bilan bog'liqdir.

O'qitish vazifasi o'quvchilarning bilimini tekshirishda aniq ko'rinadi. Yangi mavzuni mustahkamlash jarayonida yoki uy vazifalarini tekshirishda o'quvchilarning o'tilgan mavzuni takrorlashga, ular uchun tushunarsiz bo'lgan ma'lumotlarni bilib olishlariga imkon tug'iladi. Chunki guruhdagi boshqa o'quvchilar javob berayotgan o'quvchining fikrlarini diqqat bilan tinglashadi va avval egallangan bilimlarni mustahkamlab, qo'shimcha ma'lumotlar bilan boyitishadi. O'rtoqlarining javoblariga qo'shimcha qilishga yoki yechilmay qolgan savollarga javob berishga shaylanish orqali o'rganilgan mavzuni aniqlashtirishga harakat qiladi.

Nazoratning tarbiyalash vazifasi shundan iboratki, o'quvchilar tekshirishga tayyor bo'lish uchun darslarni o'z vaqtida tayyorlaydilar, bo'sh vaqtlaridan unumli foydalanishga harakat qiladilar, intizomga o'rganadilar. Shuningdek, tekshirish va baholash o'quvchining o'z bilimlari va qobiliyatlarini o'zi mustaqil aniqlashiga ham yordam beradi.

O'zidagi kamchiliklarni ko'ra olishga va uni tugatish yo'llarini izlashga ko'maklashadi. Lekin o'quvchining bilimini baholashda o'qituvchi nohaqlikka yo'l qo'ysa, o'quvchi bilan o'qituvchi o'rtasida ziddiyat kelib chiqadi. Uy vazifalarining esa haddan ziyod ko'p bo'lishi ham o'quvchilarning yuzaki dars tayyorlashiga olib keladi.

1-chizma

1. Nazoratning diagnostik funksiyasi. Nazorat natijasida bilim, iqtidor va ko'nikmalarning shakllanganlik darajasi aniqlanadi.

2. Nazoratning talabalarda bilim olishga ishtiyoqni o'stirish funksiyasi. Nazorat natijasida talabalarda o'z bilim, iqtidor va ko'nikmalarini yanada takomillashtirish ishtiyoqi uyg'onadi.

3. Nazorat jarayonida talabalarning shaxsiy xislatlari shakllantiriladi va eng asosiysi rivojlantiriladi. Rivojlanish faol o'quv orqali, shu jumladan nutq faoliyati orqali amalga oshiriladi.

4. Taxsil funksiyasi. Nazorat jarayonida talabalar o'z bilimlarini mustahkamlaydilar. O'quv materialiy yanada chuqur o'zlashtiriladi.

5. Nazoratning tarbiyaviy funksiyasi. Nazorat jarayonida talabalarning psixologik ijobiy xislatlari shakllanib boradi.

6. Nazoratni xususan baholash funksiyasi. Nazorat natijasida sifat o'zgarishlarining me'yori aniqlanadi.

Nazorat jarayonida uning yozma, og'zaki va amaliy usullaridan keng foydalanilmoqda. Bu jarayonda og'zaki so'rash orqali o'zlashtirishni nazorat qilish keng tarqalgan. Bu asosan savol - javoblar orqali olib boriladi. Bunda yakka so'rash, frontal surash kabi turlari qo'llaniladi.

Boshlang'ich sinfdan boshlab talabadagi bor imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish ustida muntazam ishlansa, bolaning intellektual imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishga asos solinadi. talabalar tafakkurini rivojlantirishning eng samarali yo'li talabalarda ongli bilim, mustahkam ko'nikma va malakalarni shakllanish jarayonini ularning tarbiyasi bilan birga tashkil etishdir. Buning uchun o'qituvchi tinimsiz izlanishi, o'qitishning yangi texnologiyalaridan samarali foydalanishi lozim.

Talabalarning intellektual imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish ularning bilim faoliyatining psixologik-pedagogik qonuniyatlarini chuqur bilishni taqozo etadi.

4.O'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini baholash mezonlari. Baholash deb bilim, ko'nikma va malakalarni o'quv dasturida ko'rsatilgan etalon (ko'rstakch, qolip, o'lchagich) lar bilan solishtirishni aytamiz.

Baho deb baholashning ball shaklida ko'rsatilgan son jihatdan o'lchamiga aytiladi. O'zlashtirish tabellari, sinf, guruh jurnallari, reyting daftarchalari va shu kabilarda baholar shartli belgilar, kod signallari, xotiralash belgilari va hokazolar baho ko'rini-shida qayd etiladi. O'quvchining o'zlashtirish darajasini baholash uchun na-zorat yakunlari (natijalari) asos bo'ladi. Bunda o'quvchilar ishining ham

sifat, ham miqdor ko'rsatkchlari hisobga olinadi. Miqdor ko'rsatkchlari ko'proq ballar yoki foizlarda, sifat ko'rsatkchlari esa a'lo, yaxshi, qoniqarli baholovchi fikrlar yordamida qayd etiladi. Har bir baholovchi fikrga oldindan kelishilgan (belgilangan) ball, ko'rsatkch (masalan, o'rin-1, 2, 3, 4) tayinlanadi. Bunda baho o'lchash va hisoblashlar natijasida olinadigan son emas, balki baholovchi fikrga yuklangan ma'no ekanini unutmaslik muhim. Baholarni son sifatida qo'llashga berilib ketishning oldini olish uchun bir qator mamlakatlarda baholar harfli (A, V, S, D) ifodaga ega.

Bahoni amalda egallangan bilim, ko'nikma va malakalar bilan davlat ta'lim standartiga ko'ra o'zlashtirilishi belgilangan bilim, ko'nikma va malakalar umumiy hajmi o'rtasidagi nisbat sifatida tushunish (ta'rif-lash)dan ta'lim darajasining miqdoriy mazmuni kelib chiqadi. O'zlashti-rish (ta'lim samaradorligi) ko'rsatkchi $B=A/T*100\%$ nisbat asosida hisoblanadi. Bunda:

B – o'zlashtirish (ta'lim samaradorligi) bahosi;

A – amalda o'zlashtirilgan bilim va malakalarning hajmi;

T – o'zlashtirish uchun taklif etilgan bilim va malakalarning to'liq hajmi.

Ko'rinib turibdiki, o'zlashtirish ko'rsatkchi (baho) bu o'rinda 100% – axborotni to'liq o'zlashtirish va 0% – uning umuman mavjud emasligi o'rtasida bo'ladi. Ma'lumki, baholash funksiyasi ta'lim darajasini qayd etish bilangina cheklanmaydi.

Baho – pedagog ixtiyoridagi o'qishni, ijobiy motivasiyani rag'batlantirishning va shaxsga ta'sir ko'rsatishning yagona vositasi. Aynan xolis (ob'ektiv) baholash ta'sirida, o'quvchilarda adekvat o'z-o'zini baholash, shaxsiy muvaffaqiyatlarga tanqidiy munosabat yuzaga keladi. Shu bois bahoning ahamiyati, vazifalarining xilma-xilligi o'quvchilar o'quv faoliyatining barcha jihatlarini aks ettiradigan va ularni aniqlashni ta'minlaydigan ko'rsatkchlarni izlab topishni talab etadi. Pedagogikada o'quvchilarning ta'lim olganligini tashxislash va nazorat qilish tamoyillarining tizimi ishlab chiqilgan. Ulardan eng muhimlari xolislik (ob'ektivlik), tizimlilik (sistemalilik), ko'rgazmalilik (oshkoralik) sanaladi.

Xolislik (ob'ektivlik) tashxis testlari (topshiriqlari, savollari), tashxis jarayoni mazmunining ilmiy asoslanganligi, pedagog-ning barcha ta'lim oluvchilarga do'stona munosabati hamda bilim, malaka-larni baholashning aniq ko'rinishda belgilangan mezonlaridan iborat. Amalda tashxisning xolisligi qo'yilgan baholar nazorat metodlari va vositalaridan, tashxis o'tkazgan o'qituvchidan qat'iy nazar hamma vaqt mos kelishini anglatadi.

Tizimlilik (sistemalilik) tamoyilining talabi shundan iboratki, tashxislash nazoratini ta'lim jarayonining barcha bosqchlarida bilimlarni boshlang'ich idrok etishdan to amalda qo'llashgacha bo'lgan bosqchlarida olib borish kerak. Tizimlilik barcha ta'lim oluvchilar o'quv muassasida bo'lgan birinchi kundan boshlab oxirigacha muntazam tashxisga jalb etilishini anglatadi. Ta'lim oluvchining bilimi va egallashi lozim bo'lgan barcha jihatlarni ishonchli tekshirish uchun ta'lim nazoratini tez-tez o'tkazish kerak. Tizimlilik tamoyili tashxis o'tkazishga bir butun yondashuvni talab etadiki, bunda nazorat, tekshirish, baholashning turli shakllari, metodlari, vositalari uzviy o'zaro bog'liqlikda va birlikda qo'llaniladi, bir maqsadga xizmat qiladi. Bu kabi yondashuv tashxisning ayrim metodlari va vositalarini mutloqlashtirishga yo'l qo'ymaydi.

Ko'rgazmalilik (oshkoralik) tamoyili avvalo barcha ta'lim oluvchilarni aynan bir xil mezonlar bo'yicha ochiq sinovdan o'tkazishni anglatadi. Tashxis jarayonida belgilanadigan har bir o'quvchi reytingi ko'rgazmali, qiyosiy xarakterga ega. Oshkoralik tamoyili, shuningdek, baholarni e'lon qilish va motivasiyalashni talab etadi. Baho mo'ljal (orientir) bo'lib, ta'lim oluvchilar unga muvofiq o'zlariga qo'yiladigan talablar va pedagogning xolisligi xaqida fikr yuritadi. Tamoyilni amalga oshirishning zarur sharti tashxislash natijalarini e'lon qilish, ularni manfaatdor shaxslar ishtirokida muhokama va tahlil qilish, nuqsonarni tugatishning istiqbolli rejalarini tuzish hisoblanadi. Nazoratning shakli o'quv ishini tashkil etish shakliga bog'liq bo'ladi.

O'qituvchi uni mavzudan kelib chiqib tanlaydi. Nazoratning asosiy besh shakli mavjud:

- nazoratning ommaviy (frontal) shaklida o'qituvchi o'quvchilarga materialning ma'lum bir hajmi bo'ycha savol beradi, o'quvchilar unga qisqa javob qaytaradi. Ushbu so'rash ko'pchilik o'quvchini nazorat qilishni ta'minlaydi va butun guruhni faollashtiradi. Ammo bu nazoratni o'quvchilarning bilim darajasini har tomonlama aniqlash uchun qo'llab bo'lmaydi.

- nazoratning guruhli shaklida o'quvchilarning ma'lum bir qismi nazorat qilinadi. O'qituvchi tomonidan o'quvchilar guruhiga vazifa beriladi va uni shu guruh bajaradi. Lekin masalani hal qilishda boshqa o'quvchilar ham qatnashishi mumkin. Guruh ishlayotgan paytda qolgan o'quvchilar bo'sh qolmaydi, ular o'rtoqlarining bajargan ishlarini baholash uchun o'z usti-larida ishlab o'tiradi.

- nazoratning individual shaklidan har bir o'quvchining bilim, ko'nikma va malakasi bilan mukammal tanishish uchun foydalaniladi. Nazoratning bu shaklida odatda o'quvchilar javob berish uchun sinf taxtasi oldiga chaqiriladi.

- nazoratning kombinasiyalangan (biriktirilgan)shakli individual nazoratni ommaviy va guruhli shakllar bilan birlashtirishni taqozo etadi. Bu nazoratni hajmi katta mavzularni barcha o'quvchilardan so'rash kerak bo'lgan vaqtda foydalanadi. Har bir o'quvchiga alohida topshiriq beriladi va bir vaqtda birnecha o'quvchini tekshirish mumkin bo'ladi.

- o'z-o'zini nazorat qilish shakli ta'lim jarayonida ichki aks aloqaning bo'lishini ta'minlaydi. Nazoratning bu shakli psixologik mezonlarga asoslanadi. Uning samaradorligi o'qituvchining kasbiy mahoratiga bog'liq bo'ladi.

O'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini baholash mezonlari. O'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini baholash mezonlari hamma vaqt bahstalab mavzu bo'lib kelgan. Chunki u turli adabiyotlarda turlcha yoritilgan. Biroq mavjud qarashlarni umumlashtirib aytish mumkinki, o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini baholash mezonlari har bir fanning maqsad va vazifalariga, shuningdek, sinf (guruh)dagi o'quvchilarning o'zlashtirish darajasiga tayangan holda belgilanadi. Shuningdek, baholash mezonlarini ishlab chiqishda o'quvchilarning og'zaki javob berishlari, ko'nikma va malakalariga alohida-alohida yondashiladi. Masalan, ximiya darsidan baholash mezonlariga

o'quvchilarning og'zaki javoblari, amaliy topshiriqlarni bajara olishlari va amalda mavjud bilimlarini namoyish eta olishlari inobatga olinadi. Buni «4» baho misolida aniqlashtiramiz. Og'zaki javob berishda «4» baho qo'yiladi, agar: a) o'rganilayotgan mavzu yuzasidan to'g'ri javoblar bersa; b) material mantiqiy ketma-ketlikda aniq bayon etilsa; v) o'qituvchi talabi bilan tuzatilgan ikki-uchta unchalik ahamiyatga ega bo'lmagan xatolarga yoki ba'zi to'liq bo'lmagan javoblarga yo'l qo'ysa.

Yozma topshiriqni bajarishda «4» baho qo'yiladi, agar: a) masalani yechishda va izohlashda muhim xato bo'lmasa; b) topshiriqni bajarish va izohlashda muhim ahamiyatga ega bo'lmagan bir-ikki xatoga yo'l qo'yilsa yoki bitta izohning mohiyati ochib berilmagan bo'lsa.

Amaliy bilimlarni namoyish etishda «4» baho qo'yiladi, agar: a) ishni to'liq, muhim xatolarsiz bajarsa, natija chiqara olsa; b) ishni bajarishda, tajribani tugallashda ikki-uch muhim bo'lmagan xatolarga yo'l qo'ysa.

Yuqoridagilardan kelib chiqib shunday xulosa chiqarish mumkin:

«5» baho qo'yiladi, agar: a) o'quvchi dasturdagi materialni to'liq o'zlashtirib olgan bo'lsa; b) o'rganilgan mavzu bo'ycha asosiy fikrlarni ochib bera olsa; v) egallangan bilimlarni amalda erkin qo'llay olsa; g) o'rganilgan mavzuni bayon qilishda, yozma ishlarda xatolarga qo'l qo'ymasdan, ma'lumotlarni tushuntirib bera olsa.

«4» baho qo'yiladi, agar: a) o'quvchi o'rganilgan mavzuning mohiyatini bilsa; b) o'qituvchining savollariga qiynalmasdan javob bera olsa; v) egallangan bilimlarni amaliyotda qo'llay olsa; g) og'zaki javob berishda jiddiy xatolarga yo'l qo'ymasdan, o'qituvchining qo'shimcha savollari bilan xatolarini to'g'rilay olsa hamda yozma ishda uncha jiddiy bo'lmagan xatoga yo'l qo'ysa qo'yiladi.

«3» baho qo'yiladi, agar: a) o'quvchi o'rganilgan mavzuni o'zlashtirgan, lekin mustaqil tushuntirib berishda o'qituvchining aniqlashtiruvchi savollariga ehtiyoj sezsa; b) savollarning mantiqiy tuzuilishini o'zgartirib berganda, javob berishga qiynalsa; v) yozma ishda xatolari bor bo'lsa.

«2» baho qo'yiladi, agar: a) o'quvchi o'rganilgan mavzu haqida tushunchaga ega, biroq mavzuni o'zlashtirmagan, b) yozma ishda qo'pol xatolarga yo'l qo'ysa qo'yiladi. O'rganish maqsadlarini belgilash : rubrika. Ko'p holatlarda har qanday o'n yoki undan ko'p tajribaga ega bo'lgan o'qituvchilar o'z faoliyati davomida talabalarni baholash jarayonida ularga baho beradi. Bunda ular varaq tepasiga o'ziga xos qizil chiziq tortadi va 93/100 kabi baholash tizimini ishlatadi. Bu baholash 100 ballik maksima'l tizimdan 93 ball yig'ganini ifodalaydi, jumladan bir varaq tagiga "ajoyib ish" degan yozuvlarni yozadi. Shu orqali o'qituvchi talabalarni baholaydi. Baholash jarayonida ba'zi hollarda sub'ektiv yondashadi, ya'ni bir xil ishni bir o'qituvchi 93 foiz, bir o'qituvchi esa 89 foiz, boshqa biri esa 97 foiz qilib belgilaydi.

Baholash jarayonida noto'g'ri baho berish bu doim ma'lum bir kelishmovchiliklarni va ikkilanishlarni keltirib chiqaradi. O'qituvchi va talabalar o'rtasida yaxshi munosabatni yo'lga qo'yishda rubrika muhim ahamiyatga ega.

Rubrika - bu har xil darajadagi talabalarni baholashda ishlatiladigan so'zlar va ta'riflardir. Bu tariflar tanqidiy yoki maqtovlardan iborat bo'ladi. Rubrika bu o'qitish jarayonida o'ta muhim vosita, usul hisoblanadi. Masalan, rubrika har xil bo'ladi, o'qituvchi 4 ballik rubrika asosida 3, 2, 1 ball qo'yishi mumkin. Bunda talabalarda ba'zi hollarda tushinmovchiliklar kelib chiqadi, ya'ni ular – "nega men", "5 ball olmadim?" deb o'ylashi mumkin. Aslida esa bu baholashda 4 ballik rubrika yuqori hisoblanadi. Rubrika talabalardan foydali natijalarni olishda juda qulay usul hisoblanadi.

O'qituvchilar o'qitish jarayonida rubrikalardan foydalanayotgan paytda talabalarga rubrikalarning ta'rifi, tushunchalari haqida barcha ma'lumotlarni berishlari shart:

Rubrikalar orqali o'qituvchi talabalarni muvoffaqqiyatli tarzda baholaydilar.

Rubrikalar har xil ko'rinishda bo'ladi, masalan, 4 ballik va boshqa usullar ko'rinishida 4 ballik rubrikalar eng ko'p tarqalgan rubrika baholash tizimi hisoblanadi.

Rubrika 2 xil shaklda bo'lishi mumkin: analitik va holistik (butun). Davlat tomonidan belgilangan darajada baholash maqsadida, asosan maqbullik uchun , talabalar holistik rubrikadan foydalanilgan holda baholanadi. Holistik rubrika tasvirlash uchun xizmat qiladigan kalit xususiyatlarini beradi, lekin 4 baho (ball) bilan baholash uchun barcha tasvirlash uchun xizmat qiladigan narsalar birga jamlanadi. To'liq test javobi, topshiriq yoki loyihaga holistik 1 baho(ball) beriladi. Quyidagi holistik rubrika paragrafiga qarang:

4 baho(ball):

- * Kirish gap javoblari tushunarli tilda ko'rsatib beriladi (sarlavha va/yoki muallif ko'rsatiladi).

- * Kamida 2 ta puxta ishlab chiqilgan, tekstga asoslangan dalil namunalaridan foydalaniladi.

- * Talaba ishining barcha elementlari kirish gapining mazmunini to'ldirishga yordam beradi.

- * Kirish gapiga bog'liq bo'lgan qisqartirilgan gap bilan xulosalanadi.

- * Har xil uzunlik va strukturadagi gaplar yoki iboralar aniq bir maqsadli rema va ovozning mohiyatini hosil qiladi.

- * Maqsadga muvofiq mavjud tanlovlarni ko'rsatish orqali tildan samarali foydalaniladi.

3 baho(ball):

- * Kirish gap javoblari umumiy tilda ko'rsatib beriladi (sarlavha va/yoki muallif ko'rsatiladi).

- * Kamida 1 ta puxta ishlab chiqilgan, tekstga asoslangan dalil namunalaridan foydalaniladi.

- * Kirish gapiga bog'liq bo'lgan qisqartirilgan gap bilan xulosalanadi.

- * Har xil uzunlik va strukturaga to'g'ri keladigan gaplar yoki iboralarni o'z ichiga oladi.

- * Belgilangan tinglovchi va maqsadga muvofiq talabga javob beradigan til va to'g'ri so'z tanlovidan foydalaniladi.

2 baho (ball):

- * Kirish gap javoblari ma'lum miqdorda ko'rsatib beriladi.
- * Namuna ko'rsatiladi lekin batafsil ochib berilmaydi.
- * Talaba ishining ba'zi (lekin hammasi emas) elementlarini kirish qismini mazmunini to'ldiradi.
- * Qisqartirilgan gap kirish gapiga unchalik bog'liq bo'lmaydi.
- * Ko'p hollarda har tomonlama sodda gaplarni qamrab oladi; strukturada xilma-xillikka e'tibor beriladi.
- * Ko'zda tutilgan tinglovchi va maqsadga muvofiq bo'lishi shart bo'lmagan me'yoriy va kutilgan so'z boyligi mavjud bo'ladi.

1 baho(ball):

- * Kirish gap ko'rsatib berilmaydi.
- * Na'muna berilmaydi, agar berilgan bo'lsa, kirish gap mazmunini to'ldirmaydi.
- * Juda oz elementlar kirish gap mazmunini to'ldira olishi mumkin.
- * Qisqartirilgan gap bilan xulosalanilmaydi.
- * Sodda gaplar; ba'zi to'liq bo'lmagan gaplar.
- * Ko'zda tutilgan tinglovchi va maqsadga muvofiq bo'lmagan Yoki me'yoriy so'z boyligi mavjud bo'ladi.

Holistik rubrika ko'p miqdorda baholar(ballar)ni ikki ma'noliligini yo'q qilganda, analitik rubrika o'qituvchilarga individual xususiyatlarning sifatini baholashda yordam beradi va sinfxona darajasida tayinlangan jihozlar xilma-xil muhim ko'nikmalarga ega bo'lgan talabalar bilan aloqada bo'ladi. (Analitik rubrika paragrafi uchun 3-jadvalga qarang.)

Masalan, talaba yozish jarayonida g'oyalar va tashkillashtirish amallarini yaxshi bajarishi va 4 baho(ball)ga loyiq bo'lishi mumkin, lekin to'g'ri so'z tanlash va gapni aniq, chiroyli tuzishni bajara olmasligi va 2 baho (ball) olishi mumkin.

Holistik rubrikadan foydalanganda o'qituvchi-ekspert yozuvning ba'zi bir qismlari 4 baho(ball)lik, ba'zilari esa 2 baho(ball)ligini ko'rsa, yozuv loyihasini farqning o'rtasi ya'ni 3 baho(ball) deb baholashi mumkin.

Analitik rubrikadan foydalanilganda esa, garchi so'z tanlash va gap aniq, chiroyli tuzilganligiga 2 baho(ball) berilgan bo'lsa ham, yaxshi g'oya va tashkillashtirish amallari uchun 4 baho(ball) bilan baholanishi mumkin.¹

Nima uchun bilimni nazorat qilishning reyting tizimini joriy etish zarurati tug'ilganligi haqida o'ylab ko'raylik.

Ma'naviy - intellektual shakllanish sifatlarini zamonaviy usullarda aniqlash tarbiya jarayoniga samarali o'zgartirishlar kiritadi. talaba yoshlarning, talabalarining ma'naviy - intellektual shakllanish sifatlardagi yutuq va kamchiliklarni rag'batlantirish, tuzatish tarbiya mazmuni usullari va tashkiliy shakllarini yaxshilashga mos tuzatishlar kiritish lozim bo'ladi.

Qo'yilayotgan talablar bilan har tomonlama intellektual rivojlantirishning pedagogik sharoitlarining mufassal emasligi orasida tafovut yaratadi. Ayniqsa, mutaxassis tayyorlashda maktabdan boshlab oliy o'quv yurtlarini bitirib chiqqunlarigacha nazorat shaklining to'liq bo'lmaganligi ta'lim - tarbiya jarayonining asosiy muammolarini tashkil etadi. Masalani muhim tomoni shundaki, mutaxassislar ommaviy tusda tayyorlanganda tarbiyachilarning har bir talaba bilan yetarli darajada yakkama - yakka muloqot qilishga vaqti yetmaydi.

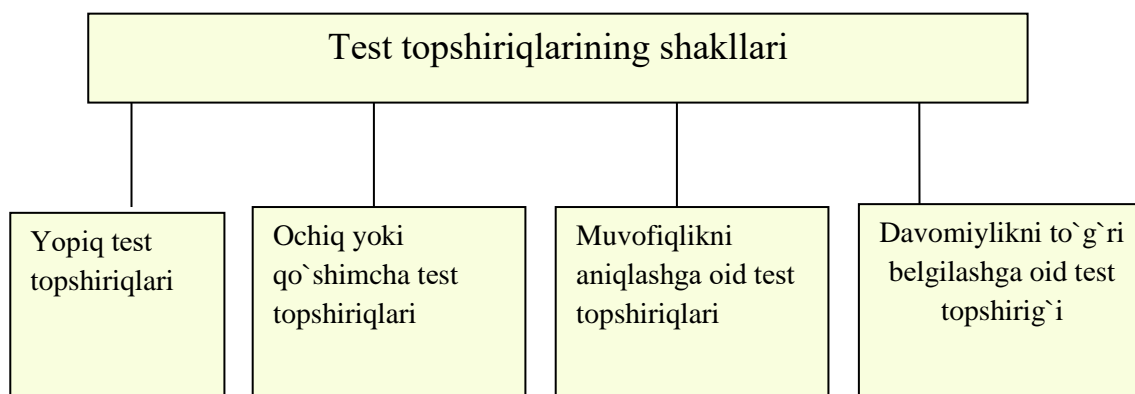
Muloqot tezkor savol - javob tarzida o'tsa, tabiatan bunday muloqot talabani ham tarbiyachini ham qanoatlantirmaydi. talaba va talabalar bilimni nazorat qilish va baholash o'quv yili davomida har doim muntazam amalga oshirilishi uchun reyting tizimi joriy qilinib, u ba'zan o'tkaziladigan tasodifiy tekshirishlarni oldini oladi va tartibli doimiy baholash uchun imkoniyatlar ochib beradi.

Testning afzalligini quyidagicha baholash mumkin:

- nazorat uchun kam vaqt sarflanadi;
- nazariy va amaliy bilimlar darajasini ob'ektiv sharoitda aniqlash imkoniyatini beradi;
- ko'p sonli talabalar bilan bir vaqtning o'zida nazorat olib borish mumkin;
- bilim natijalari o'qituvchi tomonidan tezkorlik bilan tekshiriladi;

¹Jeff Halstead . Navigating the new pedagogy. R and Education, 2011.44-45b.

✚ barcha talabalarga bir xil qiyinchilikdagi savollar berilib bir xil sharoitlar yaratiladi

2- chizma

Nazorat jarayonini faollashtirish, kam vaqt ichida ko'p sonli talabalarni nazorat qilish uchun bir qancha ratsional uslublar, jumladan, texnik vositalaridan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Chet el tajribalari va ko'plab tajribalarning natijasi o'laroq reyting uslubi bugungi kunning nazorat mezonini deb qabul qilindi. Har bir semestrdagi fanlardan to'plangan ballar yig'indisi talabaning semestr davomidagi, o'quv yili davomidagi fanlardan to'plagan ballar yig'indisi esa talabaning kurs reytingini tashkil etadi. Har bir fan bo'yicha o'quvchi talabaning o'zlashtirishini baholash chorak va semestr davomida muntazam ravishda olib boriladi va quyidagi nazorat turlari orqali baholanadi:

- joriy nazorat;
- oraliq nazorat;
- yakuniy nazorat.

Joriy nazorat - bu o'rganilayotgan mavzularni talaba talabalar tomonidan qanday o'zlashtirayotganini muntazam ravishda dars jarayonida nazorat qilishdan iborat. Bu nazorat o'qituvchi tomonidan o'tkazilib, talabaning bilim darajasini, shu fanning har bir mavzusi bo'yicha aniqlab borish ko'zda tutiladi. Bu esa talabaning uzluksiz bilim olishini va natijasini muttasil nazorat qilib borishni nazarda tutadi.

Oraliq nazorat - bu mazkur fan bo'yicha o'tilgan bir necha mavzularni o'z ichiga olgan bo'lim yoki qism bo'yicha talabaning bilimini aniqlash oraliq nazorat

darsdan tashqari vaqtda o'tkaziladi va talabalarga o'zlashtirish ko'rsatkichlarini oshirish imkonini beradi.

Yakuniy nazorat - bu nazorat semestrlari uchun belgilangan mavzular to'liq o'qitilib bo'lingan, o'tilgan mavzular bo'yicha yozma, og'zaki, test shaklida o'tkaziladi.

Talabaning fan bo'yicha semestrdagi reyting bahosi joriy, oraliq va yakuniy nazoratlarda to'plagan ballari bo'yicha aniqlanadi. Har bir fan maksima'l reyting bali shu fan uchun o'quv rejasida ajratilgan umumiy dars soatlarimi qatoriga teng deb hisoblanadi. Maksima'l ballning 70 foiz miqdor joriy, oraliq nazorat jarayonida, 30 foiz miqdori yakuniy nazoratda to'planishi tavsiya qilinadi. Semestr davomida mazkur fan bo'yicha to'plagan ballarga nisbatan talaba bilimi quyidagicha baholanadi:

86-100- a'lo;

71-85- yaxshi;

56-70- qoniqarli;

55 – va undan kam foiz qoniqarsiz.

O'quv pedagogik ishlab chiqarish va bitiruv oldi malakaviy amaliyotlari davrida olingan bilimlar ham reyting ballari bilan baholanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Pedagogy and Practice: Teaching and Learning in Secondary Schools.
2. Michael Uljens. School Didactics and Learning: A School Didactic Model Framing an Analysis of Pedagogical Implications of Learning Theory 2008-y.
3. John Dewey, How we think (1910). Martin, Jay. The Education of John Dewey. (2003) Columbia University Press. Gutek Gerald L. (2009) New Perspectives on Philosophy and education .Pearson Education Inc.
4. R.A.Mavlonova, N.H.Vohidova, N.H.Raxmonqulova. Pedagogika nazariyasi va tarixi. Darslik T.: Fan va texnologiyalar. 2010-yil

5. K.Xoshimov, S.Ochilov. O'zbek pedagogikasi antologiyasi.O'quv qo'llanma.T.:O'qituvchi 2010-yil.

Qo'shimcha adabiyotlar:

1.Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy taxlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik - har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak.O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2016 yil yakunlari va 2017 yil istiqbollari bag'ishlangan majlisidagi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti nutqi. // Xalq so'zi gazetasi, 2017.16 yanvar, №11.

2.Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. "O'zbekiston", 2017.

3. Mirziyoyev Sh.M. Qonun ustuvorligi - inson manfaatlarini ta'minlash taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. "O'zbekiston", 2017.

4. R.A.Mavlonova,D.Abdurahimova. Pedagogik mahorat. O'quv qo'llanma T.:Fan vatexnologiya 2012-yil

5. N.Egamberdieva, Ijtimoiy pedagogika. Darslik O'zMKN.T.: 2009-yil.

6.Aziizxodjayeva N.N.Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. T., 2003-2006.

7.Ishmuhammedov R.J.Innovatsion texnologiyalar yordamida yoritish samaradorligini oshirish yo'llari.- T ; 2000

Internet saytlar

1. <http://zivonet.uz>

2. <http://edu.uz>

3. www.nadlib.uz

4. <http://teoriva.ru>.

2-Modul. Boshlang'ich ta'lim didaktikasi.

3-Mavzu: Didaktika-ta'lim va o'qitish nazariyasi ekanligi. Boshlang'ich ta'lim pedagogikasida ta'lim qoidalari va prinsiplari, metodlari va vositalari.

Tayanch tushunchalar: qonuniya, prinsipi, moslik, ketma-ketlik, ko'rgazma'lilik, ilmiylik, tizimlilik, moslik, tarixiylik, metod.

Reja

1. Didaktikaning asosiy kategoriyalari va didaktik tushunchalar tizimi.
2. Zamonaviy pedagogikada ta'lim paradigma (modeli)lari.
3. Boshlang'ich ta'limning metodlari va o'ziga xos jihatlari.
4. Ta'lim prinsiplari va qoidalari.

Tayanch tushunchalar: didaktika, ob'ekt, predmet, mazmun, shakl, vosita, tamoyillari, qoida, boshlang'ich ta'lim.

Fan mavzusi	Qoshimcha adabiyotlarning xavolalari	Mavzu bo'yicha videodarslar. (Eslatma: QR kodni skanerlang)
Didaktika-ta'lim va o'qitish nazariyasi ekanligi. Boshlang'ich ta'lim pedagogikasida ta'lim qoidalari va prinsiplari, metodlari va vositalari	<ol style="list-style-type: none">1. https://elib.buxdu.uz/index.php/pa ges/referatlar-mustaqil-ish-kurs-ishi/item/14560-didaktika-ta-lim-nazariyasi-sifatida-ta-lim-tamoyillari-prinsiplari2. https://uzsmart.uz/library/view/62220.html3. https://adti.uz/pdf/pdf-didaktika-ta-lim-va-o-qitish-nazariyasi-ekanligi	

1. Didaktikaning asosiy kategoriyalari va didaktik tushunchalar tizimi. Insonning faoliyatida o'qitish har doim juda muhim ahamiyatga ega bo'lgan. Ta'lim tasodifiy, intuitiv xususiyatga ega bo'lganda ham va asosan tasodifan axborotlarni berish hamda taqlid qilishdan iborat bo'lganda ham shunday bo'lgan; keyinchalik ham, ta'lim maqsadga muvofiq muntazam va rejalashtirilgan jarayonga aylanganda, maktab paydo bo'lganida ham shunday bo'lgan. Biroq uzoq vaqt davomida ta'limni nazariy taxlil qilish va o'rganish ishlari olib borilmadi, shuning uchun o'z nazariyasiga ega bo'lmadi. Faqatgina XVII asr bu sohada muhim o'zgarishlar olib keldi: aynan o'sha paytda ta'lim alohida nom oldi va tarixda birinchi didaktik faoliyatning ilmiy asoslangan tizimiga asos solindi.

Didaktika (ta'lim nazariyasi: yunoncha «didaktikos» “o'rgatuvchi”, «didasko» esa – “o'rganuvchi” ma'nosini bildiradi) ta'limning nazariy jihatlarini (ta'lim jarayonining mohiyati, tamoyillari, qonuniyatlari, o'qituvchi va talaba faoliyati mazmuni, ta'lim maqsadi, shakl, metod, vositalari, natijasi, ta'lim jarayonini takomillashtirish yo'llari va hokazo muammolar)ni o'rganuvchi fan. Bu tushunchani buyuk chex pedagogi Yan Amos Komenskiy (1592-1670 yillar) “Buyuk didaktika” (1657 yil) nomli mashhur asarida tilga oladi. Lekin Komenskiy “didaktika bu faqat ta'limgina emas, balki tarbiyalash ham”, deb ta'kidlaydi. Mazkur asarda olim ta'lim nazariyasining muhim masalalari: ta'lim mazmuni, ta'limning ko'rgazma'liligi, ketma-ketligi kabi tamoyillari, sinf-dars tizimi borasida so'z yuritadi.

Pedagogika fani ta'lim va tarbiya jarayonini ularning yaxlitligi va birligi asosida o'rganadi. Ikki faoliyatning har birining mohiyatini aniq bayon etish uchun didaktika (ta'lim nazariyasi) va tarbiya nazariyasini ajratib ko'rsatadilar.

Hozirgi davrda didaktika o'qitishning mazmuni, metodlari va tashkiliy shakllarini ilmiy asoslab beruvchi pedagogika sohasi sifatida tushuniladi.

Umumiy didaktikadan tashqari xususiy didaktikalar yoki alohida fanlar bo'yicha ta'lim metodikasi deb ataluvchi didaktikalar ham mavjud. Ularning mazmuni ta'limning ma'lum bosqichlarida u yoki bu fanlarni o'rganish va ta'lim berishning nazariy asoslarini belgilaydi. Har bir o'qituvchi didaktika asoslarini

puxta bilishi va ularga tayangan holda faoliyatni tashkil etishi zarur. Didaktika predmetini aniqlash bo'yicha turli qarashlar ilgari surilgan. Qarashlarning turlicha bo'lishi didaktikaning metodologik kategoriyalarini aniq ajratilmaganligi bilan bog'liq. Ko'pchilik olimlar ta'lim ob'ekt deb o'qitish jarayonining maqsadi, mazmuni, qonuniyatlari, metodlari va tamoyillarini ko'rsatadilar. Didaktika ta'limni ijtimoiy tajribani berish vositasi sifatida e'tirof etadi. Ta'lim yordamida yoshlarni hayotga tayyorlash amalga oshiriladi. Ta'limiy faoliyatini tashkil etishda o'qituvchi - talaba, talaba – o'quv material, talaba - boshqa talabalar o'rtasidagi munosabatlar yuzaga keladi.

Pedagogik adabiyotlarda ulardan qaysi biri didaktika uchun asosiy hisoblanishi kerakligi borasida ham turli fikrlar keltiriladi hamda talabaning o'quv materialiga bo'lgan munosabati, ya'ni, bilimlarni o'rganish munosabatini asosiy deb e'tirof etuvchi qarashlar soni nisbatan ko'p. Ta'limga psixologiya nuqtai nazaridan yondashilsa, ushbu munosabatning ustuvorligiga shubha qolmaydi. Ta'limga pedagogik, ya'ni, ijtimoiy tajribani berish, o'rgatish nuqtai nazaridan qaralsa faoliyat uchun asosiy sanaluvchi munosabat – ikki shaxs (talaba va o'qituvchi) o'rtasidagi munosabatlar etakchi o'rin egallashi lozim ekanligi anglanadi.

Didaktika predmetini mohiyatini ochishga xizmat qiluvchi yana bir qarash ta'lim-tarbiya jarayonini yaxlit o'rganish zarurligini ilgari suradi. Ta'limning tarbiyaviy vazifalari talabaning bilimni o'zlashtirishlarini ta'minlabgina qolmay, shaxs xususiyati, uning rivojlanishi, ma'lum ma'naviy-axloqiy sifatlarni o'zlashtirishi, fe'l-atvori, xulqini tarbiyalash uchun zarur shart-sharoitni yaratishdan iborat. Didaktikaga ta'limning mazmunli va jarayonli jihatlarini birgalikda o'rganish xosdir. Amaliyotni qayta tashkil etish va takomillashtirish masalalarini nazarda tutgan holda didaktika ta'limni faqatgina o'rganish ob'ekti sifatidagina emas, balki ilmiy asoslangan loyihalashtirish ob'ekti sifatida qaraydi. Umumiy didaktikaning predmeti dars o'tish (o'qituvchi faoliyati) va bilim olish (talabaning o'rganish faoliyati)ning o'zaro bog'liqligi va aloqadorligi hisoblanadi.

Didaktikaning vazifalari quyidagilardan iborat:

- ta'lim jarayonlari va ularni amalga oshirish shartlarini ta'riflash va tushuntirish;
- ta'lim jarayonini yanada mukamma'l tashkil etish, ya'ni, ta'lim tizimlari va texnologiyalarini ishlab chiqish;
- ta'lim jarayoni uchun xos bo'lgan umumiy qonuniyatlarni aniqlash, omillarini taxlil qilish va ta'riflash.

Didaktika nazariy va bir vaqtning o'zida me'yoriy-amaliy fan. Didaktikaning ilmiy-nazariy vazifasi ta'limning mavjud jarayonlarini o'rganish, uning turli jihatlarini o'rtasidagi bog'liqliklar, ularning mohiyatini ochib berish, rivojlanish tendensiyalari va kelajagini aniqlashdan iboratdir. O'zlashtirilgan nazariy bilimlar ta'lim amaliyotini yo'naltirish, ta'limni jamiyat tomonidan qo'yilayotgan ijtimoiy talablarga muvofiq takomillashtirishga imkon beradi. Ta'lim mazmunini anglab olish, ta'lim tamoyillari, ta'lim metod va vositalarini qo'llash me'yorlarini aniqlash asosida didaktika amaliy-me'yoriy hamda tashkiliy-texnologik vazifani bajaradi.

Muayyan fanga xos bo'lgan tushunchalarda insoniyat tomonidan ijtimoiy taraqqiyot jarayonida to'plangan bilimlar aks etadi. Mavjud ilmiy tushunchalar ikki asosiy guruhga ajratiladi:

✚ falsafiy tushunchalar;

✚ xususiy ilmiy, ya'ni, muayyan fangagina xos bo'lgan tushunchalar.

Didaktika uchun "umumiy va alohida", "mohiyati va hodisa", "qarama-qarshilik", "bog'liqlik" kabi falsafiy tushunchalar ham muhim ahamiyatga ega. Didaktikada qo'llaniladigan umumiy-ilmiy tushunchalar orasida "tizim", "tuzilma", "vazifa", "element" kabilar alohida o'rin tutadi. Pedagogikaga xos didaktik tushunchalar sirasiga quyidagilar kiradi:

ta'lim- talabalarga nazariy bilimlarni berish asosida ularda amaliy ko'nikma va malakalarni shakllantirish, ularning bilish qobiliyatlarini o'stirish va dunyoqarashlarini tarbiyalashga yo'naltirilgan jarayon;

dars-bevosita o'qituvchi rahbarligida muayyan talabalar guruhi bilan olib boriladigan ta'lim jarayonining asosiy shakli;

bilim olish-idrok etish, o'rganish, mashq qilish va muayyan tajriba asosida xulq-atvor hamda faoliyat ko'nikma, malakalarining mustahkamlanib, mavjud bilimlarning takomillashib, boyib borish jarayoni;

ta'lim jarayoni – o'qituvchi va talabalar o'rtasida tashkil etiluvchi hamda ilmiy bilimlarni o'zlashtirishga yo'naltirilgan pedagogik jarayon.

o'quv fani-ta'lim muassasalarida o'qitilishi yo'lga qo'yilgan hamda o'zida muayyan fan sohasi bo'yicha umumiy yoki mutaxassislik bilim asoslarini jamlagan manba.

ta'lim mazmuni-davlat ta'lim standartlari asosida belgilab berilgan hamda ma'lum sharoitda muayyan fanlar bo'yicha o'zlashtirilishi nazarda tutilgan ilmiy bilimlar mohiyati.

Didaktikada "idrok etish", "o'zlashtirishi", "mahorat", "rivojlanish" va boshqalar (psihologiya) hamda "boshqarish", "qayta aloqa" (kibernetika) kabi turdosh fanlarga xos bo'lgan tushunchalar ham qo'llaniladi.

Didaktikaning tushunchali-terminologik tizimi muntazam yangilanib va to'ldirilib borilmoqda. Didaktikaning asosiy kategoriyalari quyidagilardan iborat: dars, bilim olish, ta'lim, bilim, ko'nikma, malaka, ta'lim maqsadi, ta'lim mazmuni, ta'lim jarayoni, ta'lim jarayonini tashkil etish, ta'lim turlari, shakllari, metodlari va vositalari, ta'lim natijasi.

So'nggi paytlarda asosiy didaktik kategoriyalar sirasiga ta'limning didaktik tizimi va ta'lim texnologiyasi kabi tushunchalarni ham kiritish taklifi ilgari surilmoqda.

1) bilim – shaxsning ongida tushunchalar, sxemalar, ma'lum obrazlar ko'rinishida aks etuvchi borliq haqidagi tizimlashtirilgan ilmiy ma'lumotlar majmui;

2) bilim olish – idrok etish, o'rganish, mashq qilish va muayyan tajriba asosida xulq-atvor hamda faoliyat ko'nikma, malakalarining mustahkamlanib, mavjud bilimlarning takomillashib, boyib borish jarayoni;

3) ko'nikma – olingan bilimlarga asoslanib qo'yilgan vazifalar va shartlarga binoan bajariladigan harakatlar yig'indisi;

4) malaka – ongli xatti-harakatning avtomatlashtirilgan tarkibiy qismi;

5) ta'lim – talabalarga nazariy bilimlarni berish asosida ularda amaliy ko'nikma va malakalarni shakllantirish, ularning bilish qobiliyatlarini o'stirish va dunyoqarashlarini tarbiyalashga yo'naltirilgan jarayon;

6) ta'lim metodlari – ta'lim jarayonida qo'llanilib, uning samarasini ta'minlovchi usullar majmui;

7) ta'lim mazmuni – shaxsning aqliy va jismoniy qobiliyatini har tomonlama rivojlantirish, dunyoqarashi, odobi, xulqi, ijtimoiy hayot va mehnatga tayyorlik darajasini shakllantirish jarayonining mohiyati;

8) ta'lim vositalari – ta'lim samaradorligini ta'minlovchi ob'ektiv (darslik, o'quv qo'llanmalari, o'quv qurollari, xarita, diagramma, plakat, rasm, chizma, dioproektor, magnitafon, videomagnitafon, uskuna, televizor, radio, kompyuter va boshqalar) va sub'ektiv (o'qituvchining nutqi, namunasi, muayyan shaxs hayoti va faoliyatiga oid misollar) omillar;

9) ta'lim jarayoni – o'qituvchi va talabalar o'rtasida tashkil etiluvchi hamda ilmiy bilimlarni o'zlashtirishga yo'naltirilgan pedagogik jarayon;

10) ta'lim mazmuni – davlat ta'lim standartlari asosida belgilab berilgan hamda ma'lum sharoitda muayyan fanlar bo'yicha o'zlashtirilishi nazarda tutilgan ilmiy bilimlar mohiyati;

11) ta'lim maqsadi (o'qish, bilim olish maqsadi) – ta'limning aniq yo'nalishini belgilab beruvchi etakchi g'oya;

12) ta'lim natijasi (ta'lim mahsuli)-ta'lim yakunining mohiyatini qayd etuvchi tushuncha; o'quv jarayonining oqibati; belgilangan maqsadni amalga oshirish darajasi;

13) ta'limni boshqarish – ta'lim muassasalarining faoliyatini yo'lga qo'yish, boshqarish, nazorat qilish hamda istiqbollarini belgilash;

14) ta'lim tizimi – yosh avlodga ta'lim-tarbiya berish yo'lida davlat tamoyillari asosida

oliyat yuritayotgan barcha turdagi o'quv-tarbiya muassasalari majmui.

maktabning asosiy vazifasi; bolani tarbiyalash esa oilaning vazifasidir. Progressiv (pedotsentrik) tizim bolaning bilim olishida faoliyatining asosiy rol o'ynashini e'tirof etadi. Mazkur tizim asosini D.Dyui tizimi, G.Kershteynning mehnat maktabi, V.Lay nazariyalari tashkil etadi.

Zamonaviy didaktik tizim. XX asrning 50-yillarida psiholog va pedagog B.Skinner qismlarga bo'lingan axborotlarni etkazish, bu jarayonni muntazam nazorat qilish asosida materialni o'zlashtirishda samaradorlikka erishish g'oyasini ilgari suradi. Mazkur g'oya keyinchalik dasturiy ta'lim deb ataladi. Keyinchalik N.Krauder nazorat natijalariga qarab talabaga mustaqil ishlash uchun turli materiallarni taklif etadigan tarmoqlashtirilgan dasturlarni yaratdi. D.Dyuining nazariy g'oyalari muammoli ta'limning asosi bo'lib qoldi. Bugungi kunda muammoli ta'lim deb nomlanuvchi, ushbu g'oya o'qituvchi rahbarligi ostida muammoli vaziyatni yaratish va ularni hal etishda talabalarning faollik va mustaqilliklarini ta'minlashga erishishni nazarda tutadi. Muammoli ta'limning vazifasi faol o'rganish jarayonini rag'batlashtirish, talabalarda fikrlash, tadqiqotchilik ko'nikmalarini shakllantirishdan iboratdir.

L.V.Zankovning (1901-1977 yillar) rivojlantiruvchi ta'lim konsepsiyasi XX asrning 50-yillarida keng tarqaldi. Uning g'oyalarini amalga oshirish ta'lim jarayoniga insonparvarlik g'oyasini singdirish, shaxsni barkamol rivojlanishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishga imkon beradi.

Psiholog L.S.Vigotskiy (1896-1934 yillar) tomonidan 30-yillarda ilgari surilgan "Yaqin rivojlanish zonasi" g'oyasi ham muhim ahamiyatga ega. Unga ko'ra bola kattalar yordamida bilim olib, o'zi mustaqil bajara olmagan ishlarni bajara boshlaydi.

Ta'limni insonparvarlashtirish ta'lim jarayonida talaba shaxsini hurmat qilish, uning sha'ni, obro'si, qadr-qimmatini poymol etmaslik, mavjud iste'dodini rivojlantirishni nazarda tutadi. Demokratlashtirish esa pedagogik jarayonda rasmiyatchilikka yo'l qo'ymaslik, ta'lim dasturlarini tanlashda talabalarning fikrlarini inobatga olishni ifodalaydi.

Respublika uzluksiz ta'lim tizimi ijtimoiy buyurtmani bajarishga xizmat qiladi, barkamol shaxs va etuk mutaxassisni tarbiyalash vazifasini bajaradi.

2.Zamonaviy pedagogikada ta'lim paradigma (modeli)lari. Pedagogik paradigma (yunoncha «paradeigma» - misol, namuna) – pedagogika fani rivojining ma'lum bosqichida ta'limiy va tarbiyaviy muammolarni hal etish namunasi (modeli, standarti) sifatida ilmiy pedagogik hamjamiyat tomonidan e'tirof etilgan nazariy hamda metodologik ko'rsatmalar to'plami bo'lib, u ta'limning konseptual modeli sifatida qo'llaniladi. Bugungi kunda ta'limning quyidagi paradigmalari keng tarqalgan:

1. An'anaviy – konservativ paradigma (bilim paradigmasi).
2. Ratsionalistik (bixevioristik) paradigma.
3. Fenomenologik (gumanistik) paradigma.
4. Texnokratik paradigma.
5. Ezoterik paradigma.

Ayni vaqtda ta'lim paradigmalarini belgilashga nisbatan uch xil yondashuv mavjud:

1. Qadriyatli (aksiologik) yondashuv - madaniyat inson hayotining mazmuni sifatida tushuniladi.
2. Faoliyatli yondashuv asosan madaniyat moddiy va ma'naviy boyliklarini yaratishga yo'naltirilgan faoliyatning sinalgan usullari sifatida talqin etiladi.
3. Shaxsiy yondashuv - madaniyat muayyan shaxs timsolida namoyon bo'ladi.

Madaniyatga nisbatan turli yondashuvlarning mavjudligi bir qator paradigmalarining yaratilishiga zamin yaratadi.

Har bir paradigma muayyan ta'limiy muammolarni hal etishga yo'naltiriladi. Xususan:

- ijtimoiy institut sifatida o'quv muassasalarining vazifalari;
- ta'limning samarali tizimi;
- o'quv yurtlari oldida turgan eng muhim, ustuvor masala;
- ta'limning ijtimoiy ahamiyatli maqsadlari;

- muayyan bilim, ko'nikma va malakalarning qimmatli hisoblanishi.

Ayni vaqtda quyidagi paradigmlar mavjud:

1. Bilim olishning an'anaviy paradigmasi (modeli) (J.Majo, L.Kro, J.Kapel va boshqalar). Unga ko'ra ta'limning asosiy maqsadi - "Bilim, qanchalik qiyin bo'lmasin bilim olish". An'anaviy paradigma maktabning maqsadi yosh avlodga individual rivojlanishi hamda ijtimoiy tartibni saqlab qolishga yordam beruvchi madaniy meroslarning muhim elementlari – bilim, ko'nikma va malakalar, ilg'or g'oyalar va qadriyatlarni saqlab qolish hamda ularni yoshlarga etkazish muhim ekanligini yoritadi. Bilim olish paradigmasining asosiy maqsadi: ta'lim olish, taraqqiyot va madaniyatning eng muhim elementlarini avlodlardan avlodga etkazish.

2. Ratsionalistik (bixevioristik) paradigma (P.Blum, R.Gane, B.Skinner va boshqalar). Ratsionalistik paradigma diqqat markazida ta'lim mazmuni emas, balki talabalar tomonidan turli bilimlarni o'zlashtirilishini ta'minlovchi samarali usullari yotadi. Ta'limning ratsionalistik modeli asosini B.Skinerning ijtimoiy injeneriya bixevioristik (inglizcha behavior - xulqi) konsepsiyasi tashkil qiladi.

Maktabning maqsadi – talabalarda g'arb madaniyati ijtimoiy qoidalari, talablari va ko'zlagan maqsadlariga mos keladigan moslashtiruvchi "xulqiy repertuar"ni shakllantirishdir. Shu bilan bir vaqtda, "xulqi" atamasi bilan "insonga xos hamma ta'sirlanishlar – uning fikrlari, sezgi va harakatlari" ifodalanadi (R.Tayler). Bunda ta'limning asosiy metodlari, o'rgatish, trening, test sinovlari, individual ta'lim, tuzatishlari bo'lib qoladi. Buning oqibatida, ta'limninggina emas, balki dars berishning ham ijodiy xarakterini aniqlash muammosi muhokama qilinmaydi. P.Blum barcha talabalar faqat o'zlashtiribgina qolmay, balki muvaffaqiyatli o'qishlari mumkin deb hisoblaydi. talabaning optima'l qobiliyatlari ma'lum sharoitlarda, talabaga ta'lim berish natijasi uning sur'ati bilan aniqlanadi. Olimning firicha, ta'lim oluvchilarning 95 foizi ta'lim muddatlariga bo'lgan cheklashlar olib tashlanganda o'quv kursining butun muzmunini o'zlashtirib olishga qodirlar. Ana shu nuqtai nazardan talabalar tomonidan bilimlarning muvaffaqiyatli o'zlashtirishini ta'minlovchi metodika ishlab chiqiladi, uning mohiyati quyidagichadir:

1. Butun sinf yoki kurs uchun to'la o'zlashtirish etaloni, mezonini aniq belgilab olish asosida o'qituvchi ta'lim yakunida erishilishi kerak bo'lgan aniq natijalarning ro'yxati va unga muvofiq keluvchi testlarni tuzadi.

2. O'quv birliklari, ya'ni, o'quv materiallarining yaxlit bo'limlari ko'rsatiladi, ularni o'zlashtirish natijalari aniqlanadi, yakuniy bahoga ta'sir ko'rsatmaydigan navbatdagi testlar tuziladi. Bu testlarning vazifalari – tuzatish, korrektsiyalashdan iborat.

3. To'la o'zlashtirishga yo'naltirilgan har bir o'quv kurs materiallarini o'zlashtirish darajasini baholash uchun test sinovlarini o'tkazish. Bu o'rinda har bir talabaga baho va ta'lim maqsadlarining ahamiyatini tushuntirish muhim. Predmetlarni bo'sh va o'rtacha o'zlashtiruvchi talabalarning qobiliyatlarini jadal rivojlantirish P.Blum konsepsiyasining asosiy mazmunini tashkil etadi.

Turli mamlakatlarning (Avstriya, Belgiya, AQSH va boshqalar) ta'lim tizimlari tajribasi ratsionalistik (bixevioristik) paradigma g'oyalariga muvofiq ish ko'rilganda 70 % talabalar yuqori natijalarni qayd etganliklarini ko'rsatadi.

Yuqorida qayd etilgan ta'lim yo'nalishlari o'zida insonparvarlik g'oyalarini ifoda etmagan, ular bola dunyoqarashining rivojlanishi, shaxsning rivojlanishida shaxslararo munosabatlarning muhim o'rin tutishini nazarda tutmaydi.

3. Gumanistik (fenomenologik) paradigmaga ko'ra (A.Maslou, A.Kombs, K.Rodgers, L.S.Vigodskiy va boshqalar) ta'lim oluvchi erkin shaxs, ijtimoiy munosabatlar sub'ekti sifatida o'ziga xos rivojlanish imkoniyatlariga ega. Ular bolani rivojlantirish maqsadida uni shaxslararo munosabatlar jarayoniga yo'naltiradi. Ta'limning fenomenologik (fenomen yunoncha «phainomenon» – hisoblangan, ya'ni, mashhur, alohida nodir odam) modeli talabalarning individual-psihologik xususiyatlarini hisobga olib, ularning talab va qiziqishlariga hurmat bilan munosabatda bo'lishni ko'zda tutadi. Uning vakillari talabani nodir shaxs deb hisoblaydilar. Gumanistik paradigma doirasida faoliyat olib boruvchi har bir ta'lim tizimi ijodiy rivojlanadi va talaba hamda o'qituvchining erkinligi va ijodkorligini yoqlaydi.

Gumanistik paradigma g'oyalari 1991 yildan keyin respublika uzluksiz ta'lim tizimiga joriy etila boshlandi. Paradigmaning diqqat markazida talabaning barkamol rivojlanishi, uning intellektual ehtiyojlari, "erkin fikrlaydigan shaxsni tarbiyalash" masalasining ijobiy hal etilishi yotadi.

Ezoterik paradigma (yunoncha «esoterikos» ichki, sirli, yashirin, faqatgina biluvchilar uchun mo'ljallangan insonning dunyo bilan o'zaro aloqalari yuksak darajalarini aks ettiradi). Modelning mohiyati haqiqat abadiy va o'zgarmas, doimiy ekanligini ta'kidlashdan iborat. Paradigma tarafdorlari haqiqatni bilib bo'lmazligi, unga faqatgina fahmlash asosida erishish mumkinligini ta'kidlaydilar. Pedagogik faoliyatning oliy maqsadi koinot bilan muloqot, talabaning tabiiy kuchlarini ozod etish va rivojlantirishdan iborat. Shu bilan birga, o'qituvchining himoyalash vazifasi muhimdir, u talabaning mavjud imkoniyatlarini uni ma'naviy, jismoniy, psixik jihatdan rivojlantirishga yo'naltiradi. Ilmiy-texnik, texnokratik paradigmaning asosiy maqsadi amaliyotni takomillashtirish asosida ta'lim oluvchilarga "aniq" ilmiy bilimlarni berish va ularning o'zlashtirilishini ta'minlashdir. Bilim - kuchdir, shu bois shaxs qimmatini uning o'rganish, bilim olish, imkoniyatlari bilan belgilanadi. Shaxs muayyan (o'rtacha, standartlashtirilgan) bilim yoki xulq-atvor egasi bo'lsagina qadriyat sifatida e'tirof etiladi degan g'oya ushbu paradigmaning asosini tashkil etadi.

So'nggi yillarda noinstitutsonal paradigma rivojlana boshladi. U ta'limni ijtimoiy institutlar, ya'ni, maktab va oliy ta'lim muassasalaridan tashqarida tashkil etish g'oyasini ilgari suradi. Bu ta'lim "tabiatda"-internet, "ochiq maktablar"-kompyuterlar vositasida ta'lim dasturlariga (masofadan o'qitish) muvofiq o'qitish samarali deya hisoblaydi.

Ta'limning asosiy qonun va qonuniyatlari tasnifi. Ta'lim qonunlari, qonuniyatlari va prinsiplari muammosi zamonaviy pedagogika fanining dolzarb muammosi hisoblanadi. Ular ko'p marotaba mutaxassislar omonidan muhokama qilinganligiga qaramasdan, bugungi kunda ham ushbu tushunchalarni chegaralari aniqlashtirilmaganligiga guvoh bo'lamiz. Pedagogikada «qonun» va «qonuniyat» tushunchalari falsafiy kategoriya sifatida qo'llaniladi. Qonun - bu hodisa va

jarayonlar o'rtasidagi zaruriy, mavjud, takrorlanib turuvchi munosabatlardir. Qonun predmetlar orasidagi aloqadorliklarni ifodalaydi.

Falsafada qonuniyat - qonunga qaraganda keng tushuncha hisoblanadi, qonuniyat ko'plab qonunlar harakatlari yig'indisi natijasidir. Shuning uchun qonuniyat ko'plab aloqa va munosabatlarni ifodalaydi. Ta'lim qonuniyati bu ta'lim jarayoni komponentlari, qismlarini orasidagi takrorlanib turuvchi aloqalaridir. Ta'lim omillari va hodisalari orasidagi aloqadorliklarni ifodalovchita 'limning ob'ektiv qonun va qonuniyatlari didaktik jarayonni rivojlanishining umumiy ko'rinishini tushunish imkoniyatini yaratadi. Biroq ular amaliy faoliyat uchun ko'rsatma bera olmaydi, faqatgina ushbu ko'rsatmalarni yaratish va texnologiyalarni ishlab chiqishda nazariy asos bo'lib xizmat qiladi. Har qanday fan tabiat va jamiyatlardagi hodisa va jarayonlarni qonunqonuniyatlarini o'rganish bilan shug'ullanadi.

Demak, tabiat qonunlarini tabiiy fanlar, jamiyat qonunlarini ijtimoiy fanlar, tafakkur qonunlarini gumanitar fanlar o'rganadi. Yuqoridagi qonunlar dialektika qonunlari deb yuritiladi. Shu bilan birga tor doiradagi hodisa va jarayonlarni ham o'z qonunlari mavjud. Ta'lim jarayoni qonuniyatlarining mohiyatini ochish, tartibga solish ustida rus ta'lim nazariyachilari N.A.Sorokin, I.Ya.Lerner, Yu.K.Babanskiy, M.N.Skatkin, I.V.Zagviyazinskiylar tadqiqot ishlarini olib borganlar. O'qituvchi ta'lim jarayonining qonuniyatlarini yaxshi bilsagina, ta'lim jarayonini ongli, samarali boshqara oladi. O'qituvchi unutmasligi kerak, ta'lim jarayonida didaktik qonuniyatlar bilan birga psixologik, fiziologik, gnoseologik qonuniyatlar ham mavjud. Ta'lim jarayonining qonun va qonuniyatlari ta'lim jarayonining prinsiplari va qoidalari uchun nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

«Prinsip – lotincha «principium» so'zidan olingan bo'lib, asos, boshlang'ich holat, asosiy rahbar g'oya, xulq va faoliyatning asosiy qoidasi kabi ma'nolarni anglatadi». Prinsiplar ta'lim-tarbiyaning aniq shakllarida, sharoit va omillar ta'sirida hosil bo'ladi. Ular ma'lum bir davrda ta'limga qo'yilgan talablar asosida paydo bo'ladi. Qonuniyat ob'ektiv xarakterga, prinsip esa sub'ektiv xarakterga

ega. Masalan, o'qituvchi u yoki bu prinsipga amal qilmasligi mumkin, bu bilan ta'lim jarayoni yo'q bo'lmaydi, biroq ta'lim samarasi kam bo'lishi mumkin.

Pedagogika fani nazariyasi va amaliyotini uyg'unlashtirishda ta'lim qonuniyati va prinsiplari xizmat qiladi. Pedagogik ensiklopediyada: «Ta'lim prinsiplari bu ta'lim jarayonining qonuniyatlari va tarbiyaning umumiy maqsadlariga muvofiq ravishda maktabdagi o'quv ishlarining tashkiliy shakllari, metod va mazmunini aniqlovchi didaktik kategoriyadir». Bu nihoyatda keng ma'noda berilgan ta'rif bo'lib, maktab faoliyatini to'laligicha qamrab olyapti, uning strategik rivojlanishida asosiy poydevor, tayanch sifatida qabul qilinyapti. Bu holatni I.T.Ogorodnikov (1950) ham qayd etib, ta'lim jarayonining umumiy tavsifidan asosiy ko'rsatmalar kelib chiqishini uqtiradi: «maktab ta'lim jarayonini o'tkazishni aniqlovchi asosiy ko'rsatmalar ta'lim prinsiplari deb nomlanadi».

Didaktshunos olim M.N. Skatkinning (1982) ta'kidlashicha, «ta'lim prinsipi-bu o'qituvchi va talabaning hamkorligidagi faoliyati asosida, zarur bo'lgan natijaga olib keladigan qoidani keltirib chiqaradi». Bu ta'riflardan ko'rinib turibdiki, o'qituvchining o'rgatuvchilik faoliyati va talabaning o'rganuvchilik ko'zlangan maqsadga erishishni ta'minlaydigan qoidalar o'qitish jarayonida didaktik prinsiplar mohiyatini tashkil etadi. Ta'lim prinsiplari – bu ta'lim va tarbiya maqsadlariga muvofiq ravishda o'qitish qonunlaridan foydalanish usullarini xarakterlovchi didaktik kategoriyadir. Ma'lumki, har qanday fan borliqdagi mavjud hodisa va jarayonlarning ob'ektiv qonun va qonuniyatlarini ochish bilan shug'ullanadi. Bu qonunlar insonga tabiat va ijtimoiy hayotning rivojlanish mohiyatini tushunishga yordam beradi. Shu bilan birgalikda bu qonunlar amaliy xatti-harakat uchun ko'rsatma bo'la olmaydi, balki ular amaliy faoliyat texnologiyasi va qoidalarini ishlab chiqish uchun nazariy asos hisoblanadi.

O'quv jarayonining ob'ektiv rivojlanishi qonuniyatlarini bilish asosida o'qituvchini amaliy faoliyatga yo'llaydigan prinsip va qoidalar ishlab chiqiladi. Bu erda o'zaro bog'liq uchta tushuncha «qonuniyat», «prinsip», «qoida»ga urg'u berilyapti. Ta'lim prinsiplarida ta'limning me'yoriy asoslari o'z ifodasini topadi. Ular asoslanmaydigan toifaga mansub bo'lib, o'quv amaliyotining yoyilishidan

kelib chiqishi va o'zida o'quv jarayonining qonuniyatlarini ifodalashi bilan ajralib turadi. Demak, prinsip o'quv jarayonining umumiy yo'nalishini va asosiy talablarini aniqlashtirib beradi.

Prinsip tushunchasi «nima uchun» yoki «qanday o'qitish kerak» degan savolga to'laqonli javob beradi. B.N.Savin (1975) o'rganilayotgan muammoga talabani tarbiyalash maqsadi mavqeidan yondashadi: «Ta'lim prinsiplari tarbiya maqsadlariga va o'qitish jarayoni qonuniyatlariga muvofiq tarzda dars berish va o'qitish jarayonini belgilashga xizmat qiluvchi asosiy rahbar qoidalaridir». Ta'lim prinsipi o'zining to'liq ifodasini o'qituvchi va talabaning birgalikdagi faoliyatida topadi va ayni vaqtda o'quv jarayonining butunligini ta'minlaydi (mazmun, metod, shakl) ni, o'zaro bog'lanishlarning umumiy yo'nalishini va asosiy talablarini aniqlaydi.

Ta'lim prinsiplaridan oqilona foydalanish uchun ma'lum shart-sharoit yaratilishi lozim. Shuning uchun butun bir ko'rsatmalarni shakllantirish kerak. Qachon o'qituvchi o'z faoliyatida bunday ko'rsatmalarga amal qilsa, ta'lim prinsiplarini to'g'ri qo'llagan bo'ladi. Shunday holda maktablarda ta'lim maqsadiga to'g'ri erishiladi. Ta'lim prinsipi o'qituvchini o'rgatuvchilik faoliyati asosida emas, balki ta'limning umumiy tashkil etilishi asosida yotadi.

Ta'lim prinsiplari ta'limning umumiy va asosiy ko'rsatmalari hisoblanib, har qanday o'quv predmeti va ta'limning har bir bosqichida o'ziga xos tarzda hamda ma'lum qonunlar asosida qo'llaniladi. Bu ko'rsatmalar o'z vaqtida har bir davrning ilg'or o'qituvchilari tajribalari natijasida paydo bo'lgan. Klassik didakshunoslarning xizmati shundaki, ushbu amaliy xarakterga ega bo'lgan ko'rsatmalarni ilmiy jihatdan asoslashgan va ularning ta'lim fazosiga tarqalishiga hissa qo'shishgan. Ayrim didakshunoslar didaktik prinsiplar bilish nazariyasidan kelib chiqadigan ta'limning asosiy qonuniyatlari deb qaraydilar. Bunday yondashuvga o'qitish jarayonining ilmiy bilish jarayoni bilan bog'liqligi asos bo'lga Didaktik qonuniyatlari ta'lim jarayonini (mazmunini, metod va shaklini) aniqlaydigan asosiy ko'rsatmalarda o'zining aniq ifodasini topadi. M.A.Sorokin (1975) fikricha, «ushbu asosiy ko'rsatmalar ta'lim prinsiplari deyiladi». Kadrlar

tayyorlash milliy modeli markazida shaxs turadi. U bosh ob'ekt vasub'ekt sifatida har qanday ta'lim tizimida ishtirok etadi.

Talaba shaxsini shakllantirish pedagogika fanining asriy va dolzarb muammosi sifatida ta'lim prinsiplari bilan ham aloqada bo'ladi. Bu fikr L.N.Baranovning (1975) ilmiy tadqiqotlarida uchratish mumkin: «Ta'lim prinsiplari talaba shaxsini shakllantirishning umumiy qonuniyatlari bo'lib, u ta'limning metodlariga, uni tashkil etish shakliga, ta'lim mazmuniga, mohiyati va tarkibiy qismlariga qo'yiladigan umumiy talablarini belgilashga xizmat qiladi». Bu erda muhim, bir muncha jiddiy muammo qayd etilyapti: o'qitish jarayonining barcha unsurlari: mazmuni, shakli, metodi va vositalari ma'lum qonuniyatlar – prinsiplar asosida o'zaro bog'lanadi hamda jarayonning yaxlitligini ta'minlaydi. Pedagogik nashrlarda, shuningdek, amalyoitda o'qitish jarayonining qonuniyatlari va prinsiplari bitta tushuncha degan qarashlar hanuzgacha uchrab turibdi.

Qonuniyat inson ongiga bog'liq bo'lmagan har bir mustaqil hodisa yoki jarayonning mavjudligini ta'min etadigan ichki bog'lanishlar yig'indisidir. Ta'lim prinsipi esa o'qitish jarayonida amal qilinishi, majburiy bajarilishi shart bo'lgan etakchi qoida, asosiy talablar bo'lib, u ta'lim jarayonining ichki mohiyatini belgilab beradi va harakatga soladi. «Ta'lim prinsiplari bu o'qitishni samarali tashkil etish qonuniyatlaridan kelib chiqib, o'qitish jarayoniga qo'yilgan asosiy talabdir». Ta'lim jarayoni samarali tashkil etilsagina ko'zlangan maqsadga erishish mumkin bo'ladi. Bu jarayon har doim ham samara beravermaydi, qachonki o'qituvchi va talaba hamkorligida ongli va faol munosabat yuzaga kelsa, shu daqiqadan boshlab samarali faoliyat mexanizmi ishga tushadi.

Demak, samarali tashkil etilgan ta'lim jarayonida bajarilishi va amal qilinishi lozim bo'lgan talablar ta'lim prinsipining mohiyatini ifodalar ekan, ta'lim prinsipi – mahsuldor faoliyatni ta'minlovchi ta'lim jarayoniga qo'yilgan asosiy talablar tizimi hamdir.

4. Boshlang'ich ta'limining metodlari va o'ziga xos jihatlari. Ta'limda dialektikaning umumiy qonunlari va ta'limning maxsus qonunlari o'z ifodasini topadi. Dialektikaning umumiy qonunlariga: qarama-qarshiliklar kurashi va birligi

qonuni, miqdor o'zgarishini sifat o'zgarishiga o'tishi qonuni, inkorni inkor qonuni. Bu qonunlar ta'lim jarayonida qanday namoyon bo'ladi? Ta'lim jarayonida qarama-qarshiliklar kurashi va birligi qonuni amal qiladi. Iqtisodiy, siyoiy, madaniy hayotdagi o'zgarishlar bizning mamlakatimizda ijtimoiy qadriyatlarni va holatlarni o'zgartirishga olib keldi, oldinlari qoralangan shaxsiy sifatlarni shakllantirilishini (tadbirkorlik, ishbilarmonlik, tavakkalchilik) taqozo etdi. Bu birinchi navbatda ta'lim jarayoni, uning mazmunini hamda texnologiyasini o'zgartirishni talab etdi.

Ta'lim jarayonida miqdor ko'payishi sifat o'zgarishiga o'tishi qonuni amal qiladi. Barcha integrativ shaxsiy sifatlar tavsifi (ishonch, motivlar, ehtiyoj, qadriyatlar, faoliyatning individual stili, ko'nikma va malaka) miqdor o'zgarishlarining ko'payishi natijasini ifodalaydi. Miqdorning sifatga o'tishi inkorni inkor qonuni mexanizmi bo'yicha amalga oshadi. Ta'limda dialektikaning umumiy qonunlaridan tashqari maxsus pedagogik qonunlar ham amal qiladi. Ta'lim nazariyasi tarixida ko'plab olimlar pedagogik qonunlarni shakllantirishga urinib ko'rganlar. Masalan, I.G.Pestalotsi ta'limni quyidagi qonunini shakllantirgan: jonsiz mavhum narsadan aniq tasavvurlarga, ulardan aniq tushunchalarga o'tish qonuni. A.V.Xutorskiy quyidagi qonunlarni tavsiya etadi. Ta'lim maqsadi, mazmuni, shakl va metodlarini ijtimoiy bog'liqligi qonuni. Ijtimoiy tuzum va ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar ta'lim jarayonining asosiy komponentlariga: uning maqsadiga, mazmuniga, metodlariga, tashkil etish shakllariga ta'sir qiladi. Masalan, XX asr oxirlaridagi demokratik o'zgarishlar mamlakatda ta'lim tizimida o'zgarishlarni taqozo etdi. Ta'lim muhiti va talabaning ijodiy o'z-o'zini namoyon qilishi o'rtasidagi aloqadorlik qonuni. Inson o'zining ma'naviy va tabiiy mohiyatiga ko'ra ijodkorhisoblanadi. talabaning ijodiy imkoniyatlarini, potensialini amalga oshirish darajasi ta'lim jarayoni sharoitiga, vosita va texnologiyasiga bog'liq.

Ta'lim, tarbiya va rivojlanishni aloqadorligi qonunida ta'limga yo'naltirilgan har qanday faoliyat talaba shaxsiy qobiliyatlarini rivojlantirib, umuminsoniy vaaxloqiy fazilat hamda sifatlarini shakllantiradi. Ta'lim natijasini talabalarni ta'limiy faoliyatiga bog'liqligi qonuni-ta'lim natijasi birinchi navbatda talabaning

o'zini faolligiga hamda ta'lim jarayonida qo'llanilgan metod, vosita, shakl va texnologiyalarga bog'liq. Ta'limiy jarayonni yagonaligi va bir butunligi qonuni. Ushbu qonun ta'lim jarayonining barcha elementlari (maqsad, mazmun, metod, shakl, natija) orasidagi ichki kelishuv zarurligini ifodalaydi.

Yuqorida ta'kidlanganidek, ta'lim qonuniyatlari aniq sharoitlarda takrorlanuvchi, o'zaro aloqador, umumiy, ob'ektiv aloqadorliklarni ifodalaydi. Nazariyotchilar va amaliyotchilar tomonidan ko'p miqdordagi didaktik qonuniyatlar mavjudligi aniqlangan. Masalan, rus didakshunos olimi I.P.Podlasiy fikricha, 70 dan ortiq ta'lim qonuniyatlari mavjud. Ta'lim qonuniyatlari klassifikatsiyasini ko'rib chiqaylik.

Qonuniyatlar umumiy va xususiy turlarga bo'linadi. Umumiy qonuniyatlar har qanday ta'limiy jarayonga tegishli bo'lib, ta'lim tizimini butunligicha qamrab olib, umumiy qonuniyatlarga quyidagilar kiradi:

- Ta'lim maqsadi qonuniyati, ta'lim maqsadi:
 - a) jamiyatni rivojlanish tezligi va darajasiga;
 - b) jamiyat imkoniyatlari va ehtiyojlariga;
 - d) pedagogika fani va amaliyotining imkoniyatlariva rivojlanish darajasiga bog'liq.

- Ta'lim mazmuni qonuniyati, ta'lim mazmuni:
 - a) jamiyat ehtiyoji va ta'lim maqsadiga;
 - b) ijtimoiy va ilmiy-texnik taraqqiyot tempiga;
 - d) talabalarni yosh imkoniyatlariga;
 - e) ta'lim nazariyasi va amaliyotining rivojlanganlik darajasiga;
 - f) o'quv muassasasining moddiy-texnik va iqtisodiy imkoniyatlariga bog'liq.

Ta'limning har bir yangi bosqichi samaradorligi:

- a) oldingi bosqich mahsuldorligi va undagi erishilgan natijalarga;
- b) o'rganiladigan material xarakteri va hajmiga;
- d) talabalarga tashkiliy-pedagogik ta'sir etishga;
- e) talabalarning o'qiganligiga;
- f) ta'lim vaqtiga bog'liq.

- Ta'lim metodlari qonuniyatlari, didaktik metodlar samaradorligi:

- a) bilim va malakalarni qo'llash metodlariga;

- b) ta'lim maqsadiga;

- d) ta'lim mazmuniga;

- e) talabalarni yoshiga;

- f) talabalarni o'quv imkoniyatlariga;

- g) moddiy-texnik ta'minotga;

- h) o'quv jarayonining tashkil etilishiga bog'liq.

- Ta'limni boshqarish qonuniyati.

Ta'lim samaradorligi: a) ta'lim tizimidagi teskari aloqaning intensivligiga;

b) tuzatuvchi ta'sirlarning asosliligiga bog'liq.

- Ta'limni stimullashtirish qonuniyati, ta'lim samaradorligi:

- a) ta'limning ichki stimul va motivlariga;

b) tashqi (ijtimoiy, iqtisodiy, pedagogik) stimullarga bog'liq. Xususiy qonuniyatlar ta'lim tizimining alohida tomonlariga taalluqli. Zamonaviy pedagogika fanida ta'lim jarayonining ko'plab xususiy qonuniyatlari mavjudligi aniqlangan. Ta'limning xususiy qonuniyatlariga quyidagilar kiradi:

– didaktik (ta'lim natijasi o'qituvchining kasb mahoratiga, ta'lim jarayonida qo'llaniladigan metodlarga va vositalarga bog'liq);– gnoseologik (ta'lim natijasi talabalarni bilish faolligiga, malaka hamda o'qish ehtiyojlariga bog'liq);

-psihologik (ta'lim natijasi talabalarni o'quv imkoniyatlariga, fikrlash qobiliyatlariga, diqqatning holatiga va darajasiga bog'liq; -sotsiologik (individdning rivojlanishi boshqa barcha individlarning rivojlanganligiga, muhitning intellektual darajasiga, o'qituvchining talabalar bilan muloqot holatlariga bog'liq);

-tashkiliy (ta'lim jarayonining samaradorligi talabalarni bilish faolligini stimullashtirilishiga, bilish qiziqishlarini akllantirilayotganligiga, o'qishga bo'lgan ehtiyojlarini qondirilayotgan ta'limni tashkil etilishiga bog'liq).Yuqoridagi taxlillarga asosanib, ta'lim jarayonining asosiy qonuniyatlariga quyidagilarni kiritishimiz mumkin:

1.Ta'limni jamiyat ehtiyojiga bog'liqligi qonuniyati.

2.Ta'lim jarayonida ta'limiy, tarbiyaviy, rivojlantiruvchi funksiyalarni aloqadorligi qonuniyati. 3.Ta'limda o'qitish va o'qish jarayonlarining birligi qonuniyati.

4. Ta'lim jarayonida mazmunni maqsadga bog'liqligi qonuniyati.

5.Ta'lim jarayonida metod va shaklni mazmun bilan aloqadorligi qonuniyati.

6.Ta'lim samaradorligi o'qituvchi tomonidan qo'llanilgan metodlarga bog'liqligi qonuniyati.

7. Ta'lim jarayonida talabalarni yosh va individual xususiyatlarini inobatga olinishi qonuniyati.

Ta'lim samaradorligini ta'lim sharoitlariga bog'liqligi qonuniyati.Ta'lim qonuniyatlari aniq prinsiplarda va ulardan kelib chiquvchi ta'limqoidalarida o'z ifodasini topadi.

4. Ta'lim prinsiplari va qoidalari. Hozirga qadar ta'lim prinsiplari tizimining ilmiy asoslari mukamma'l ishlab chiqilmagan. Ta'lim jarayonini rivojlantirish prinsiplari boshqa didaktik kategoriyalar kabi pedagogika fanining zamonaviy taraqqiyot darajasi va yosh avlodni tarbiyalash sifati talablari asosida aniqlashtirilishiga muhtojlikni sezmoqda. Pedagogik adabiyotlar taxlili shuni ko'rsatadiki, ta'lim prinsiplari ijtimoiy hayotning o'zgarishi, pedagogika fanining rivojlanishi bilan o'zgarib turadi: yarim didaktik prinsiplar yo'qoladi, o'rniga yangi didaktik prinsiplar kirib keladi. Biroq har bir ta'lim prinsipi u yoki bu didakt olim tomonidan prinsiplar tasnifiga kiritilgan.

Masalan, Ya.L.Kashanskiy tomonidan tabiiylilik, moslik, ko'rgazma'lilik, ta'limda ketma-ketlilik, K.V.Elnitskiy (1894) tomonidan ta'limda onglilik, N. Skvortsova (1916) tomonidan tarbiyada yakka holda ta'lim prinsipi, faollilik, I.A.Lashkareva tomonidan tarbiyada predmetlararo aloqadorlik, S.M.Mixaylov (1950) tomonidan tarbiyada tarixiylik, M.I. Maxmutov (1960) tomonidan tarbiyada muammoli prinsiplar, V. Okon (1985) tomonidan tarbiyada samaradorlilik, Yu.K.Babanskiy (1982) tomonidan tarbiyani maqbullashtirish, S.M. Rives (1939) tomonidan faollik, moslik, E.N. Medinskiy (1935) tomonidan tizimlilik, o'qituvchining etakchilik faoliyati, Z. Mirtursunov (1960) tomonidan ta'lim va

tarbiya birligi, I.T. Ogorodnikov (1950) tomonidan ilmiylik, M.A. Danilov (1960) tomonidan g'oyaviylik, tarixiylik, S.M. Mixaylov (1950) tomonidan tarbiyani go'zallashtirish prinsipi didaktikaga olib kiritilgan. Didaktik prinsiplar mohiyati va uning tasnifi masalasi dastlab klassik didakshunos buyuk chex pedagogi Ya.A. Komenskiy (XVII) tomonidan asoslab berildi. Ya.A. Komenskiyning didaktik ta'limotida didaktik prinsiplar tizimiga quyidagi prinsiplar kiritilgan:

- ❖ -ta'limda tabiiy moslik prinsipi;
- ❖ -ta'limda puxta ta'lim prinsipi;
- ❖ -ta'limda ketma-ketlik prinsip;
- ❖ -o'qitishda ko'rgazma'lilik prinsipi;
- ❖ -o'qitishda taqlid qilish prinsipi.

XIX asr oxirlarida, XX asr boshlarida Rossiya olimlaridan K.V. Elnitskiy ta'lim prinsiplari tizimini quyidagi ko'rinishda ifodalaydi: ta'limda asosiylik prinsipi, o'qitishda ketma-ketlik, ko'rsatma'lilik, nazariyaning amaliyot bilan birligi, puxta o'zlashtirish, onglilik, mustaqillilik, o'rganilayotgan ob'ektni boshqa ob'ekt bilan aloqasini o'rnatish prinsipi. 1916-yilga kelib N. Skvortsova ta'limda ketma-ketlik, ko'rsatma'lilik, onglilik, tarbiyani yakka holda o'tkazish prinsipini taklif qildi. XX asrning 20-yillarida rus pedagog - nazariyotchilari Sh.I. Gonelin, A.P. Pinkevichlar didaktik prinsiplar ahamiyati va ularning turlari, didaktik prinsiplar tizimi borasida o'z fikrlarini bildirganlar. A.P. Pinkevich tomonidan yaratilgan tizimda quyidagi prinsiplar o'rin olgan:

Ta'limning hayot bilan bog'liqligi prinsipi, o'quv jarayonining ijodiy xarakterda bo'lishi prinsipi, tarbiyada mustaqillilik prinsipi. 30-yillarda pedagogika fani nazariyasi va amaliyotchilari oldida talabalarning fan asoslari bo'yicha puxta bilimlar egallashini ta'minlash vazifasi turadi. Bu vazifalarni bajarish maktabdagi ta'lim jarayoniga qo'yilgan talablarga bog'liqligi mutaxassislar diqqat markazida bo'lgan. Mutaxassislar talabalarni puxta fan asoslari bilan qurollantirish zaruratidan kelib chiqqan holda ta'lim prinsiplari tizimini ishlab chiqqan boshladilar. Jumladan, E.N. Medinskiy quyidagi ta'lim prinsiplari zarurligini qayd etdi:

- ✚ ta'limda tizimlilik prinsipi;

- ✚ ta'limda onglilik prinsipi;
- ✚ -nazariyaning amaliyot bilan bog'liqlik prinsipi;
- ✚ -ta'limning tarbiyalovchi prinsipi.

O'qituvchining etakchi faoliyatida ta'limning politexnik prinsip bo'lishi mumkin ya'ni V.E.Gmurman o'qitishning asosiy prinsiplari tarkibiga ta'limning tarbiyalovchi prinsipi, ta'limda faollik va onglilik prinsipi, ta'limda ko'rsatma'lilik prinsipi, ta'limda asosiylik hamda tizimlilik prinsiplarini kiritadi. 30-yillar oxirlarida S.N. Rives tomonidan ta'lim jarayoniga quyidagi asosiy didaktik prinsiplar taklif etilgan tizimlilik, ko'rsatma'lilik, moslik, onglilik, faollik, puxtalik. Yuqoridagi ta'lim prinsiplari tizimi talabalarda fan asoslari to'g'risidagi bilimlar tizimini puxta o'zlashtirishga yo'naltirilgan.

Ma'lumki, ta'lim prinsiplarida ta'lim jarayonining qonuniyatlari ifodalanadi, ya'ni ta'lim jarayoni qonuniyatlaridan ta'lim prinsiplari, ta'lim jarayoni prinsiplaridan ta'lim qoidalari kelib chiqadi. 1940-yillar oxiriga kelib ta'lim prinsiplari mohiyati, ularning ahamiyati va prinsiplar tizimi masalalari mutaxassislar diqqat-e'tiborida bo'ldi.

Ta'limning ilmiyligi prinsipi o'quv predmetini zamonaviy fan yutug'i zaminida bayon qilishni, talabalarni o'quv faoliyatini tashkil etishda muammoli vaziyatlarni yaratishni, o'rganilayotgan hodisa va jarayonlarni turli kuzatishlarini, ilmiy baholarni, qo'shimcha ilmiy axborotlarni izlashni, o'z nuqtayi nazaridan isbot qilishni talab etadi. Ta'limda ilmiylik prinsipi ta'lim mazmunini dunyo sivilizatsiyasida jamlangan, tajribalarga, zamonaviy fan va texnikani rivojlanish darajasiga mos bo'lishini ifodalaydi. Ushbu prinsip talabalarni o'zlashtirishi uchun fan tomonidan asoslangan, (ob'ektiv ilmiy faktlar, konsepsiyalar, nazariyalar, qonunlar, qonuniyatlar, turli sohalaridagi yangiliklar) bilimlarni taqdim etishni talab etadi. Ilmiylik prinsipiga amal qilish qoidalari:

- o'rganiluvchi fanni matig'ini va tilini qo'llash;
- asosiy tushuncha va nazariyalarni bayon etishda maksima'l darajada ushbu fan masalalarini zamonaviy tushunchalar bilan yaqinlashtirib bayon qilish;
- fanni aniq metodlarini qo'llash;

- ob'ektni rivojlanishda o'rganish, ijtimoiy va tabiiy hodisalarni dialektikasini ochib berish va dialektik fikrlashni shakllantirish;

- o'rganilayotgan ob'ektlarni to'g'ri qabul qilinishini ta'minlash va ularni asosiy tomonlarini ajratish;

- ta'limda tabiiy va ijtimoiy hodisalarni bilishning ilmiy metodlarini qo'llash.

Ta'limda moslik prinsipi. Ta'limda moslik prinsipi talabalar o'zlashtirishi lozim bo'lgan o'quv material hajmi va mazmuni hamda metodlari talabalarni o'zlashtirish imkoniyatlariga va ularning aqliy, axloqiy, estetik rivojlanganlik darajalariga mos bo'lishini talab qiladi. O'zlashtirilayotgan o'quv material mazmunini o'ta murakkabligi talabalarni o'qishga bo'lgan qiziqishlarini pasaytirib, ularda ishchanlikni yo'qolishiga olib keladi. Bu degani moslik prinsipi ta'lim mazmuni oddiy, elementar bo'lishi kerak degani emas. Amaliyot va izlanishlar shuni ko'rsatmoqdaki, o'zlashtirilishi kerak bo'lgan mazmun oddiy, elementar bo'lganda ham talabalarni o'qishga bo'lgan qiziqishlari pasayib, o'qishga bo'lgan qobiliyatlari rivojlanmaydi.

Ta'lim jarayonida ta'limni rivojlantiruvchi funksiyasi amalga oshmaydi. Shulardan kelib chiqib, taniqli rus pedagogi va psihologi L.V.Zankov rivojlantiruvchi ta'limning o'qitishda yuqori darajadagi qiyinchilik darajasi prinsipini asoslab berdi. Amaliyotda moslik prinsipiga amal qilishning quyidagi qoidalari mavjud:

- ta'limda osondan murakkabga, ma'lumdan noma'lumga, yaqindan uzoqqa borish;

- oddiy, tushunarli tilda tushuntirish;

- talabalarni bilish faoliyatini boshqarish; –talabalarni o'quv materialini qabul qilish tezligi farqlarini, ishlash tempini, qiziqishlarini, hayotiy tajribasini, rivojlanish xususiyatlarini hisobga olish;

- analogiyalashni, qiyoslashni, taqqoslashni, qarama-qarshi qo'yishni qo'llash;

Har bir yangi tushunchani kiritish nafaqat qo'yilgan bilish vazifalarimantig'idan kelib chiqishi, balki ta'limning o'tgan bosqichlaridan

tayyorlanishi kerak; moslik ishchanlik qobiliyati bilan bog'liq, ishga layoqatlilikni rivojlantirib, talabalarni tez va uzoq fikrlash faoliyatiga o'rgatish kerak.

Onglilik va faollik prinsipi. Ta'limda onglilik va faollik prinsipi bilimlarni faol bilish va amaliy faoliyatda ongli o'zlashtirilishini talab etadi. Ta'limdagi onglilik-bu talabalarni ta'limga bo'lgan pozitiv munosabati, o'rganilayotgan muammoni mohiyatini tushunish. talabalar tomonidan bilimlarni ongli o'zlashtirish qator omillarga bog'liq: ta'lim motivlariga, bilish faolligi darajasiga va xarakteriga, o'quv jarayonini tashkil etilishiga, qo'llaniladigan metod va ta'lim vositalariga. talabalar faolligi-bu ularni ta'lim jarayonidagi intensiv aqliy va amaliy faoliyati. Onglilik bilimlarni ongli o'zlashtirishga yo'naltirilgan prinsipdir. Bilim, malaka, ko'nikmalarni ongli o'zlashtirish quyidagi xususiyatlarga ega: Ta'lim maqsadini anglash, materialni ongli egallash, ularni farqlay bilish, bilimlarni mustahkamlash, takrorlash jarayonini sezish, natijalarni baholay bilish. Faollik bilim, ko'nikma va malakalarni ongli o'zlashtirish sharoit va natijasi sifatida namoyon bo'ladi. Amaliyotda onglilik va faollik prinsipi qator qoidalarga amal qilishni talab etadi:

- talabalar tomonidan ta'lim maqsadi va vazifalarini aniq tushunib olishga erishish; diqqatni tortuvchi faktlarni, ma'lumotlarni, misollarni qo'llash;
 - texnik vositalarni va ko'rgazma'li qurollarni qo'llash;
 - talabalarni nazariy bilimlarni qo'llash bo'yicha amaliy faoliyatga jalb qilish;
 - ta'limning faol va intensiv metodlarini qo'llash;
 - noaniqni aniq bilan mantiqiy bog'lash;
 - talabalarni sabab oqibat aloqalarini topishga o'rgatish;
- talabalarda optimizmni va ishonchni qo'llab-quvvatlash.

Ko'rgazma'lilik prinsipi; pedagogika tarixida ko'rgazma'lilik prinsipi birinchilardan bo'lib shakllangan. Ta'lim samaradorligi insonni barcha sezgi organlarini jalb etilishiga bog'liqligi ta'kidlangan. O'quv material qanchalik turli sezgi organlari orqali ta'sir etsa, materialni mustahkam o'zlashtirilishiga olib keladi. Bu qonuniyat didaktikaning ko'rgazma'lilik prinsipida o'z ifodasini topgan. Ko'rgazma'lilik prinsipi talabalar bilimlarni o'zlashtirish jarayonida o'rganilayotgan predmetlar va hodisalarni yoki ularning tasvirini jonli idrok

etishdan xulosalar sari yoki umumiydan aniq narsa sari borishni talab etadi. Ta'lim jarayonida bolalarga kuzatish, o'lchash, tajriba o'tkazish imkoniyatini berish lozim. Ko'rgazma'lilik prinsipiga ko'ra narsa-hodisalarni o'rganish, ularni kuzatish, sezishdan boshlanadi. Kuzatish, sezish ongda faktlarni to'plash, tasavvurlarni shakllantirishga olib keladi. Ta'lim nazariyasida ko'rgazma'lilik keng ma'noda qo'llaniladi. U ko'rish, eshitish, ta'm bilish sezgilarini o'z ichiga oladi.

Tarixiylik prinsipi. O'qitishda tarixiylik prinsipi o'quv materiallarini bayon qilishda tarixiy materiallardan foydalanish asosida darsni tashkil etishni nazarda tutadi. Ta'lim jarayonida tarixiylik prinsipiga amal qilinsa, o'quv materiali boyitiladi va uni puxta o'zlashtirishga imkon yaratiladi, fandagi ketma-ketlikni ifoda etish imkoniyati tug'iladi, natijada bilimlarni yaxlit, bir butunlikda o'zlashtirish ta'minlanadi.

Tarixiylik prinsipi predmet va hodisalarning nafaqat o'tmishi va hozirgi holatini ro'yi rost ifodalab qolmasdan, balki ularning kelajakdagi rivojlanishini ham ko'rsatib beradi. O'quv materiallarini o'zlashtirishga tarixiy yondashuv tarafdorlari tarixiy materiallarni u yoki bu o'quv kursiga kiritishning maqsadga muvofiqligi va zarurati o'qitishda tarixiylik prinsipi mohiyatini tashkil etishini ta'kidlaydilar. talabalarni fan asoslari tarixi bilan tanishtirish ularning axloqiy jihatdan takomillashuviga, vatanparvarlik ruhida tarbiyalanishiga turtki beradi. O'qitish jarayonida tarixiylik prinsipining o'rni shundaki, u talabalarda fanga qiziqishni rivojlantirishning asosi hisoblanadi. talabalar tomonidan predmetga qiziqish mavjud bo'lganda, shubhasiz, o'quv materiali mazmuni engil o'zlashtiriladi. Shu boisdan aytish mumkinki, tarixiylik predmet mazmunini bir tomondan boyitsa, boshqa tomondan talabalarda kuchli motiv uyg'otadi. Ta'lim jarayonida tarixiylik prinsipiga amal qilinishi talabalarning ilmiy dunyoqarashining shakllanishida, ularda axloqiy sifatlarni tarbiyalashda muhim rol o'ynaydi. O'qitishda tarixiylik prinsipini amalga oshirishda tarixiy materiallarni saralash mezonini aniqlash muhimdir. Ular:

tarixiy material mavzu maqsadiga mos kelishi;

- ✚ tarixiy material mavzuni qo'shimcha axborot bilan boyitishi;
- ✚ tarixiy material talabalarining o'zlashtirish darajasiga mos kelishi;
- ✚ tarixiy material o'qituvchi imkoniyatlariga mos kelishi;
- ✚ tarixiy material ilmiy manbalar asosida saralanishi.

Ushbu mezonlarga umumta'lim maktablarida o'zlashtiriladigan tarixiy materiallarni konstruktiv loyihalashda amal qilinishi lozim. Tarixiylik prinsipi zamon va makon kontekstida fanning ta'lim jarayoniga nisbatan zamonaviy talablarini ifodalaydi.

Ta'limning tizimliliği prinsipi o'qitish va bilimlarni o'zlashtirishni ma'lum bir tizimda, tartibda bo'lishini talab etadi. Ta'limning sistema'liligi fan, madaniyat tajribani yutuqlarini o'zlashtirishda talabalarni amaliy ko'nikmalariga, nazariy bilimlariga, o'quv faoliyatiga, tizimli xarakterni ifodalaydi. Sistema'lilik qator belgilarga ega: tartibga solinganlik, tashkiliylik, yaxlitlik, rejalilik, davomiylik va boshqalar. Ta'lim jarayonini tashkil etishda bu belgilarga rioya qilish ta'limda sistema'lilikni ta'minlaydi. Ta'limda sistema'lilik va ketma-ketlik prinsipi o'qitish va bilimlarni o'zlashtirishni aniq tartibda, tizimda bo'lishini ifodalaydi. U ta'lim jarayonini mantiqiy qurilishini talab etadi. Ta'limda tizimlilik va ketma-ketlik prinsipi qator didaktik qoidalarga amal qilishni talab etadi:

- bilimlar tizimini o'zaro aloqadorlik asosida shakllanishi;
- o'rganilayotgan materialni mantiqiy aloqador bo'lim va bloklarga ajratish;
- o'quv materialini mantiqiy tasvirlovchi sxema, reja, tablitsa, tayanch konspektlar, modullardan foydalanish;
- predmetlararo aloqadorlikka amal qilish;
- umumlashtiruvchi va sistema'li darslarni tashkil etish va yagona talab asosida pedagogik jarayon sub'ektlarini faoliyatini koordinatsiyalash va ular faoliyatini uzluksizligini ta'minlash.

Izchillik prinsipi. Ta'limda bilimlarni izchil o'zlashtirish prinsipi talabalar xotirasida bilimlarni mustahkamlashni taqozo etadi. Ushbu prinsip asosida fan tomonidan o'rnatilgan qonuniyatli holatlar yotadi:

- o‘quv materialini izchil o‘zlashtirish ob’ektiv omillarga (material mazmuniga, uning tuzilishiga) bog‘liq.

- talabalar aqliy bilish faolligini namoyon qilishi; o‘zlashtirilishi lozim bo‘lgan o‘quv material talabalarni har xil individual farqlarini hisobga olgan holda qurish;

- yangi o‘quv material oldin o‘zlashtirilgan bilimlar bilan bog‘lanishi (oldin o‘zlashtirilgan bilimlar asosida yangilari yaqqol qabul qilinib, eski bilimlari yangilari hisobiga boyiydi). Turli xildagi ta’lim metodlari, shakllari, vositalari qo‘llaniladi:

- bir xillik talabalarni o‘qishga bo‘lgan qiziqishlarini so‘ndiradi, o‘zlashtirish samaradorligini pasaytiradi;

- qiyoslash, taqqoslash, umumlashtirish, taxlil etish, sabab va oqibatlarini, aloqadorligini o‘rnatish, asosiysini topish bilan bog‘liq savollarni berish orqali talabalarni fikrlashini faollashtirish;

- o‘zlashtirish jarayoni sifatiga tizimli nazorat qilib borish orqali erishish. Ta’limni tarbiyalovchilik prinsipi. Ta’limni tarbiyalovchilik prinsipi ta’lim jarayonini ob’ektiv qonuniyatlarini ifodalaydi. Ta’lim-tarbiyadan tashqarida bo‘lish mumkin emas, o‘qituvchi maxsus tarbiya maqsadini qo‘ymaganda ham talabalarga tarbiyaviy ta’sir ko‘rsatadi. Ularni o‘quv material mazmuni, bilimlarga bo‘lgan o‘zining munosabatlari, talabalarni bilish faoliyatini tashkil etishda qo‘llagan metodlari, o‘zining shaxsiy sifatleri orqali tarbiyalaydi. Ta’limda ta’limni tarbiyalovchilik prinsipi qator didaktik qoidalarga amal qilishni talab etadi:

- har qanday o‘quv predmetini o‘rganishda maqsadli, ongli, tizimli tarbiyani olib borish;

- tushuncha, ta’rif, qonun, simvollardan so‘ng talabalar tabiat hodisalarini va ijtimoiy progres qonunlarni tushunishlarini, shakldan so‘ng mazmunni, hodisadan so‘ng mohiyatni, tashqi belgilardan keyin ichki xususiyatlarni va qonuniyatlarini tushunishlariga erishish;

- har bir darsni, har bir mavzuni tarbiyaviy imkoniyatlaridan foydalanish;
- o‘quv jarayonini talabalarning madaniy xulq-atvoriga va o‘zaro munosabatlariga ta’sir etadigan qilib tashkil etish;

- talabalar shaxsini hurmat qilish va bir vaqtni o‘zida talabchanlikda bo‘lish. Hurmatga asoslanmagan talabchanlik ja’ldorlikni va norozilikni keltirib chiqaradi. Talabchan bo‘lmaslik mehribonlikni, tartibni buzilishiga, tartibsizlikka, talabalarni quloq solmasligiga olib keladi.

Nazariyani amaliyot bilan bog‘liqligi prinsipi. Ta’limni amaliyot bilan bog‘liqligi prinsipi talabalarni qiziqtirishni, o‘zlashtirilgan nazariy bilimlarni amaliyotda qo‘llashni, borliqni analiz (taxlil) qilishni, o‘z qarashlarini ishlab chiqishni talab etadi. Buning uchun real hayot vaziyatlari taxlil qilinadi, talabalar ishlab chiqarish bilan tanishadilar, mashg‘ulotlarda ko‘plab shaxsiy ma’lumotlardan foydalanadilar. talabalar maktabdagi ijtimoiy foydali faoliyatga jalb qilinadi. Nazariyani amaliyot bilan bog‘liqligi prinsipi ilmiy asoslangan bilimlarni hayotda qo‘llanilishi bilan birgalikda, aloqadorlikda o‘zlashtirilishini taqozo etadi. Shundagina talabalarda hayotdagi hodisa va jarayonlarga nisbatan ilmiyqarash hamda ilmiy dunyoqarashlari shakllanadi.

Amaliyot – bu haqiqat mezoni, bilish manbai hisoblanadi. Amaliyotda ta’lim natijasi tekshiriladi, tasdiqlanadi. Ta’limda nazariyani amaliyot bilan bog‘liqligi prinsipi qator didaktik qoidalarga amal qilishni talab etadi: ta’limda talabalarni amaliy tajribasiga tayanish; nazariy bilimlarni qo‘llanish sohasini ko‘rsatish; zamonaviy texnologiyalarni, yangi ishlab chiqarish munosabatlarini, mehnat qilishning qulay metodlarini o‘rganish; muammoli izlanish va tadqiqotchilik masalalarini qo‘llash; bilimlarni amaliyotda qo‘llash; ilg‘or ilmiy g‘oyalarni, konsepsiyalarni, nazariyalarni ahamiyatini ko‘rsatish.

Ta’limni talabalarning individual va yosh xususiyatlariga mosligi prinsipi. Ushbu prinsip ta’lim mazmuni, metodlari va shaklini talabalarni yosh davrlariga va individual rivojlanishlariga mos bo‘lishini ifodalaydi. Shaxsiy rivojlanish va bilish imkoniyatlari darajasi o‘quv faoliyatini tashkillashni aniqlaydi. Ta’lim jarayonida talabalarni tafakkurini, xotirasini, diqqatini, xarakterini, temperamentini,

qiziqishlarini hisobga olish ahamiyatlidir. Individual xususiyatlarni hisobga olishning ikkita individual va tabaqalashtirilgan yo'li mavjud: XX asrning 90-yillarigacha asosan individual yondashuv asosida ishlangan bo'lsa, hozirgi paytda tabaqalashtirilgan ta'limga ko'proq e'tibor qaratilmoqda.

Ta'lim jarayonida ta'lim prinsiplariga o'zaro aloqadorlikda amal qilinadi. Yagona prinsipga amal qilish orqali ta'lim samaradorligiga erishib bo'lmaydi. Prinsiplar faqat aloqadorlikda, kompleks tarzda ta'lim samaradorligini ta'minlashga xizmat qiladi. Faqat kompleks tarzda ta'lim maqsadini aniqlashni, ta'lim mazmunini, metodlarini, vositalarini, shakllarni tanlashni hamda zamonaviy ta'lim muassasalarini vazifalarini samarali hal etishni ta'minlaydi.

Boshlang'ich ta'limi mazmuni ta'limni rivojlantirishga oid davlat siyoati bilan belgilanadi. Bu siyoat "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"da belgilangan, ta'limni tubdan isloh qilish, rivojlangan demokratik davlatlar darajasida yuqori malakali kadrlar tayyorlash bo'yicha milliy tizimni yaratish hisoblanadi.

Boshlang'ich ta'lim umumiy o'rta ta'lim negizida tashkil etilib, to'rt yillik muddatda amalga oshiriladi. Majburiy-ixtiyoriy xarakterga ega bo'lgan boshlang'ich ta'limi uzluksiz ta'lim tizimidagi mustaqil ta'lim turi sanaladi. Boshlang'ich ta'limining majburiyligi bu yo'nalishda ta'lim olishga voyaga etmagan talabalarning barchasi to'la jalb etilishi shartligi bilan belgilansa, ixtiyoriyligi ta'lim yo'nalishi, tomonidan o'zlarining qiziqishlari, qobiliyatlari va intilishlaridan kelib chiqib tanlash imkoniyati mavjudligini ifodalaydi.

Ushbu ta'lim muassasalarida gumanitar, texnika, agrar, mashinasozlik, qurilish-arxitektura, tibbiyot, pedagogika, tilshunoslik va boshqa sohalar bo'yicha nazariy bilimlarni o'zlashtirish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Akademik-litsey talabalarga muayyan fan asoslarini chuqurlashtirib o'rgatish hamda ularda boshlang'ich kasbiy ko'nikmalarni beradi. O'zlashtirilgan kasbiy ko'nikmalar esa talabalarga ma'lum yo'nalishlarda ta'limni davom ettirish, ya'ni oliy o'quv yurtlarida o'qishlari uchun poydevor bo'ladi.

Ta'lim mazmunini insoniylashtirish ta'lim jarayonida talaba shaxsining ustuvor o'rin tutishi, uning shaxsi, xohish-istak va qiziqishlarini hurmat qilish,

birinchi navbatda ularning qobiliyatlarini rivojlantirish, mustaqil hayotda o'z yo'llarini topib olishlari uchun sharoit yaratishni ko'zda tutadi. Insoniylashtirish gumanitar va tabiiy fanlarni optima'l nisbatlarda bo'lishi, matematik, biologik, texnik kurslar mazmunini insoniylik haqidagi bilimlar bilan boyitishni ko'zda tutadi. Ta'lim mazmunida insonparvarlik g'oyalarining aks etishi talabalarda fikrlash layoqatining shakllanishiga yordam beradi.

Ta'limni insoniylashtirish bu ta'lim tizimi va butun ta'lim jarayonini har bir inson huquqlarini hurmat qilish, pedagoglar o'rtasida o'zaro hurmatga asoslangan munosabatlarni rivojlantirish, ularning sog'liqlarini saqlash va mustahkamlash, shaxsiy qadr-qimmatlarining his etishlarini ta'minlash va shaxsiy imkoniyatlarini rivojlantirishga poydevor yaratadi.

Ta'limni insonparvarlashtirish yangi tayanch o'quv rejasining ikkinchi muhim g'oyasidir. Ta'limni gumanitarlashtirish birinchi navbatda tayanch o'quv rejasida gumanitar fanlar hajmini oshirishda o'z ifodasini topadi (50 foizdan ko'proq). Bu xususan estetik tarbiyani tashkil etishga o'quv vaqtini ikki barobar ko'paytirishga imkon beradi. Ta'limni gumanitarlashtirish (insoniylashtirish)-bu ta'limning bosqichi va turidan qat'iy nazar asosiy ijtimoiy muammo - inson farovonligi muammosini hal etishga imkon beruvchi ta'lim mazmunini o'zlashtirishga yo'naltirishdir.

Boshlang'ich ta'limi tamoyillari. Ta'lim yangi mazmunini ishlab chiqishning uchinchi g'oyasi – ta'limni differentsiyalashtirish (tabaqalashtirish). Bu yo'nalish majburiy kurslar bilan birga katta sinflarda chuqurlashtirilgan va ixtisoslashtirilgan o'qitish, fanlarni tanlash asosida olib borishni ko'zda tutadi. Sinfda, sinflar o'rtasida hamda turli yoshdagi o'quv guruhlarida fakul'tativ kurslarni individual, guruhli mashg'ulotlar hamda qiziqishlariga ko'ra to'garaklarni rivojlantirish ham ko'zda tutiladi. Differentsatsiyalash (tabaqalashtirish-bu zamonaviy sharoitda ta'limni rivojlantirishning umumiy yo'nalishi hisoblanadi.

Respublikada o'tgan asrning 90-yillarida ta'limni differentsatsiyalash maqsadida ixtisoslashtirilgan maktablar va sinflar (fizika, kimyo, matematika, chet tillarini chuqur o'rganish bilan) litseylar, gimnaziyalar ochildi. 1997 yilda

O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi XI sessiyasida O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni va “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi”ning qabul qilinishi ta’lim tizimini rivojlantirishda yangi bosqich bo‘ldi. Davlat ta’lim standartlari talablaridan kelib chiqib ta’lim dasturlarining yangi avlodi ishlab chiqildi.

Kurslarni integratsiyalashtirish (o‘zaro muvofiqlashtirish) ta’limning yangi mazmunini ishlab chiqishga qaratilgan yana bir g‘oya talabalarda dunyoni yaxlit tasavvur qilish layoqatini rivojlantirishda umumlashtiruvchi, dunyoqarashni shakllantirish imkonini beruvchi integrativ fanlarni yaratish muhim ahamiyat kasb etadi.

Yangi yagona (tayanch) o‘quv rejasida integratsiyalash hisobiga o‘quv fanlari soni kamaytirildi, soatlarning umumiy hajmi ixchamlashtirildi. Xususan, “Tarix” fani umumiy tarix va O‘zbekiston xalqlari tarixiga asoslanadi.

Standartlashtirish (davlat miqyosida o‘rnatilgan yagona qoida va talablarga mos kelish) -bu majburiy o‘quv fanlari to‘plamini soatlari aniq belgilangan hajmini belgilash. Ta’lim standartlari yordamida ta’lim muassasalarida o‘quv ishlarining normativlari moslashtiriladi, talabalar bilimlarini baholashning yagona mezonlari ishlab chiqiladi.

Ko‘p bosqichlilik – bu ta’limning har bir bosqichida talabaning imkoniyat va qiziqishlari darajasiga javob bera oladigan bilim darajasiga erishish imkonini beruvchi ko‘p bosqichli ta’lim jarayonini tashkil etishdan iborat. Turli bosqichlarning har birida o‘qitishning yakuniy holati ta’limning sifatli yakunlanganligi hisoblanadi.

Amaliylashtirish – shaxs (talaba)ni ijtimoiy faoliyatga nazariy bilimlarni puxta o‘zlashtirgan holda ularni amaliyotda faol qo‘llay olishga tayyorlash, ya’ni, shaxsda maktab ta’limi jarayonidayoq o‘rta maxsus yoki oliy ta’lim muassasalari ta’lim tizimi, o‘quv rejasi, fanlar bo‘yicha ilmiy-nazariy bilimlarni chuqur va tizimli o‘zlashtira olishga imkon beruvchi dastlabki ko‘nikmalarni tarbiyalashga alohida ahamiyat beriladi. Ta’limni axborotlashtirish talabalarni o‘qitish jarayonida hisoblash texnikasi va axborot texnologiyalaridan ommaviy va keng foydalanish

bilan bog‘liq bo‘ladi. Ta‘limni axborotlashtirish oxirgi o‘n yillikda keng tarqaldi, buning boisi shuki, zamonaviy video-radiotexnika va kompyuterlarning ta‘lim tizimida qo‘llanilishi mumkin bo‘lganligi hamda foydalanish nisbatan oddiyligidir. Individuallashtirish ta‘lim-tarbiya jarayonida talaba va o‘qituvchilar o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarning hamma turlaridan foydalangan holda ularning individual xususiyatlarini hisobga olish va rivojlantirish demakdir.

Uzluksizlik jamiyat hayotining tez o‘zgarib borishi shaxsni doimiy ravishda mustaqil ta‘lim olishga undovchi jarayon mohiyatini anglatadi. Ta‘lim metodi tushunchasi anchagina murakkabdir. Shu bois pedagogikada uning tobora aniq talqini xususida munozara haligacha davom etmoqda. Biroq bu tushunchaga beriladigan didaktlarning turli ta‘riflariga qaramay, ularning nuqtai nazarlarini yaqinlashtiradigan qandaydir umumiylikni ham ta‘kidlash mumkin. Ko‘pchilik mualliflar ta‘lim metodini talabalarning o‘quv- bilish faoliyatini tashkil etish usuli, deb hisoblashga moyildir.

Shu qoidani boshlang‘ich nuqta bilib, mazkur tushunchani yanada batafsil ko‘rib chiqish va uning ilmiy ta‘rifiga kelishga harakat qilamiz.

Metod so‘zi grekcha tadqiqot, maqsadga erishish yo‘li, usuli deganidir. Bu so‘zning etimologiyasi (kelib chiqishi) uning ilmiy kategoriya sifatidagi talqinida ham aks etgan. “Metod – eng umumiy ma’noda – maqsadga erishish usuli, ma’lum tarzda tartibga solingan faoliyat”. Ko‘rinadiki, bu o‘rinda ham o‘qituvchining o‘rgatuvchi ishi va u tashkil etgan talabalarning faol o‘quv-bilish faoliyati uyg‘unlashadi. Bundan xulosa qilish mumkinki: ta‘lim metodlari deyilganda, o‘rganilayotgan materialni egallashga qaratilgan turli didaktik vazifalarni hal etish bo‘yicha o‘qituvchining o‘rgatuvchi ishi va talabalar o‘quv-bilish faoliyatini tashkil etish usullari tushunilishi lozim.

Didaktikada, shuningdek, ta‘lim usullari atamasi ham keng qo‘llanadi.

Ta‘lim usuli – ta‘lim metodining tarkibiy qismi yoki alohida tomoni, metodlar bilan usullar munosabati o‘zaro bir-biriga bog‘langan. Usul va metod butun va qism sifatida bir-biriga bog‘lanadi. Usullar yordamida faqat pedagogik yoki o‘quv vazifasining bir qismi hal qilinadi. Xuddi shu metodik usullar turli metodlarda

foydalanilgan bo'lishi mumkin. Va aksincha xuddi shu metod turli o'qituvchilar tomonidan turli usullarda ochib berilishi mumkin.

Ta'lim metodlari va metodik usullar bir-biriga tig'iz aloqadorlikda, aniq pedagogik vaziyatlarda bir-biriga o'tib turadi. Bir holatda metod pedagogik vazifani hal qilishning mustaqil yo'li sifatida yuzaga chiqsa, boshqa holda qism ahamiyatiga ega.

Zamonaviy didaktikada ta'lim metodlari tasnifiga turlicha yondoshuvlar. Ta'lim metodlarini tasniflash haqidagi masala ham anchagina murakkab va munozarali sanaladi. Buning o'ziga xos tarixi bor. O'tgan asrning 2- yillaridayoq pedagogikada sxalastik o'qitish va yodlash kabi eski maktablarda keng tarqalgan metodlarga qarshi kurash olib borilgan va talabalarning bilimlarini ongli, faol va ijodiy o'zlashtirishni ta'minlovchi metodlarni izlab topishga urinishlar qilingan. Aynan shu yillari pedagog B.V.Vigotskiy ta'limda faqat ikkita: tadqiqotchilik va tayyor bilimlar metodlar bo'lishi mumkinligi haqidagi qoidani rivojlantirgan. Tabiiyki, tayyor bilimlar tanqid ostiga olingan. Tadqiqotchilik metodi tanqid ostiga olingan. Tadqiqotchilik metodi maktab ta'limida eng muhim sanalgan uning mohiyati talabalar barcha narsalarni kuzatishi va o'rganilayotgan hodisalar taxlili asosida o'rganish va zarur xulosalarga mustaqil ravishda kelishlari zarurligidan iborat bo'lgan.

O'quv ishlari butun xilma-xilligini qandaydir universal metod metodlarga yo'yishga urinishlar asossiz edi. Masalan, tadqiqotchilik metodi, hatto matematika, fizika, kimyo darslarida ham doimo qo'llanilavermaydi. Adabiyot, tarix va boshqa fanlarni o'rganishga kelsak, bu fanlar materiali ko'proq tavsifiy bo'lganidan mazkur metodning qo'llanilishi ancha cheklangan.

20-chi yillarda shuningdek loyihalar metodi deb nomlangan metodni maktab amaliyotiga kiritishga urinishlar bo'lgan. Uning asosini pragmatizm falsafasi tashkil etib, AQSH dan o'zlashtirilgan, biroq ma'lum bo'ldiki, loyihlashtirishga xos bo'lgan ayrim o'quv fanlarini tugatish va butun o'quv ishini bajarishga tenglash talabalarning umumta'lim tayyorgarligini keskin pasayishiga sabab bo'ldi. Shu paytdan pedagogika ta'limida qanday universal metodlar bo'lishi mumkin emasligi

va bu jarayonda turli metodlar qo'llanilishi lozim ekani haqida qoida mustahkamlanadi.

Didaktik tadqiqotlar ko'rsatadiki, ta'lim metodlari nomenklaturasi (nomlanishi) va tasnifi ularni ishlab chiqishda tanlangan yondoshuvga bog'liq holda juda xilma-xil ekanligi bilan xarakterli. Ulardan eng muhimlariga to'xtalamiz.

Ayrim didaktiklar (E.I.Petrovskiy, E.Ya.Golant, D.O.Lordkinadze va boshqalar) fikricha ta'lim metodlari (TM) tasnifida talabalar bilim oladigan manbalarni hisobga olish zarur. I.YA.Lerner va M.N.Skatkin ta'lim metodlarini talabalarning o'rganilayotgan materialni o'zlashtirish bo'yicha o'quv-bilish faoliyati xarakteridan kelib chiqib ishlab chiqqan. Yu.K.Babanskiy ta'lim metodlarining butun xilma-xilligini 3 asosiy guruhga bo'ladi:

- a) o'quv bilish faoliyatini tashkil etish va amalga oshirish metodlari;
- b) o'quv bilish faoliyatini rag'batlantirish va motivatsiyalash metodlari;
- v) o'quv bilish faoliyatini nazorat va o'z-o'zini nazorat metodlari;

Bu tasniflarning har biri ma'lum asosga ega va TM mohiyatini turli tomonlardan anglash imkoniyatini beradi, biroq didaktika jihatidan M.A.Danilov, B.P.Esipovlar tasnifi ko'proq amaliy ko'rinadi. Ular TM talabalarning tartiblangan o'quv faoliyatini tashkil etish usullari sifatida mavjud ekan, demak ularni 3 guruhga:

- a) yangi bilimlarni egallash;
- b) bilimlarni amaliyotda qo'llash malaka va ko'nikmalarini shakllantirish;

v) bilim, malaka va ko'nikmalarni tekshirish va baholash metodlari kabi guruhlarga ajratish lozim ekanidan kelib chiqqan. Mazkur tasnif ta'limning asosiy vazifalariga yaxshi mos keladi va ularning vazifasini yaxshiroq tushunishga yordam beradi. Bu tasnifga ayrim aniqlashlar kiritilsa, TM butun xilma-xilligini quyidagi beshta guruhga bo'lish mumkin:

a) o'qituvchi tomonidan bilimlarni og'zaki bayon qilish va talabalar bilish faolligini oshirish metodlari: hikoya, tushuntirish, maktab ma'ruzasi; materialni og'zaki bayon qilishda illyustratsiya va namoyish metodi;

b) o'rganilayotgan materialni mustahkamlash metodlari: suhbat, darslik bilan ishlash;

v) yangi materialni anglash va o'zlashtirish bo'yicha talabalarni mustaqil ishlari metodlari: darslik bilan ishlash, laboratoriya ishlari;

g) bilimlarni amaliyotda qo'llash va malaka hamda ko'nikmalarini hosil qilishga oid o'quv ishlari metodlari: mashqlar, laboratoriya ishlari;

d) talabalar bilim, malaka va ko'nikmalarini tekshirish va baholash metodlari: talabalarni ishini kundalik kuzatish, og'zaki so'rash (yakka, frontal, zichlangan) dars uchun ball qo'yish, nazorat ishlari, uy ishlarini tekshirish, dasturlangan nazorat, test;

Sharq mutafakkirlari ta'lim metodlari haqida Sharq mutafakkirlarining didaktik qarashlarida ham ta'lim metodlari masalasiga jiddiy e'tibor qaratilgan. Ayniqsa, Al Xorazmiy, Farobiy, Abu Rayxon Beruniy, Ibn Sinoning turli ta'lim metodlari haqidagi fikrlari, qarashlari, yo'nalishlari bunday deyishimizga asos beradi. Muso Al Xorazmiy o'zigacha bo'lgan ta'lim metodlarini sintezlashtirishga harakat qilgan. Barcha mutafakkirlar kabi Muhammad Al Xorazmiy ham ko'rgazma'li tajriba metodlari, savol-javob, malaka va ko'nikmalarni shakllantirish metodlari, bilimlarni sinash metodlaridan keng foydalangan. Farobiy ta'limda barcha fanlarning nazariy asoslari o'rganilsa, tarbiyada ma'naviy-axloqiy qoidalar, odob me'yorlari o'rganiladi, kasb-hunarga oid malakalar hosil qilinadi, deb uqtiradi. Bu muhim vazifa tarbiyachilar tomonidan turli metodlar yordamida amalga oshiriladi. Farobiy ta'lim-tarbiya ishlarini yo'l bilan amalga oshirishni nazarda tutadi. Farobiy ta'lim-tarbiyada rag'batlantirish, odatlantirish, majbur etish metodlarini ilgari surgan. Beruniyning ilmiy bilimlarni egallash yo'llari, usullari haqidagi fikrlari hozirgi davr uchun ham dolzarbdir. talabaga bilim berishda:

- talabani zeriktirmaslik;
- bilim berishda bir xil narsani yoki bir xil fanni o'rgatavermaslik;
- uzviylik va izchillik;
- taxlil qilish va taqqoslash;
- takrorlash;

- mavzuni ko'rgazma'li bayon etish. Ibn Sino esa bolalarni maktabda jamoa qilib o'qitish zarurligini qayd etarkan, bolalarga bilim berishda ularni birdaniga kitobga band qilib qo'ymaslik, olib boriladigan mashqlar bolalar yoshiga mos bo'lishi, ta'limda turli metod va shakllardan foydalanish kabi jihatlarga e'tibor qaratadi. Ibn Sino ta'limoti bilishda qaysi metodlardan foydalanilmasin, u og'zaki ifodali, bilimlarni tushuntirilishi, turli ko'rinishdagi suhbatli, tajribalarli, baribir, talabalarda haqiqiy bilim hosil qilish mustaqil, mantiqiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish, olgan bilimlarini amaliyotda tadbiq eta olish qobiliyatini tarkib toptirish asosiy maqsad bo'lgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Pedagogy and Practice: Teaching and Learning in Secondary Schools.
2. Michael Uljens. School Didactics and Learning: A School Didactic Model Framing an Analysis of Pedagogical Implications of Learning Theory 2008-y.
3. John Dewey, How we think (1910). Martin, Jay. The Education of John Dewey. (2003) Columbia University Press. Gutek Gerald L. (2009) New Perspectives on Philosophy and education. Pearson Education Inc.
4. R.A. Mavlonova, O. To'rayeva, K.M. Holiqberdiyev. Pedagogika. Darslik T.: O'qituvchi 2008-yil
5. Mavlonova, R.A. Vohidova N.H., Raxmonqulova N.H. Pedagogika nazariyasi va tarixi. Darslik T.: Fan va texnologiyalar. 2010-yil
6. K. Xoshimov, S. Ochilov. O'zbek pedagogikasi antologiyasi. T.: O'qituvchi 2010-yil
7. R.A. Mavlonova, N.H. Vohidova, Ijtimoiy pedagogika. O'quv qo'llanma. T.: Noshir 2009-yil.

Qo'shimcha adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy taxlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik - har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2016 yil yakunlari va 2017 yil istiqbollari bag'ishlangan majlisidagi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti nutqi. // Xalq so'zi gazetasi, 2017.16 yanvar, №11

2. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. “O‘zbekiston”, 2017.

3. O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha harakatlar strategiyasi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni. O‘zbekiston Respublikasi qonun xujjatlari to‘plami, 2017yil, 6-son,70-modda.

4. Mirziyoyev Sh.M. Qonun ustuvorligi - inson manfaatlarini ta‘minlash taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. “O‘zbekiston”, 2017.

5. R.A.Mavlonova,D.Abdurahimova. Pedagogik mahorat. O‘quv qo‘llanT:.Fan vatexnologiya 2012-yil

6. S.Nishonova, M.Imomova, R.Xasanov. Pedagogika tarixi. Darslik T.: O‘qituvchi 1996-yil

7. M.Ochilov. Muallim qalb me‘mori. O‘quv qollanma T;O‘qituvchi. 2004 yil

8. N.Egamberdieva“Ijtimoiy pedagogika”. Darslik. Alisher Navoiy nomidagi OzMKN.T.2009-yil.

Internet saytlar

1. <http://zivonet.uz>

2. <http://teoriva.ru>.

4-Ma'ruza. Ta'limni tashkil etish. Dars- ta'lim tizimini tashkil etishning asosiy shakli sifatida. talabalarning o'zlashtirgan bilimlari bilim natijalarini tekshirish va tashxis qilishning maqsad va vazifalari.

Reja:

1. Ta'limni tashkil etish shakllarining tarixiy asoslari.
2. Ta'limni tashkil etishning shakllari: asosiy, qo'shimcha va yordamchi frontal, individual, guruhiiy shakllari.
3. Ta'lim mazmunini belgilaydigan xujjatlar.
4. Tashxis tushunchasi va talabalar bilimini tashxis etish.

Tayanch tushunchalar: tashxis, hisobga olish, nazorat, baholash, korrektsiyalash tuzatish ,natija, o'zlashtirish, reyting.

Fan mavzusi	Qoshimcha adabiyotlarning xavolalari	Mavzu bo'yicha videodarslar. (Eslatma: QR kodni skanerlang)
Ta'limni tashkil etish. Dars- ta'lim tizimini tashkil etishning asosiy shakli sifatida. Talabalarning o'zlashtirgan bilimlari bilim natijalarini tekshirish va tashxis qilishning maqsad va vazifalari.	<ol style="list-style-type: none">1. https://fayllar.org/ozbekist-on-respublikasi-oliy-va-orta-mahsus-talim-vazirligi-na-v2.html?page=32. https://slidetodoc.com/mavzu-talimni-tashkil-etish-shakllari-va-turlari-1/3. https://elib.buxdu.uz/index.php/pages/referatlar-mustaqil-ish-kurs-ishi/item/12383-2021-06-01-10-32-34	

1. Ta'limni tashkil etish shakllarining tarixiy asoslari. Ta'lim mazmunini o'zlashtirish bo'yicha talabalarning faoliyati unga tasir etuvchi faktorlar (talimning maqsad va vazifalari; talabalar soni; alohida o'quv muassasining o'ziga xosligi; talabalarning o'quv ishlari vaqti va joyi; darslik va o'quv qo'llanmalari bilan ta'minlanganligi) xarakteridan kelib chiqib turli shakllarda amalga oshiriladi. Didaktikada ta'lim tashkil etish shakllariga ta'rif berishda quyidagicha qoida qabul qilingan: " talabalarning o'quv faoliyatini tashkil etish vaqtida o'qituvchining faoliyati bilan o'zaro bog'langan o'quv jarayonining eng muhim tarkibiy qismi (O.N.Maksimov)" "Aniq boshqaruvga oldindan belgilangan tartib va rejimlarga asoslangan talaba va o'qituvchilarning birgalikdagi faoliyati" (I.A.Lerner) va boshqalar.

Pedagogika va ta'lim tarixida ta'limni tashkil etishning 3 asosiy tizimi o'rin olgan: individual, sinf-dars, lektsiya-amaliy tizimi.

Individual ta'lim tizimi ibtidoiy jamoa tuzumida bir odam boshqasiga, kattalar yoshlarga o'z tajribasini o'rgatishi asosida paydo bo'lgan. Yozuv paydo bo'lishi bilan o'rgatuvchi ular bilan shug'ullanib, o'z fikrlarini belgilar vositasida ifodalagan. Ilmiy bilimlarning rivojlanishi va ta'lim oluvchilar guruhining o'sishi individual ta'limi tizimini individual guruhiy ta'lim tizimiga aylantirgan. Bunda o'qituvchi 10-5 ta o'qituvchini individual o'qitgan. Dastlab o'qituvchi materialni bittasiga bayon etgan. Unga mustaqil ishlash uchun topshiriqni bergan. So'ng boshqasiga xuddi shunday davom etgan.

O'rta asrlarda ta'lim oluvchilar sonining o'sishi bilan bog'liqlikda bir yoshdagi bolalarni guruhlariga taqsimlash imkoniyati paydo bo'ldi. Bu ta'limni tashkil etishning samaraliroq tizimini yaratish zaruriyatini keltirib chiqaradi. Bu XVII asrda Ya.A.Komenskiy tomonidan ishlab chiqilgan sinf-dars tizimi bo'ladi. Ya.A.Komenskiy o'z zamonasining taraqqiyparvar maktablari tajribasini umumlashtirib, sinf-dars tizimini nazariy asoslab berdi. Uning mohiyati quyidagilardan iborat: 1) talabalar yoshlari va tayyorgarlik darajalariga ko'ra sinflarga guruhlanadilar va umumiy ishni bajaradilar;

2) o'quv predmetining mazmuni va bir qator bo'lim va temalar esa bir qator baravar va izchil joylashtirilgan qismlarga ajratilib, ular birin-ketin ma'lum jadval bo'yicha keladilar;

3) darslar tanaffuslar bilan olib boriladi;

4). metodik jihatdan darslar 3 tarkibiy qismdan iborat bo'lishi kerak: boshlanishi (o'qituvchi savollar yordamida avval o'rganilganlarni talabalarning xotirasida tiklaydi va o'tilganlarni qisqa bayon etadi), davomiyligi (o'qituvchi yangi mavzuni tushuntiradi), tugashi (yakuniy talabalar eshitganlarini mustahkamlaydi va mashqlar bajaradilar).

Dastlabki universitetlar paydo bo'lgan davrdayoq ta'limning lektsiya-amaliy tizimi yaratilgan. U yaratilgan davrdan hozirgacha amaliy o'zgarishlarga uchramadi. Lektsiya-amaliy tizimida asosiy shakllar lektsiya va amaliylardir. Unga shuningdek, o'quv jarayonini alohida zvenolarga bo'lishi va har bir zvenoda o'quv jarayonining ixtisoslashgan formalari (lektsiyalar, amaliylar, amaliy mashg'ulotlar, kollokvium) ning bo'lishi xarakterlidir. O'qitishning bu tizimida turli o'quv guruhlari-potoklar, guruhlar, kichik guruhchalar tashkil qilinadi. Bundan tashqari ayrim ta'lim oluvchilar individual plan bo'yicha shug'ullanishlari mumkin.

Lektsiya-amaliy tizimining o'z kamchiliklari va afzalliklari bor. Uning kamchiligi o'qituvchining talabalardan ma'lum darajada uzoqlashganidir. Shu bilan birga o'qitishning chuqurligi, ilmiyligi, eng yaxshi texnik jihozlanganlik, tejamkorlik ta'minlanadi. O'qitishning bu tizimi o'rta-maxsus kasb-hunar ta'limi va oliy o'quv yurtlari uchun xarakterlidir.

Ta'limni tashkil etishning shakllari: asosiy, qo'shimcha va yordamchi: frontal, individual, guruhli. Zamonaviy didaktikada ta'limni tashkil etish turlari 3 ga bo'linadi: frontal, guruhli va individual. Frontal ta'limda o'qituvchi butun sinfdagi o'quv-bilish faoliyatini boshqaradi. Ular biror bir vazifa ustida ish olib boradi. Guruhli shaklda o'qituvchi sinfdagi talabalarning guruhlardagi o'quv-bilish faoliyatini boshqaradi. Ularni bo'g'inli, brigadali, kooperirovan (ko'chma) va differentsialli guruhli shaklga bo'lish mumkin. Individual ta'lim talabalar boshqa

talabalar bilan bog'liqlikda o'quv-bilish faoliyatini amalga oshiradi. Ya'ni, butun sinf butun topshiriqni, har bir talaba alohida mustaqil bajaradi.

2. Ta'limni tashkil etish shakllarini asosiy, qo'shimcha va yordamchi frontal, individual, guruhliy shakllari

Dars – (maktabdagi) o'quv ishining asosiy tashkiliy shakli bo'lib, unda o'qituvchi aniq belgilangan dars doirasida talabalarning doimiy tarkibi bilan qat'iy jadval bo'yicha shug'ullanadi, jamoaviy bilish faoliyatiga rahbarlik qilib, o'quv dasturiga o'zi belgilaydigan didaktik va tarbiyaviy vazifalarga erishish uchun xilma-xil metodlardan foydalanadi.

Dars o'quv ishini tashkil qilishning asosiy shakli, ammo u ta'limning boshqa shakllarini: leksiya, praktikumlar, laboratoriya mashg'ulotlari, amaliylar, konsultatsiyalar, uy vazifalari, qo'shimcha mashg'ulotlarni rivojlantirishni istisno etmaydi.

Ta'limni tashkil etishning yordamchi shakllari fakultativ mashg'ulotlar sanaladi. Ular talabalarning qiziqishlari asosida tashkil etiladi: to'garaklar, klublar, olimpiadalar, viktorinalar, ko'rgazmalar, ekspeditsiyalar va hokazolar.

1. Dars maktabdagi ishlarning asosiy shakli sifatida. Dars talabalarning doimiy tarkibi, mashg'ulotlarning aniq belgilangan ramkaga egaligi (har bir dars 45 minut davom etadi); jadval oldindan tuziladigan va o'quv ishlari biror aniq mavzuda tashkil etilishi kabi o'ziga xosliklarga ega bo'lgan ta'limning jamoa shakli hisoblanadi.

Darsda o'qituvchi bilan talabaning o'zaro munosabat jarayoni shaxsiy aloqaga asoslangan. Qituvchi darsda istisnosiz barcha talabalarning faoliyatlarini yo'llaydi va nazorat kiladi, shuningdek, talabalarning o'zlari orasidagi o'zaro aloqa va o'zaro kontrolni qo'llab quvvatlaydi. O'qituvchining darsdagi ishi barcha o'quchilarning darsning o'zidayoq o'rganilayotgan bilim asoslarini egallashlari, zarur ko'nikma va malakalarni hosil qilishlari uchun zamin yaratadi.

2. Darslarning turlari va tuzilishi. Dars – darslarning butun tizimidagi zveno bo'lib, ulardan har biri o'zining ma'lum vazifasini hal qiladi. Bu vazifa o'qitish zvenolaridan kelib chiqadi. Bunday ayrim darslar barcha zvenolarni, boshqalari

faqat ayrimlarini, uchinchilari faqat bittasini qamrab olishi mumkin. Darslar qancha zvenoni qamrab olishi va qanday vazifalarni hal etishiga ko'ra turlicha strukturaga ega bo'lgan tiplarga bo'linadi. Struktura – bu dars qismlarining nisbati va o'zaro bog'lanishi bo'lib, ular o'z vazifasi va o'qituvchi bilan talabalar faoliyati xarakteri bilan farq qiladi.

Demak, etakchi didaktik vazifa va strukturaga ko'ra darslar quyidagi tiplarga bo'linadi:

1) kombinatsion darslar (o'qituvchi yangi materialni tushuntiradi, mustahkamlaydi, takrorlaydi, kontrol qiladi);

2) yangi materialni o'rganish darslari;

3) bilim, ko'nikma va malakalarni mustahkamlash darslari

4) mashqlar va amaliy ishlar darslari;

5) umumlashtiruvchi takrorlash darslari;

6) laboratoriya darslari;

7) talabalar bilimini nazorat qilish, tekshirish va baholash darslari, bundan tashqari standart bo'lmagan, innovatsion dars shakllari ham keng qo'llaniladi:

Amaliy-darslar, konferentsiya-darslar, rolli o'yinlar, integrallashgan darslar. Aralash yoki kombinatsion dars o'zida o'quv ishlarining turli maqsad va turlarini aks ettiradi;

- o'tilgan material ustida ishlash

- yangi mavzularni anglash va o'zlashtirish

- amaliy ko'nikma va malakalarni hosil qilish; shu bilan bog'liqlikda aralash darsda odatda quyidagi strukturaviy komponentlar ajraladi.

- talabalarni darsga tayyorlash;

- takrorlash-umumlashtirish ishlari;

- yangi materialni anglash va o'zlashtirish ishlari;

- bilimlarni amaliyotda qo'llash ko'nikma va malakalarini shakllantirish ishlari bo'yicha ishlari va uyga vazifa; yangi materialni bayon qilish darslari. O'qituvchi tomonidan talabalarni yangi material ustida ishlashdan xabardor qiladi

va o'rta va yuqori sinflarda katta hajmli va murakkab materiallarni o'rganishda muvaffaqiyatli qo'llaniladi.

Bunday dars strukturasi: talabalarni darslarga jalb etish, dars maqsadlarini qo'yish; qisqa tekshrish, uyga vazifa. O'rganilgan materialni mustahkamlash va amaliy ko'nikma va malakalarni hosil qilish darslari uning yanada chuqurroq anglash va o'zlashtirish, amaliy ko'nikma va malakalarni amaliyotda qo'llash maqsadidan kelib chiqib, hamma sinflarda alohida mavzuni yoki bo'limlarni o'rganilgandan keyin o'tilgan materialni takrorlashga yo'naltirilib o'tkaziladi.

Takrorlash, tizimlashtirish va umumlashtirish darslari o'quv dasturining katta bo'limlarini takrorlash bilan bog'liq va darhol mavzularni o'rganilgandan keyin yoki o'quv yili oxirida o'tkaziladi. Dars tuzilishi zamonaviy dars amaliyoti va nazariyasida printsiplial, ahamiyatga ega, xuddiy shunday ta'limda samaradorligi va natija egaligini aniqlab beradi. Dars elementlari sifatida quyidagi tarkibiy qismlar ajratiladi:

- yangi materialni o'rganish;
- uyga vazifa;
- bilimlarni nazorat qilish;
- bilimlarni umumlashtirish va tizimlashtirish;
- o'rganilgan materiallarni mustahkamlash.

Darsni tayyorlash va o'tkazish, zamonaviy darsga quyilayotgan yuksak talablar o'qituvchini har bir darsga juda va puxta o'ylab tayyorlanishga majbur qiladi. Har bir darsga puxta tayyorlanishning sababi talabalar tarkibining o'zgarayotganligi, akselerattsiya jarayonlarining kuchayuvi, informatsiyalarning "sel"dek oqib kelayotganligi, turli mafkuraviy poligonlarning paydo bo'layotganligi, ish sharoitlarining ham o'zgarayotganligi, ta'limda yangi Innovatsion va axborot texnologiyalaridan keng foydalanilayotganligidadir. Ammo, o'qituvchining har bir alohida darsga tayyorlanish, uning o'z o'quv ishiga tayyorlanish tizimining bir qismi, holos.

Bu tizim: 1) o'qituvchining o'z predmeti bo'yicha butun kurs yuzasidan tayyorlanishi; 2) o'quv dasturining har bir mavzusiga tayyorlanish; 3) har bir darsga tayyorlanishni ichiga oladi.

Har bir alohida darsga tayyorlanishda o'qituvchi quyidagi ishlarni amalga oshiradi: mavzuni aniqlaydi va dars vazifalarini konkretlashtiradi;

O'quv materiali mazmunini ajratadi va uni didaktik jihatdan ishlab chiqadi(etakchi tushuncha, qonuniyat, fakt va amaliy ma'lumotlarni ajratadi); ilgari o'rganilgan bilan bog'lanishni, mazmunni joylashtirish mantiqini nazarda tutadi;

talabalarning o'quv- bilish faoliyatlari xarakterini aniqlaydi, ya'ni qanday ko'nikma va malakalar shakllanishini, reproduktiv va izlanish faoliyati, mustaqil ish va o'qituvchining roli o'rtasidagi nisbat qanday bo'lishini o'ylab quyadi. Shu shakllarni ishlab chiqadi, dars qismlarini ajratadi.

O'qitish metodlari: masala, mashq, muammoli savollar, topshiriqlarni tanlaydi va aniqlaydi. O'qitishning TV tanlaydi va tekshiradi. Butun dars jarayonini rejalashtiradi. Yaxshi tayyorlangan darsni yana uyushgan holda aniq va samarali o'tkaza bilish ham kerak. Bunda quyilagi qoidalarga amal qilish lozim:

1) darsni aniq va uyushgan holda boshlash, buning uchun esa darsga hamma narsa oldindan tayyorlangan bo'lishi kerak;

2) talabalar e'tiborini dars mazmuniga qarata bilish va uni butun dars davomida o'quchilarning bilish faoliyatini aktivlashtirib saqlay bilish.

3) darsda vaqtdan oqilona foydalanish;

4) o'z hatti-harakatini kuzatish. G'oyaviy e'tiqod, yuksak axloqiylik va madaniyat, gapirish va talab qilish, rag'batlantirish, talabalarga murojaat qilish uslubi bularning barchasi o'qituvchi faoliyatining uslubini belgilaydi, hamda talabalarning zo'r berib ishlashi yoki o'ta emotsional qo'zg'oluvchanligini istisno qiladi.

5) darsda tadbirkorlikni namoyish qilish yuzaga kelgan sharoitni darsni o'tkazish sharoitlaridagi o'zgarishlarni hisobga olish zarur.

1.Ta'lim mazmunining mohiyati va uning tarixiy tasnifi. Ta'limning eng muhim ijtimoiy vazifasi-ijtimoiy talablarga mos keluvchi shaxsni shakllantirishdir.

Ta'lim jarayoni insoniyatning ruhiy va moddiy madaniyatining aks ettiruvchi qismi faoliyat usullari va tizimlashtirilgan ilmiy bilimlarni egallash asosida yuzaga keladi.

Ta'limning mazmuni deganda, talabalarning o'qish jarayonida egallashi lozim bo'lgan hamda tizimga solingan bilim, ko'nikma va malakalarning aniq belgilangan doirasi tushuniladi.

Ta'lim mazmuni uchun bir nechta asosiy qoidalar mavjud, jumladan:

- ta'lim mazmuni ilmiy asosga yo'nalgan bo'ladi;
- ta'lim mazmuni fanda faqatgina faktlar va nazariy qoidalar tarzida ochib beriladi;
- o'quv materiali fanlarning zamonaviy holatiga mos bo'ladi, hayotiy qarashlarni shakllantirishga imkon beradi; -har bir o'quv fani bo'yicha ta'lim mazmuni shu yoki boshqa fanlar tizimiga mantiqan mos bo'ladi; - ta'lim mazmuni alohida o'quv fanlari orasidagi o'zaro aloqadorlikka asoslanadi;
- maktab, o'rta-maxsus kasb hunar ta'limida ta'lim texnik va mehnat ta'limi bilan birga qo'shib olib boriladi, talabalarni kasbga yo'naltirishga imkon beradi; - ta'lim bilimlarni egallashda qiyinchiliklarni engib o'tishda irodalilikni shakllantirishga o'rgatadi;- ta'lim mazmuni talabalarning yosh imkoniyatlariga mos bo'ladi.

Ta'lim mazmuniga nisbatan ikki xil yondoshuv mavjud: 1) bilimga yo'naltirilgan. 2) shaxsga yo'naltirilgan yondoshuv. Ta'lim muassasalaridagi o'qitish mazmuniga qo'yilayotgan talab mazkur mamlakatning ishlab chiqqan strategiyasida aniqlanadi. Bu strategiya "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" da yozilgan bo'lib, unda taxlim tizimi tubdan isloh qilindi, yuqori darajali kadrlar tayyorlashning uzluksiz tizimini egallagan mamlakatlardagi kabi yo'lga qo'yil ko'zda tutilgan.

Hozirgi davrda bizning respublikamizda ta'lim mazmunini aniqlashda quyidagi g'oyalarga asoslaniladi: insonparvarlashuv, differentsiallashtirish, integratsiyalash hamda axborot texnologiyalaridan keng foydalanilmoqda

Ta'lim mazmunini insonparvarlashtirish-ta'lim muassasasi bolaga e'tibor bilan qarashini, ya'ni bolaning shaxsini hurmat qilish, iularning qiziqishlarini, qobiliyatlarini hisobga olish yotadi. Shuning bilan birga talabalarning o'quv soatini qisqartirish ortiqcha ishlardan saqlaydi. Insonparvarlashuv ijtimoiy va tabiiy va ilmiy fanlarning "insonga xizmat" qilishini talab etadi. Ta'lim mazmunini insonparvarlashtirishda asosiy rolni til va adabiyot, ruhiy-insonparvarlik tarbiya, jamiyatshunoslik fanlari asosiy rol o'ynaydi.

Ta'lim mazmunini differentsiallashtirish-o'quv tashkil etishdagi ikkinchi etakchi g'oya. Differentsiallashtirish – bu hozirgi davrda ta'lim berishning umumiy tendentsiyasi. Bizning respublikamizda ta'lim berishni differentsiallashtirish maqsadida fanlarni chuqurlashtirib o'qitiladigan sinflar, maktablar ochilgan. Ta'lim mazmunini integratsiyalashtirish g'oyasi bir-biriga yaqin fanlarni qo'yib, integrativ fanlarni yaratishni maqsad qilib qo'yadi. Integrativ fanlar talabalarga olamning tugal manzarasini hosil qilishda ulkan rol o'ynaydi. Bundan tashqari o'qitiladigan darslarning sonini qisqartiradi.

3. Ta'lim mazmunini belgilaydigan hujjatlar. Ta'lim mazmuni normativ hujjatlar: o'quv rejasi, o'quv dasturi va darsliklarda ko'rsatilgan. O'quv rejasi: davlat hujjatidir. O'quv rejasi barcha ta'lim muassasalarida so'zsiz amal qilinishi lozim bo'lgan davlat hujjatidir. O'quv rejasi tegishli ta'lim vazirligi tomonidan tasdiqlanadi. O'quv rejasida:

- o'quv yilining boshlanishi va tugash vaqti, beriladigan ta'tillarning kuni, ta'lim muassasasida o'tilishi kerak bo'lgan fanlarning tizimi;
- o'rganilayotgan fanlarning ro'yxati va bo'linishi (taqsim qilinishi);
- fanlarning asosiy va fakultativlarga bo'linishi;
- har bir sinfda o'quv fanlarini o'rganishda haftalik va yillik taqsim qilinishi soati ko'rsatilgan bo'ladi. O'quv dasturi o'quv rejasi asosida har bir o'quv fani uchun tuziladi. O'quv dasturi har bir o'quv fanini o'qitish uchun ajratilgan bilim hajmi, tizimi va g'oyaviy-siyoiy yo'nalishini aniqlab beradigan hujjatdir.

O'quv dasturida o'quv yili davomida har qaysi sinfda alohida fanlar bo'yicha talabalarga beriladigan ilmiy bilim, ko'nikma va malakalarning hajmi belgilab

beriladi. Dasturda har qaysi o'quv fanlarining mazmuni izchillik bilan yoritiladi va ta'lim mavzular orqali ko'rsatiladi. Ma'lum mavzu yuzasidan talaba o'zlashtirishi lozim bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalar qsqacha ifodalab beriladi. O'quv dasturi uch qismga bo'linadi:

- tushuntirish xati (o'rganilayotgan fanning) maqsad va vazifalari;
- mazmuniy (asosiy) qism;
- bilim, ko'nikma va malakalarni baholashda metodik ko'rsatma, ta'limning ko'rsatma'li va texnik vositalari soni, tavsiya etilgan adabiyotlar ro'yxati;

Darslik – o'quv adabiyotlarining asosiy turi. Unda fan va madaniyatning zamonaviy yutuqlari darajasi, aniq sohadagi bilimlar asosida tizimli ravishda bayon etiladi. Darslik ta'lim asosiy maqsad va vazifalariga, aniq yoshdagi ijtimoiy guruhning rivojlanishiga va tarbiyalanishiga javob beradi. Darslik talabalarning ikkinchi “muallimi”. Chunki u avvalo talaba uchun zarur qo'llanmadir. Har bir o'quv fanining mazmuni darslikda batafsil yoritiladi. Darslik tegishli fanga oid ilmiy bilim asoslarini dasturga va didaktika talablariga muvofiq ravishda bayon qiluvchi kitobdir. Darslik bilan bir qatorda ayrim o'quv fanlari yuzasidan o'quv qo'llanmalari tuziladi. Masalalar va mashqlar to'plami, atlaslar, xrestomatiyalar, lug'at kitoblari kabilar.

Davlat ta'lim standarti O'zbekiston Respublikasi o'z mustaqilligini qo'lga kiritilgandan so'ng yaratildi. DTS O'zbekiston Respublikasi “Ta'lim to'g'risida” gi Qonuni va “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” normativ xujjatlari asosida yaratilgan. Standart o'lchov, andoza, qolip, mezon ma'nosini beradi. DTS ta'limning mazmuniga hamda sifatiga qo'yiladigan talablarni belgilaydi. DTS ta'lim oluvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarining sifatiga qo'yiladigan minima'l darajadagi talabni aniqlaydi. DTSlarni bajarish O'zbekiston Respublikasining barcha ta'lim muassasalari uchun majburiydir.

4. Tashxis tushunchasi va talabalar bilimini tashxis etish. Ta'lim jarayonining ajralmas komponenti tashxis hisoblanib, uning yordamida qo'yilgan maqsadlarga erishilganlik aniqlanadi. Tashxissiz didaktik jarayonni samarali boshqarish imkoniyati mavjud emas. Tashxis- bu didaktik jarayon natijalarini aniq belgilash.

«Tashxis» tushunchasi- talabalar «bilim, ko'nikma, malakalarni tekshirish» tushunchasiga qaraganda keng va chuqur ma'noga ega. Bilim, ko'nikma, malakalarni tekshirish natijaning o'zigagina tegishli, uning sabablariga izoh bermaydi. Tashxislash natijalarni didaktik jarayon dinamikasidan, tendensiyalarini hisobga olgan holda ko'rib chiqadi.

Nazorat, tekshirish, baholash tashxisning asosiy komponentlari hisoblanadi. Tashxis orqali statistik ma'lumotlar to'planib, taxlil qilinib, didaktik jarayon rivojlanish dinamikasi va tendensiyalari aniqlanadi. Tashxisning asosiy komponenti nazorat hisoblanadi. Nazorat -bu bilim, ko'nikma, malakalarni o'zlashtirish jarayonini kuzatish. Nazoratning asosiy qismi tekshirish hisoblanadi. Tekshirish - bu o'zlashtirilgan bilim, ko'nikma, malakalarni baholash uchun bajariladigan harakatlar va operatsiyalar tizimi.

Mohiyatiga ko'ra nazorat talabalarni o'quv faoliyati natijalari to'g'risidagi ma'lumotlarni olish, ya'ni ta'limda teskari aloqani o'rnatilishini ta'minlaydi. O'qituvchi talabani bilimlarni qay miqdorda yoki qay darajada o'zlashtirganligi haqidagi ma'lumotga ega bo'ladi. Shu bilan birga o'qituvchi talabaning mustaqil o'quv faoliyati xarakterini bilib oladi.

Nazorat davomida talaba o'zining o'quv faoliyati to'g'risidagi ma'lumotga ega bo'ladi. Nazorat talabaga bilimlarni o'zlashtirish orqali nimaga erishganini tushunishiga hamda o'z kamchiliklarini anglashiga yordam beradi.

Ta'lim jarayonining muhim bosqichlaridan biri talabalar bilim, ko'nikma va malakalarni nazorat, hisobga olish va baholashdir. Uning maqsadi: o'quv materialini egallab olish sifatini; shakllantirilgan ko'nikma va malakalarining o'quv-predmetining maqsad va vazifalariga qanchalik mos kelishi darajasi aniqlashdir. Bilim, ko'nikma va malakalarini nazorat etish jarayonida talabalarning o'quv mehnatiga javobgarlik munosabati tarkib topadi, ta'lim usullarini samaraliligi belgilanadi. Oliy o'quv yurtlarida nazoratining bir qancha turlari: tanlov (kirish, testi, olimpiada, tanlovlar) o'quv (nazorat ishlari, bitiruv malakaviy ishlar, testlar). O'quv yurtlari esa, dastlabki, joriy, tematik, davriy va yakuniy bo'lishi mumkin.

Nazoratning har bir turi o'ziga xos funktsiya, mazmunga ega.

Bilim, ko'nikma, malakalarini hisob-kitob qilish funktsiyasi-talabalar tomonidan bilimlarni hajmini aniqlash emas, shu bilan birga bilish usullarini, empirik va nazariy fikrlash, muammolarni hal qilish usullarini egallab olish darajasini ham aniqlaydi.

Nazoratning o'rgatuvchanlik funktsiyasi - talabalar javoblarni taxlil etish orqali ularda o'quv materialini egallab olish, muammoni hal etishning yangi usullarini ham o'rgatadi.

Tarbiyalovchilik funktsiyasi - egallab olingan bilim, ko'nikma va malakalar hajmini aniqlash orqali talabalarda faollik va mustaqilligi darajalarini belgilaydi va uni rivojlantirish kelajagi rejalarini aniqlash imkonini beradi.

Teskari aloqa o'rnatish funktsiyasi - o'qituvchi nazorat vaqtida o'z fanini o'qitishning kelgusidagi yanada takomillashtirish uchun imkoniyatga ega bo'ladi.

Ma'lumki, teskari aloqa bilish faoliyatning muhim tarkibiy qismi bo'lib, talaba o'z-o'zini nazorat qilish natijasida amalga oshiriladi. Shuning uchun talabaga bilim, ko'nikma va malakalarini o'zi nazorat qilish usullari bilan qurollantirish lozim. Nazoratning test, xilma-xil vaziyat, topshiriqlar tizimi bilan qurollantirish talab etiladi.

O'quv jarayonida talabalar bilimini hisobga olishning vazifalari. Bilimlarni tekshirish va baholash-ta'lim jarayonini ajralmas qismidir. U darslarda talabalarni o'quv faoliyatini og'zaki yoki yozma nazorat qilish yo'li orqali amalga oshiriladi. Tekshirish va baholash yordamida talabalarni bilimlarni qay darajada o'zlashtirganliklari talabalarni yutuq va kamchiliklari, o'qituvchi faoliyati samaradorligi aniqlanadi. Darsdagi intizom talabalarni ta'limga munosabati, talabalarni mustaqilligi, tashabbuskorligi, mehnatsevarligi ko'p jihatdan bilimlarni tekshirish va baholashga bog'liq. Bilimlarni tekshirish va baholash quyidagi vazifalarni bajaradi: Nazorat qiluvchi (har bir bosqichda bilim, ko'nikma, malakalarni o'zlashtirish keyingi bosqichga tayyorgarlikni ifodalaydi). Ta'limiy (talaba o'rtog'ini javobini tinglaganda ham uning bilish qobiliyati rivojlanadi). Tarbiyaviy (talabalar mehnat qilishga, mustaqil ishlashga o'rganadilar).

Tuzatuvchilik (o'quv-tarbiyaviy jarayonni tuzatish uchun imkoniyatga ega bo'linadi). Axborot beruvchi (ota-ona bolasining yutuq va kamchiliklaridan xabardor bo'ladi). Ta'lim jarayonining barcha bosqichlarida talabalar bilimni tekshirish va baholash tizimli va doimiy ravishda amalga oshirilishi lozim. Bilimlarni tekshirish va baholashni ob'ektivligiga ta'sir etuvchi omillar.

Bilimlarni tekshirish jarayonida ta'lim natijasida erishiladigan maqsadni bir xil, umumiy tushunilmaydi. Ta'lim maqsadi o'qituvchilar tomonidan keng, har xilda shakllanadi: fan asoslaridan puxta bilim berish. Mantiqiy tafakkurni shakllantirish. talabalarni bilish faolligini shakllantirish. Nazorat ob'ektlarining har xilligi bahoni asoslanishiga ta'sir etuvchi omil hisoblanadi. Ayrim o'qituvchilar uchun baho ob'ekti bu talaba o'zlashtirgan o'quv material, boshqalar uchun esa, bilimlarni amaliyotda qo'llash qobiliyati hisoblanadi.

talabalarining o'quv faoliyatini nazorat qilish va tashxislash tamoyillari quyidagilardir:

- holislik (ob'ektivlik);

- tashxis testlari (topshiriqlari, savollari)ga asoslanish;

- tashxis jarayoni mazmunining ilmiy asoslanganligi;

- pedagogning barcha talabalarga do'stona munosabatini, bilim, ko'nikma, malakalarini baholashdan aniq maqsadning ko'zlanishi;

- tizimlilik (mazkur tamoyil ta'lim jarayonining barcha bosqichlarida bilimlarning o'zlashtirilishi, ularni boshlang'ich idrok etishdan to amalda qo'llashgacha bo'lgan davrlar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik mavjudligini anglatadi);

- oshkoralik (barcha talabalarni aynan bir xil mezonlar bo'yicha ochiq sinovdan o'tkazilishini anglatadi; tashxis jarayonida belgilanadigan har bir talabaning reytingi oshkoralik xarakteriga ega; oshkoralik tamoyili, shuningdek, baholarni e'lon qilish va motivatsiyalashni ham talab etadi).

Bilimlarni tekshirish va baholash ta'lim jarayonini ajralmas qismidir. U darslarda talabalarni o'quv faoliyatini og'zaki yoki yozma nazorat qilish yo'li orqali amalga oshiriladi. Tekshirish va baholash yordamida talabalarni bilimlarni qay darajada o'zlashtirganliklari talabalarni yutuq va kamchiliklari, o'qituvchi

faoliyati samaradorligi aniqlanadi. Darsdagi intizom talabalarni ta'limga munosabati, talabalarni mustaqilligi, tashabbuskorligi, mehnatsevarligi ko'p jihatdan bilimlarni tekshirish va baholashga bog'liq. Bilimlarni tekshirish va baholash quyidagi vazifalarni bajaradi:

Nazorat qiluvchi;

Ta'limiy;

Tarbiyaviy;

Tuzatuvchilik;

Axborot beruvchi;

Ta'lim jarayonining barcha bosqichlarida talabalar bilimini tekshirish va baholash tizimli va doimiy ravishda amalga oshirilishi lozim. Bilimlarni tekshirish va baholashni ob'ektivligiga ta'sir etuvchi omillar. Bilimlarni tekshirish jarayonida ta'lim natijasida erishiladigan maqsadni bir xil, umumiy tushunilmaydi. Ta'lim maqsadi o'qituvchilar tomonidan keng, har xilda shakllanadi:

Fan asoslaridan puhta bilim berish.

Mantiqiy tafakkurni shakllantirish.

talabalarni bilish faollini shakllantirish.

Nazorat ob'ektlarini har xilligini ham bahoni asoslanishiga ta'sir etuvchi omil hisoblanadi. Ayrim o'qituvchilar uchun baho ob'ekti bu talaba o'zlashtirgan o'quv material, boshqalar uchun esa, bilimlarni amaliyotda qo'llash qobiliyati hisoblanadi. Bilimlarni tekshirish va baholash jarayonida uning og'zaki va yozma usullaridan keng foydalanilmoqda. Umumiy o'rta ta'lim Reyting tizimi to'g'risidagi Nizomda " talabalar bilim darajasi sifatini nazorat qilishning reyting tizimini joriy etishning asosiy maqsadi nazoratning har xil turlari shakllaridan foydalanish yo'li bilan umumiy o'rta DTS talablari bajarilishini ta'minlash, ta'lim samaradorligini oshirish hamda talabalarning intellektual qobiliyatini rivojlantirishdan iborat"deb ko'rsatilgan. Bugungi kunda Respublikamizda uzluksiz ta'lim tizimini barcha bo'g'inlarida bilimlar reyting tizimida baholanmoqda.

Oliy ta'lim muassasalarida talabalar bilimni baholashning reyting tizimi. Oliy ta'lim muassasalarida talabalar bilimni baholashning reyting tizimi to'g'risidagi muvaqqat Nizomda Resyting tizimi vazifalari ko'rsatilgan.

Resyting tizimi vazifalari: o'zlashtirishni muntazam baholab boorish, bilimni adolatli va aniq baholash, o'qituvchilar ma'suliyatini oshirish va xokazo. Ta'lim jarayonining ajralmas komponenti tashxis hisoblanib, uning yordamida qo'yilgan maqsadlarga erishilganlik aniqlanadi va ashxissiz didaktik jarayonni samarali boshqarish imkoniyati mavjud emas. Tashxis-bu didaktik jarayon natijalarini aniq belgilash.

Oliy o'quv yurtlarida nazoratining bir qancha turlari: tanlov (kirish, testi, olimpiada, tanlovlar) o'quv (nazorat ishlari, bitiruv malakaviy ishlar, testlar). O'quv yurtlari esa, dastlabki, joriy, tematik, davriy va yakuniy bo'lishi mumkin. Nazoratning har bir turi o'ziga xos funktsiya, mazmunga ega.

Bilim, ko'nikma, malakalarini hisob-kitob qilish funktsiyasi - talabalar tomonidan bilimlarni hajmini aniqlash emas, shu bilan birga bilish usullarini, empirik va nazariy fikrlash, muammolarni hal qilish usullarini egallab olish darajasini ham aniqlaydi. Nazoratning o'rgatuvchanlik funktsiyasi - talabalar javoblarni taxlil etish orqali ularda o'quv materialini egallab olish, muammoni hal etishning yangi usullarini ham o'rgatadi.

Tarbiyalovchilik funktsiyasi - egallab olingan bilim, ko'nikma va malakalar hajmini aniqlash orqali talabalarda faollik va mustaqilligi darajalarini belgilaydi va uni rivojlantirish kelajagi rejalarini aniqlash imkonini beradi.

Teskari aloqa o'rnatish funktsiyasi - o'qituvchi nazorat vaqtida o'z fanini o'qitishning kelgusidagi yanada takomillashtirish uchun imkoniyatga ega bo'ladi. Ma'lumki, teskari aloqa bilish faoliyatning muhim tarkibiy qismi bo'lib, talaba o'z-o'zini nazorat qilish natijasida amalga oshiriladi. Shuning uchun talabaga bilim, ko'nikma va malakalarini o'zi nazorat qilish usullari bilan qurollantirish lozim. Nazoratning test, xilma-xil vaziyat, topshiriqlar tizimi bilan qurollantirish talab etiladi.

Nazorat qiluvchi (har bir bosqichda bilim, ko'nikma, malakalarni o'zlashtirish keyingi bosqichga tayyorgarlikni ifodalaydi). Tarbiyaviy (talabalar mehnat qilishga, mustaqil ishlashga o'rganadilar).Tuzatuvchilik (o'quv-tarbiyaviy jarayonni tuzatish uchun imkoniyatga ega bo'linadi).Axborot beruvchi (ota-ona bolasining yutuq va kamchiliklaridan xabardor bo'ladi).Ta'lim jarayonining barcha bosqichlarida talabalar bilimini tekshirish va baholash tizimli va doimiy ravishda amalga oshirilishi lozim.Bilimlarni tekshirish va baholashni ob'ektivligiga ta'sir etuvchi omillar.

Bilimlarni tekshirish jarayonida ta'lim natijasida erishiladigan maqsadni bir xil, umumiy tushunilmaydi. Ta'lim maqsadi o'qituvchilar tomonidan keng, har xilda shakllanadi:

- fan asoslaridan puxta bilim berish;
- mantiqiy tafakkurni shakllantirish;
- talabalarni bilish faolligini shakllantirish;

Nazorat ob'ektlarining har xilligi bahoni asoslanishiga ta'sir etuvchi omil hisoblanadi. Ayrim o'qituvchilar uchun baho ob'ekti bu talaba o'zlashtirgan o'quv materiali, boshqalar uchun esa, bilimlarni amaliyotda qo'llash qobiliyati hisoblanadi.

talabalarining o'quv faoliyatini nazorat qilish va tashxislash tamoyillari quyidagilardir:

- holislik (ob'ektivlik);
- tashxis testlari (topshiriqlari, savollari)ga asoslanish;
- tashxis jarayoni mazmunining ilmiy asoslanganligi;
- pedagogning barcha talabalarga do'stona munosabatini, bilim, ko'nikma, malakalarini baholashdan aniq maqsadning ko'zlanishi;
- tizimlilik (mazkur tamoyil ta'lim jarayonining barcha bosqichlarida bilimlarning o'zlashtirilishi, ularni boshlang'ich idrok etishdan to amalda qo'llashgacha bo'lgan davrlar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik mavjudligini anglatadi);
- oshkoralik (barcha talabalarni aynan bir xil mezonlar bo'yicha ochiq sinovdan o'tkazilishini anglatadi; tashxis jarayonida belgilanadigan har bir

talabaning reytingi oshkoralik xarakteriga ega; oshkoralik tamoyili, shuningdek, baholarni e'lon qilish va motivatsiyalashni ham talab etadi).

Bilimlarni tekshirish va baholash ta'lim jarayonini ajralmas qismidir. U darslarda talabalarni o'quv faoliyatini og'zaki yoki yozma nazorat qilish yo'li orqali amalga oshiriladi. Tekshirish va baholash yordamida talabalarni bilimlarni qay darajada o'zlashtirganliklari talabalarni yutuq va kamchiliklari, o'qituvchi faoliyati samaradorligi aniqlanadi.

Ta'lim jarayonining barcha bosqichlarida talabalar bilimini tekshirish va baholash tizimli va doimiy ravishda amalga oshirilishi lozim. Bilimlarni tekshirish va baholashni ob'ektivligiga ta'sir etuvchi omillar; -bilimlarni tekshirish jarayonida ta'lim natijasida erishiladigan maqsadni bir xil, umumiy tushunilmaydi. Ta'lim maqsadi o'qituvchilar tomonidan keng, har xilda shakllanadi: -fan asoslaridan puhta bilim berish;-mantiqiy tafakkurni shakllantirish;- talabalarni bilish faollini shakllantirish.

Nazorat ob'ektlarini har xilligini ham bahoni asoslanishiga ta'sir etuvchi omil hisoblanadi. Ayrim o'qituvchilar uchun baho ob'ekti bu talaba o'zlashtirgan o'quv material, boshqalar uchun esa, bilimlarni amaliyotda qo'llash qobiliyati hisoblanadi. Bilimlarni tekshirish va baholash jarayonida uning og'zaki va yozma usullaridan keng foydalanilmoqda. Umumiy o'rta ta'lim reyting tizimi to'g'risidagi Nizomda " talabalar bilim darajasi sifatini nazorat qilishning reyting tizimini joriy etishning asosiy maqsadi nazoratning har xil turlari shakllaridan foydalanish yo'li bilan umumiy o'rta DTS talablari bajarilishini ta'minlash, ta'lim samaradorligini oshirish hamda talabalarining intellektual qobiliyatini rivojlantirishdan iborat"deb ko'rsatilgan.Bugungi kunda Respublikamizda uzluksiz ta'lim tizimini barcha bo'g'inlarida bilimlar reyting tizimida baholanmoqda.Oliy ta'lim muassasalarida talabalar bilimini baholashning reyting tizimi to'g'risidagi muvaqqat Nizomda Resyting tizimi vazifalari ko'rsatilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Pedagogy and Practice: Teaching and Learning in Secondary Schools.
2. Michael Uljens.School Didactics and Learning: A School Didactic Model

Framing an Analysis of Pedagogical Implications of Learning Theory 2008-y.

3. John Dewey, How we think(1910).Martin,Jay.The Education of John Dewey.(2003) Columbia University Press.Gutek Gerald L.(2009)New Perspectives on Philosophy and education .Pearson Education Inc.

4. R.A.Mavlonova, O.To‘rayeva, K.M.Holiqberdiyev. Pedagogika.Darslik T.:O‘qituvchi 2008-yil

5. R.A.Mavlonova, N.H.Vohidova, N.H.Raxmonqulova. Pedagogika nazariyasi va tarixi. Darslik T.:Fan va texnologiyalar. 2010-yil

6. K.Xoshimov,S.Ochilov.O‘zbek pedagogikasi antologiyasi.T: O‘qituvchi 2010-yil

7. R.A.Mavlonova, N.H.Vohidova, Ijtimoiy pedagogika. O‘quv qo‘llanma. T.: Noshir 2009-yil

Qo‘shimcha adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy taxlil, qat’iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik - har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2016 yil yakunlari va 2017 yil istiqbollari bag‘ishlangan majlisidagi O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti nutqi. // Xalq so‘zi gazetasi, 2017.16 yanvar, №11

2.Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. “O‘zbekiston”, 2017.

3.O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha harakatlar strategiyasi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni. O‘zbekiston Respublikasi qonun xujjatlari to‘plami, 2017yil, 6-son,70-modda.

4. Mirziyoyev Sh.M. Qonun ustuvorligi - inson manfaatlarini ta‘minlash taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. “O‘zbekiston”, 2017.

5.Mavlonova R.A.,D.Abdurahimova. Pedagogik mahorat. O‘quv qo‘llanma T.:Fan va texnologiya 2012-yil.

6. Nishonova S, M.Imomova, R.Xasanov. Pedagogika tarixi. Darslik T: O‘qituvchi 1996-yil

7. OchilovM. Muallim qalb me'mori. O'quv qollanma T;.O'qituvchi. 2004-yil

8. N.Egamberdieva, Ijtimoiy pedagogika. Darslik. Alisher Navoiy nomidagi O'zMKN.T.2009-yil.

Internet saytlar

1. <http://zivonet.uz>

2. <http://edu.uz>

3. <http://teoriva.ru>.

GLOSSARIY

Термин	Значение русского языка	Значение узбекского языка	Значение английского языка
Образование Таълим Formation	Результат обучения, система накопленных в процессе обучения знаний, умений, навыков, способов мышления.	Maxsus tayyorlangan mutaxassislar yordamida bilim berish va ulardagi kўnikma hamda malakalarni shakllantirish jarayoni	Specially prepared with use of knowledge of experts and to give them skills and qualification in the course of formation
Программа (учебная) образования Таълим дастури Education program	Созданный в рамках системой обучения документ, определяющий содержание и количество знаний умений и навыков	O'quv fanlarining bakalavriat yo'nalishlari va magistratura mutaxassisliklarig a qo'yiladigan malaka talablariga muvofig kadrlarning zaruriy va etarli darajadagi tayyorgarligini ta'minlovchi ro'yxati	The fields of educational sciences, the bachelor and the master of qualification according to requirements of the list of proper and adequate training of personnel

Цель образования Таълим мақсади Education purpose	Решение проблем обучения и воспитания с положительным прогнозом. Запланированные результаты педагогической деятельности, стоящие в обеспечении такого развития и таких условий которые дадут полного расцвета своих потенциальных возможностей	Ta'lim va tarbiya muammolarini yuqori samaradorlik bilan hal qilishga qaratilgan asos hisoblanadi	Education and the training ground for the problem resolution with outstanding performance
Содержание образования Таълим мазмуни Content of education	Система научных знаний умений и навыков, мировоззренческих и нравственно эстетических идей.	Insonni O'qitish jarayonida egallashi lozim бўлган bilim, ko'nikma va malakalar hajmi va harakteri	The person has to accept in the course of training of knowledge, skills and mentality
Методы образования Таълим методи Education methods	Процесс взаимодействия между учителем и учениками, в результате которого происходит передача и усвоение знаний, умений и навыков.	Ta'lim jarayonida O'qituvchi va talabalarining aniq maqsadga erishishga qaratilgan birgalikdagi faoliyatidir	Teachers and students in educational process of the joint activity directed to achievement of a specific goal

Мониторинг образования Таълим мониторинги Education monitoring	Регулярная процедура сбора данных по важным вопросам образования.	Ta'lim oluvchilarning o'zlashtirish darajasini nazorat qilish uchun ma'lumotlar yig'ish texnologiyasi	Development of technology for management of the level of development of data collection
Качество образования Таълим сифати Quality of education	Востребованность полученных знаний в конкретных условиях. Качество занятий определяется их фундаментальностью и востребованностью в работе.	Ta'lim jarayonining turli qatnashchilarini o'quv massasasi tomonidan ko'rsatilgan ta'lim xizmatlaridan qoniqish darajasi yoki ta'limda qo'yilgan maqsad va vazifalarga erishganlik darajasi	Participants of educational process, education level of satisfaction with services of formation of masses or education level of achievement of effective objectives and tasks.
Стандарты образования Таълим стандарти Standards of education	Совокупность требований, обязательных при реализации основных образовательных программ.	Ta'lim oluvchilarni o'qitish va tarbiyalashga qo'yiladigan talablar ko'rsatkichlarining mazmuni	Development of requirements of content for and educational indicators.
Принципы образования Таълим тамойили Principles of education	Общие руководящие идеи, исходные нормативные требования к организационному учебному процессу, которые учитываются во всех его компонентах.	O'qituvchi faoliyati va ta'lim oluvchining bilish faoliyati xususiyatini belgilovchi asosdir	Teachers study to know transactions and activities of property in the house.
Дидактические	Основные	Ta'lim jarayoni	Training process is

принципы Дидактик тамойиллар Didektichesky principles	положения, определяющие содержание, организационн ые формы и методы учебного процесса в соответствии с его общими целями и закономерностя ми.	qonuniyatlari, mazmuni va metodlarini belgilab beruvchi o'qitish tamoyillaridir	determined by contents of laws and training methods to the principles.
Средства образования Таълим воситалари Means of education	Объекты, созданные человеком, а также предметы естественной природы, используемые в образовательно м процессе в качестве носителей учебной информatsii.	O'quv jarayonining tashkil etilishi va o'tib borishini ta'minlaydigan xilma-xil o'quv jixozlari	After creation of educational process and to provide a wide range of the educational equipment.
Знание Билим Knowledge	Результат познавательной деятельности человека. Знание выступает в виде усвоенных понятий, законов принципов.	talabalar ongida muayyan tartibda mustahkamlangan ma'lumotlar, ilmiy nazariyalar, qonunlar, tushunchalardir	Some information to protect minds of students of scientific theories, laws and concepts.
Теоретическое знание Назарий билим Theoretical knowledge	Лишь косвенно опирающееся на реальность, созданное из каких либо абстрактных понятий	Narsa va hodisalar mohiyatini bilish, qonuniyatlarni ochishni nazarda tutadi	To know an essence of things and events, provides opening of laws
Научное знание	Ситема знаний	Obyektiv olamni	The purpose

Илмий билим Scientific knowledge	о законов природы общества мышления	ancha to'g'ri (batafsil) ifodalaydi.	represents the world more precisely.
Сноровка Кўникма Skill	Ловкость, быстрота, умение в каком-нибудь деле приобретенные опытом	Insonning ilgarigi tajribalari asosida muayyan faoliyat yoki harakatni amalga oshirish qobiliyati	On the basis of the person of the previous experience ability to perform a certain activity or operation.
Малака Навык Skill	Умение, созданное упражнениями, привычкой	Avtomatlashgan, o'rganib qolingani harakatdir	Got used to automated the movements.
Организовывать Ташиқил этиш Organize	Умение составить чёткий график и следовать ему.	Qo'yilgan maqsadni yaxshi amalga oshirish jarayoni	process of realization is more whole.
Форма Шакл Form	Объект базы данных который можно использовать для разработки пользователя.	O'quv jarayonining mavjudlik usuli, uning ichki mohiyati, mantig'i, mazmuni uchun qobiq.	The essence of educational process is a method of his internal logic, the maintenance of a cover.
Метод Усул Method	Путь исследования или познания для осуществления чего-нибудь.	O'qitishning maqsad va vazifalariga erishish yo'li	Way to achievement of effective objectives and tasks of training
Методика Усулбейт Technique	Совокупность методов обучения чему- нибудь; и их практического выполнения.	Qat'iy ketma – ketlikka va tizimga rioya qilish	it is strict to observe the sequence and system
Методология Методология Methodology	Учение о научном методе вообще или о методах	Kishining maqsadga erishishidagi qoidalar majmui	One set of rules for achievement of goals

	отдельных наук		
Результат Натижа Result	Конечный итог завершающий собой что нибудь	Dars mashhulotlari jarayonida rejalashtirilgan xulosaga kelish	It is planned to finish in the course of training
Способность Қобилият Ability	Умение, а так же возможность производить какие-нибудь действия.	Kishining biror- bir faoliyatga yaroqliligi	Any activity, suitability
Педагогическая способность Педагогик қобилият Pedagogical ability	Совокупность навыков и умений. позволяющих добиться успеха в процессе воспитания и обучения детей	Kishining pedagogik faoliyatga yaroqliligi	His pedagogical activity of suitability
Технология Технология Technology	Совокупность процессов обработке или переработке. Технология- искусство, маст ерство умение.	San'at va mahorat	Art and skill
Педагогик технология Педагогическая технология Pedagogical technology	Исследование с целью выявления принципов и разработке приёмов оптимизации образовательно го процесса, конструирован ие и применение приёмов, оценка применяемых методов.	Ta'lim va tarbiya jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash	Use of modern pedagogical technologies in educational process and process of training
Иновatsiя Иновatsiя	Новшество.	Yangilik, yangilik kiritish	Innovation

Innovation			
Мастерство Маҳорат Skill	Способность качественно выполнять те или иные виды работ. Высокое искусство в какой либо области.	Bir necha yillar davomida shakllangan va rivojlangan tajribalar	In several years, formation and development of experience
Лекция Маъруза Lecture	Устное изложение учебного предмета.	Yirik hajmdagi o'quv materialini og'zaki bayon qilish shakli	To explain a large number of a training material in an oral form
Педагогическая Техника Педагогик техника Pedagogical Equipment	Комплекс знаний умений и навыков необходимых педагогу.	O'qituvchining o'z xatti-harakatlarini boshqarishga aytiladi	The teacher has told to control the actions
Педагогическое приличие Педагогик одоб Pedagogical decency	Соблюдать приличие, контроль.	O'qituvchining muloqotni ijobiy hissiyotlar asosida qurishi	Dialogue with the teacher, on the basis of positive emotions
Педагогическая деликатность Педагогик назокат Pedagogical sensitivity	Духовно-нравственное качество, означающее утонченно внимательное, состояниям и настроениям	Psihologik his-tuyg'ulari, milliy xarakter xususiyati, xulq, faoliyat, muomala qoidalari, qonuniyatlari va ko'nikmalaridan me'yoriy ravishda foydalanish	Psychological feelings, feature of national nature, behavior, transaction, handling of rules, laws and standard skills
Профессия Касб Profession	Основной род занятий, трудовой деятельности.	Muayyan bilim va mahorat talab etadigan mehnat faoliyatining bir turi	Kind of activity which demands special knowledge and skills in the field of work
Профессиональная подготовка Касбий тайёргарлик Professional pogotovka	Процесс овладения знаниями, навыками и умениями, позволяющими	Muayyan sohada kasbiy faoliyat ko'rsatishga imkon beradigan maxsus bilim, ko'nikma va	To allow some operations in the field of professional knowledge, skills and qualification

	выполнять работу.	malaka	
Младший специалист Кичик мутахассис Younger	Образовательный уровень.	O'rta maxsus kasb-hunar ta'limi muassasalari bitiruvchilariga beriladigan malaka darajasi	Taking into account graduates of secondary professional education of qualification
Специальность Ихтисослик Speciality	Конкретный вид профессиональной подготовки.	Birorta kasb doirasidagi maxsus tayyorgarlik	Any special skills of a profession in limits
Профессиональное мастерство Касбий маҳорат Professional skill	Высокий уровень деятельности в своей работе.	Ishlarni bajarish sifati	Quality of performance of work
Компетентность Компетентлилик Competence	Наличие всесторонними знаниями и опытами собственной деятельности..	Kasbiy tayyorgarlik, kasbiy va shaxsiy sifatlar jamlanmasi	The vocational training, professional and personal qualities established
Система Тизим System	Целое, совокупность элементов.	Yaxlitlik, bir butunlik	Honesty, integrity
Педагогика Пелагогика Pelagogika	Детоводство	Bola tarbiyalovchi	education of the child
Педагогическое требование Педагогик талаб Pedagogical requirement	Процесс вооружения детей нормами поведения.	Muayyan faoliyat jarayonida ishtirok etishda talaba amal qilishi zarur bo'lgan ijtimoiy xulq-atvor me'yorlari	Some students have to address to be a part of process of social norms of behavior
Воспитание Тарбия Education	Передача нажитого опыта, старшим поколением, младшему поколению.	Ma'lum maqsadga qaratilgan amaliy jarayon	Purposeful process

Содержание воспитания Тарбия мазмуни Content of education	Система знаний, навыков, способов деятельности, отношений, качеств и черт личности.	Shaxsning shakllanishiga qo'yiluvchi ijtimoiy talablar mohiyati	Formation of the person on the nature of social requirements
Лойихалаштириш Проектирование Design	Последовательность.	Rejalashtirish	Planning
Креативность Креатив Creative	Творческий	Ijodkorlik	Creative
Рефлексия Рефлексия Reflektion	Обращение назад.	Ortga qaytish	Back
Индивидуальность Индивидуаллик Person	Своеобразие и неповторимость.	Insondagi o'ziga xoslik	Identity of the person
Анализ Таҳлил қилиш Analysis	Разложение на части.	Materiallarni qismlarga ajratish	Materials components
Синтезирование Синтезлаш Synthesizing	Процесс соединения или объединения.	Alohida-alohida materiallarni umumlashtirish, yaxlitlash	Finish separately materials
Оценивание Баҳолаш Ottseivaniye	Контроль качества образования.	Natijalar bilan maqsadni qiyoslash	To compare results
Умственное воспитание Ақлий тарбия Intellectual education	Формирование интеллектуальной культуры, познавательных мотивов, умственных сил, мышления, мировоззрения и интеллектуальной свободы личности.	Insonning atrof-olamni bilishga bo'lgan qarashlar tizimidir	To learn about the world of system of ecological vision
Физическое	Понимаются	Sihat-	Good health

воспитание Жисмоний тарбия Physical training	двигательные действия, специально организованные и сознательно выполняемые в соответствии с закономерностями и задачами физического воспитания.	salomatlikni mustahkamlash	
Ривожланиш Развитие Development	Процесс упрощения и удовлетворения потребностей и изменения физического и интеллектуального качества знаний.	Shaxsning fiziologik va intellektual o'sishidagi miqdor va sifat o'zgarishlar	Changes of quantity and quality of physical and intellectual human height
Гуманность Инсонпарварлаштириш Humanity	Справедливость	Inson omilini hurmat qilish	Respect for a human factor
Непрерывность Узлуксизлик Continuity	Функция без"скачков" т.е. у которой малые изменения	Ish harakat usullarini belgilangan vaqt davomida berish	Methods to try to work during the certain period of time
Организаторство Ташкилотчилик Organizatorstvo	Сплочение учеников	talabalarni jipslashtirish	students to combine
Исследовательство Тадқиқотчилик Researcher	Узнавать педагогический процесс	Pedagogik vaziyat va jarayonlarni bilish	Pedagogical conditions and information processes.
Профессиональный потенциал Касбий потенциал Professionary potential	Профессиональная возможность. совокупность возможностей и способности	Kasbiy imkoniyat	professional opportunities
Контроль Назорат	Проверка	Tekshirish	Survey

Monitoring			
Рейтинг Рейтинг Rating	Расстановка приоритетов, оценка порядок классификация	Baholash, tartibga keltirish, klassifikatsiyalar	Assessment of an arrangement, classification.
Интеграция Интеграция Integration	Процесс объединения частей в целом	Gibritlashgan, qo'shma mazmunli, muvofiqlashtirish	Hybrid, considerable joint coordination
Интеграция в образовании Таълимда интеграция Integration in education	Связь одной науки с другой, процесс установления связи между структурными компонентами.	Kichik mutaxassisning kasbiy tayyorgarligida o'ta muhim va talabalarni ijodiy kamolot sari yo'naltiruvchi mexanizmdir	Vocational training is very important also art perfection, the handbook for students.
Идеологическая направленность Ғоявий йўналганлик Ideological orientation	Слово, разум, учения – совокупность системно упорядоченных взглядов, выражающие интересы различных социальных классов.	Zamon talablariga hamnafas, chuqur g'oyaviylikka ega bo'lish	Present, deep ideas
Управление Бошқарув Management	Процесс прогнозирования, планирования организационного и контроля.	Jamiyatga xos bo'lgan ichki xususiyat	Society has the built-in function
Коммуникация Коммуникация Communication	Общение .	lotincha, kommunikationumlashtiraman, bog'layman	Latin compromise of communication
Мулоқот Общение Dialogue	Процесс обмена информацией.	Axborot almashish jarayoni	Process of exchange of information

Педагогический такт Педагогик такт Pedagogical step	Умение педагога держать себя с достоинством и выдержкой.	O'qituvchining talabaga maqsadga muvofiq pedagogik ta'sir o'lchovi	The measure influences the purpose of student teaching of the teacher
Полет звука Товуш парвози Flight of a sound	Перевод звука на длинные дистанции.	Tovushning uzoq masofaga uzatilishi	Sound transmission on long distances
Диапазон Диапазон Range	Интервал между звуками.	Tovush hajmi	Sound volume
Тембр Тембр Timbre	Окраска звука.	Tovush rangdorligi	Timbre
Генератор Генератор Generator	Генератор звуковой частоты.	Ovoz paylari shovqin va tonlarni farqlaydi	Distinguishes them from noise and tones up muscles
Система резонатора Резонатор тизими System of the resonator	Колебательная система звуков, в которой происходит накопление энергии колебаний	Ovozning kuchini (statikasini) va dinamikasini ta'minlaydi	Level of sound power (static) and dynamic.
Дикция Дикция Diction	Ясное отчётливое произношение.	Aniq talaffuz qilish	You speak accurately
Беседа Суҳбат Conversation	Метод устного получения сведений	Savol va javob shaklidagi dialogik ta'lim metodi	Way of education in the form of questions and answers of dialogue.
Духовность Маънавият Spirituality	Совокупность проявлений духа в мире и человеке.	Insonning ruhiy va aqliy olamini ifodalovchi tushuncha	Representing the world of spiritual and intellectual understanding of the person.
Просвещение Маърифат Enlightenment	Передача, распространение знаний и культуры.	Kishilarning ongini, bilimini, madaniyatini oshirishga qaratilgan ta'lim-tarbiya	National consciousness, knowledge, culture of education and vocational training.

Культура Маданият Culture	Система ценностей, жизненных представлений, образцов поведения, норм, самокупность	Jamiyat , inson ijodiy kuch va Qobiliyatlar tarixiy taraqqiyotining muayyan darajasidir	Society, historical development of creative strength of the person and ability to some extent.
Нравственность Ахлоқ Morality	Моральное качество человека	Shaxst xatti- harakatini tartibga soluvchi xulq- atvor mezonlari yig'indisi	Personal actions of the sum of criteria of efficiency of regulation of behavior.
Учебная программа Ўқув дастур Training program	Созданный в рамках системы обучения документ.	Muayyan o'quv fani bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalar mazmuni, umumiy vaqtning mavzularni o'rganilishi bo'yicha taqsimlanishi, mavzularning ketma-ketligini belgilash hamda ularning o'rganilish darajasini yorituvchi me'yoriy hujjat	Special preparation in a subject of knowledge, skills of content, the general time for studying of a subject of distribution to define the sequence of questions and their level of the researches showing the legal document.
Учебный план Ўқув режаси Curriculum	Документ определяющий состав учебных предметов и часов.	Ta'lim muassasida o'qitiladigan o'quv fanlarining tartibi, ularning o'quv yili bo'yicha taqsimlanishi, har bir o'quv faniga ajratiladigan haftalik va yillik o'quv soatlari, shuningdek, o'quv yili	Order of establishment of educational sciences, distribution of academic year, each of which is devoted to teaching science week and annual hours of training, and also the values specified in structure of academic year.

		tuzilishini belgilovchi me'yoriy hujjat	
--	--	---	--

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Pedagogy and Practice: Teaching and Learning in Secondary Schools.
2. Michael Uljens.School Didactics and Learning: A School Didactik Model Framing an Analysis of Pedagogical Implications of Learning Theory 2008-y.
- 3.John Dewey,How we think(1910).Martin,Jay.The Education of John Dewey.(2003) Columbia University Press.Gutek Gerald L.(2009)New Perspectiveson Philosophy and education .Pearson Education Inc.
4. R.A.Mavlonova, O.To‘rayeva, K.M.Holiqberdiyev. Pedagogika.Darslik T.:O‘qituvchi 2008-yil
5. Mavlonova, R.A. Vohidova N.H., Raxmonqulova N.H.Pedagogika nazariyasi va tarixi. Darslik T.: Fan va texnologiyalar. 2010-yil
6. K.Xoshimov, S.Ochilov. O‘zbek pedagogikasi antologiyasi.T:O‘qituvchi 2010-yil
7. R.A.Mavlonova, N.H.Vohidova, Ijtimoiy pedagogika. O‘quv qo‘llanma. T.: Noshir 2009-yil.

Qo‘shimcha adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy taxlil, qat’iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik - har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2016 yil yakunlari va 2017 yil istiqbollariga bag‘ishlangan majlisidagi O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti nutqi. // Xalq so‘zi gazetasi, 2017.16 yanvar, №11
2. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. “O‘zbekiston”, 2017.
3. O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha harakatlar strategiyasi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni. O‘zbekiston Respublikasi qonun xujjatlari to‘plami, 2017yil, 6-son,70-modda.

4. Mirziyoyev Sh.M. Qonun ustuvorligi - inson manfaatlarini ta'minlash taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. "O'zbekiston", 2017.

5. R.A.Mavlonova,D.Abdurahimova. Pedagogik mahorat. O'quv qo'llanT:.Fan vatexnologiya 2012-yil

6. S.Nishonova, M.Imomova, R.Xasanov. Pedagogika tarixi. Darslik T.: O'qituvchi 1996-yil

7. M.Ochilov. Muallim qalb me'mori. O'quv qollanma T;O'qituvchi. 2004 yil

8. N.Egamberdieva"Ijtimoiy pedagogika". Darslik. Alisher Navoiy nomidagi OzMKN.T.2009-yil.

Internet saytlar

1. <http://zivonet.uz>

2. <http://teoriva.ru>.